

□ statsvetenskaplig tidskrift

2006 / 2

0014-1801(200602)34:1;1-0

0014-1801(200602)34:1;1-0

0014-1801(200602)34:1;1-0

In memoriam: **Jörgen Westerståhl**

Magnus Hagevi: Religiös orientering och svensk politisk opinion
Nya forskningsinslag från Vetenskapsrådet och Riksbankens jubileums-
fond

Lis Bennich-Björkman: New political parties in Central and Eastern Europe
Ole Elvström: EU foreign policy as others see it – images of the EU as an
international negotiator: themes, purposes and approach

Mikael Gilljam: Politiker tycker om demokrati

Linus Hagström: Identity politics and Japan's foreign policy

Daniel Naurin: Public deliberation – a contradiction in terms?
Transparency, deliberation and political decision-making

Hanno Böck – Thomas Persson: Parlamentarismens presidentialisering

John Lindau: En värdeneutral stat?

Äktenskap, moral, liberalism och politisk teori

Anders Westholm: Den representativa demokratis gåtor

Helena Wockelberg: Förbundsredaktören har ordet

Niklas Bohm – Thomas Larue: Bättre forskarutbildning i statsvetenskap
– ett förslag

Stephen Eric Bronner: Reclaiming the Enlightenment. Towards a Politics
of Radical Engagement. Anm. av Rosmus Karlsson.

Vertical line on the left side of the page.

■ 108 2006/2 Innehåll

In memoriam

Jörgen Westerståhl.....	119
-------------------------	-----

Uppsatser

Magnus Hagevi: Religiös orientering och svensk politisk opinion.....	123
--	-----

Översikter och meddelanden

Nya forskningsanslag från Vetenskapsrådet och Riksbankens jubileumsfond ..	155
Li Bennich-Bjorkman: New political parties in Central and Eastern Europe.....	157
Ole Elgström: EU foreign policy as others see it – images of the EU as an international negotiator Themes, purposes and approach	163
Mikael Gilljam: Politiker tycker om demokrati	172
Linus Hagström: Identity politics and Japan's foreign policy	180
Daniel Naurin: Public deliberation – a contradiction in terms? Transparency, deliberation and political decision-making	190
Hanna Bäck – Thomas Persson: Parlamentarismens presidentialisering.....	198
John Tralau: En värdeneutral stat? Äktenskap, moral, liberalism och politisk teori	204
Anders Westholm: Den representativa demokratins gåtor	213

Statsvetenskapliga förbundet

Helena Wockelberg: Förbundsredaktören har ordet.....	223
Niklas Bolin – Thomas Larue: Bättre forskarutbildning i statsvetenskap – ett förslag.....	224
Notis	226

Litteraturgranskningar

Stephen Eric Bronner: Reclaiming the Enlightenment. Towards a Politics of Radical Engagement. Anm. av Rasmus Karlsson.....	227
--	-----

■ Statsvetenskaplig tidskrift

Utgiven av Fahlbeckska stiftelsen med stöd av Vetenskapsrådet. **redaktionssekreterare** Mats Sjölin (ansvarig utgivare) **bitr redaktionssekreterare** Christian Fernandez (vik) **förbundsredaktör** Helena Wockelberg **redaktionsråd** Christina Bergqvist, Uppsala universitet, Mikael Gilljam, Göteborgs universitet, Patrik Hall, Malmö högskola, Cynthia Kite, Umeå universitet, Mats Lindberg, Örebro universitet, Michelle Micheletti, Karlstads universitet, Ulf Mörkenstam, Stockholms universitet, Christian Fernandez, Lunds universitet, biträdande redaktionssekreterare, Mats Sjölin, Lunds universitet, redaktionssekreterare, Helena Wockelberg, förbundsredaktör **teknisk redaktör** Bengt Lundell **grafisk form** Henrik Malmqvist

Tidskriften utkommer med fyra nummer per år **prenumerationspris** 2006 360 kr **enstaka nummer** 95 kr **medlemmar** i Statsvetenskapliga förbundet och **studenter** erhåller tidskriften till rabatterat pris. Prenumeration sker via hemsidan, genom insättning av avgiften på plusgiro 27 95 65-6 med angivande av namn och adress eller genom meddelande till tidskriftens expedition

Eftertryck av tidskriftens innehåll utan angivande av källan förbjudes

Adress Statsvetenskaplig Tidskrift, Box 52, 221 00 Lund **telefon** 046-222 8938 (Sjölin) 222 8930 (Fernandez) 222 1071 (Lundell) **telefax** 046-222 4006

e-post statsvetenskaplig.tidskrift@svet.lu.se **hemsida** www.statsvetenskapligtidsskrift.se

tryck Studentlitteratur, Lund 2006 ISSN 0039-0747

■ Anvisningar till författare

Manuskript insändes per e-post till <Statsvetenskaplig.Tidskrift@svet.lu.se> som ordbehandlingsdokument. Uppsatser och översikter granskas genom anonym peer-review. Författaren får dock ta del av granskarnas kommentarer. Litteraturgranskningar och meddelanden genomgår redaktionell granskning. Efter beslut om publicering insändes slutgiltigt manuskript som ordbehandlingsdokument per e-post till <Statsvetenskaplig.Tidskrift@svet.lu.se>. Vid tveksamhet om den tekniska utformningen, kontakta Bengt Lundell, Statsvetenskaplig Tidskrift, Box 52, 221 00 Lund, tel. 046-222 10 71, <Bengt.Lundell@jur.lu.se>. Tidskriften använder från årgång 107 ny redigeringsteknik. Texterna publiceras också på tidskriftens hemsida.

Statsvetenskaplig Tidskrift publicerar uppsatser, översikter och meddelanden, litteraturgranskningar samt notiser, på svenska, danska, norska och engelska. Författare får granska korrektur.

Manuskript bör utformas enligt följande anvisningar.

- 1 Arbetets titel anges på separat titelsida, med uppgift om författare, institutionsanknytning, fullständig adress inklusive e-postadress och telefon.
- 2 *Uppsatser* och *översikter* inleds med en abstract på engelska, högst 150 ord. Uppsatsers omfång bör ej överstiga 75 000 tecken, inkl. noter, exkl. litteraturförteckning.
- 3 Huvudtexten skall innehålla högst två rubriknivåer (förutom arbetets titelrubrik).
- 4 Tabeller och figurer skall vara numrerade och försedda med beskrivande rubrik. Figurer och större tabeller bifogas separat. I huvudtexten anges var tabeller och figurer skall inplaceras.
- 5 För referenser används parentessystemet. Ex: (Lukes 2005: 5-7, Gilljam - Hermansson 2003: 10). Kommenterande fotnoter numreras löpande.
- 6 Refererad litteratur redovisas i särskild litteraturförteckning, placerad efter huvudtexten. Förteckningen utformas i enlighet med följande exempel.

Dahl, Ann-Sofie. 2005. Freivalds förklaringar, *Smedjan 20/1*, tillgänglig på <<http://www.smedjan.com>>, citerad 2/2 2005.

Esaiasson, Peter, 2003. Vad menas med folkviljans förverkligande?, s 30-53 i Gilljam, Mikael - Hermansson, Jörgen (red), *Demokratins mekanismer*. Malmö: Liber.

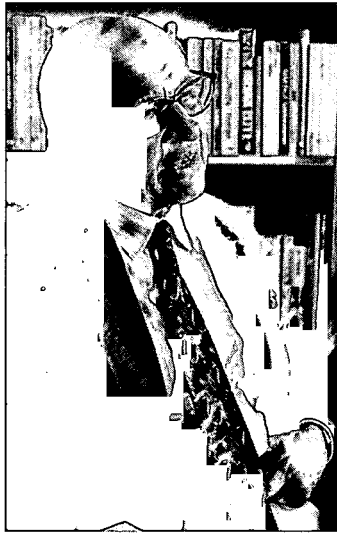
Hall, Patrik, 2004. Autonoma krafter och anpassade människor: diskursiv makt inom svensk IT-politik, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 106, s 97-124.

Hegeland, Hans, 2004. "Europeiska unionen I nationella parlament - inrikespolitik eller utrikespolitik?". Paper, Statsvetenskapliga Förbundet, arbetsgrupp Europaforskning, Stockholm.

Sjölin, Mats, 2004. *Politisk etik*. Lund: Studentlitteratur.

- 7 Vid *litteraturgranskningar* redovisas på titelsidan det granskade arbetet enligt följande exempel.

Katarina Barrling Hermansson: *Partikulturer. Kollektiva självbilder och normer i Sveriges riksdag*. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala 159. Uppsala 2004: Acta Universitatis Upsaliensis.

Jörgen Westerståhl

Professor emeritus Jörgen Westerståhl har avlidit 90 år gammal. Därmed har den svenska samhällsvetenskapen förlorat en av sina pionjärer. Som professor i statsvetenskap vid Göteborgs universitet under tre decennier (1952–82) kom han att på ett avgörande sätt bidra till den nyorientering som innebar, att statsvetenskaplig forskning vidgades från den tidigare inriktningen på historiska och statsrättsliga frågeställningar till att mer handla om samtiden och demokratin.

* * *

Jörgen Westerståhl föddes den 25 januari 1916 i Stockholm. Hans föräldrar var advokaten Johan Olof Westerståhl och advokaten Sonja Branting Westerståhl. Efter studentexamen vid Stockholms högre latinläroverk på Norrmalm år 1934 började han studera filosofi vid Uppsala universitet. Han fortsatte sina studier med statskunskap för professor Herbert Tingsten vid dåvarande Stockholms högskola, där han avlade filosofie kandidatexamen 1938 och filosofie licentiatexamen 1944. Jörgen Westerståhl disputerade för den filosofiska doktorsgraden vid Stockholms högskola 1945 på en avhandling om svensk fackföreningsrörelse. Han förordnades som docent samma år och bedrev undervisning och forskning i Stockholm och var under en period anställd som sekreterare i riksdagens konstitutionsutskott samt var 1951 Rockefellerstipendiat i USA. År 1952 utnämndes Jörgen Westerståhl till innehavare av August Röhss' professur i statskunskap vid Göteborgs universitet. Han hade ett stort antal uppdrag inom Göteborgs universitet, bl.a. 1961–63 som dekan för den humanistiska fakulteten, som då även inkluderade samhällsvetenskaperna, och som prefekt för statsvetenskapliga institutionen under ett par decennier. Han var ledamot i Kungl. Vitterhets- och Vetenskapssamhället sedan 1957 och dess ordförande 1982.

Jörgen Westerståhl är en av den moderna statsvetenskapens förgrundsgestalter. Hans vision var en statsvetenskap inriktad på politiskt beteende och institutioner i motsats till den förhärskande historiska och juridiska traditionen inom ämnet. Redan

hans avhandling om fackföreningsrörelsen (*Svensk fackföreningsrörelse. Organisationsproblem. Verksamhetsformer. Förhållande till staten.* 1945) var ett uttryck för ämnesmässig breddning som kom att inspirera senare forskning om intresseorganisationernas roll i politiken. Hans viktigaste bidrag till ämnesutvecklingen var att den svenska statsvetenskapens disciplinområde vidgades och kom att omfatta den politiska processen i sin helhet och därmed även organisationer, opinionsbildning, massmedier och politiskt beteende. På några få år efter sitt tillträde som professor vid Göteborgs universitet kom han att etablera en specifikt göteborgsk forskningsprofil med inriktning på demokrati och omfattande empiriska massdatastudier som kom att få effekt på utvecklingen av ämnesområdet i Sverige som helhet.

Jörgen Westerståhls insatser skall betraktas i ljuset av den svenska vetenskapliga utvecklingen i slutet av 1940- och början av 1950-talet. Det var en tid då humanvetenskaperna i Sverige stod i början av djupgående förändringar och samhällsvetenskaperna började växa fram. Jörgen Westerståhl fanns mitt i detta skeende. Han hade redan samma år som han disputerade blivit sekreterare i den Socialvetenskapliga forskningskommittén, som drog upp riktlinjerna för samhällsvetenskapernas utbyggnad och där kopplingen mellan vetenskapligt arbete och lösningen av praktiska samhällsproblem betonades. En annan impuls var de sex månadernas vistelse i USA 1951, där han träffade några av den nya empiriska samhällsvetenskapens ledande gestalter som Paul F. Lazarsfeld. Westerståhls nya synsätt kom till uttryck i installationsföreläsningen vid Göteborgs universitet 1952 med titeln "Objektivitetsproblemet i samhällsvetenskaperna" och i en programmatisk anlagd artikel i *Statsvetenskaplig tidskrift* samma år med titeln "Ett allmänt statsvetenskapligt forskningsprogram". Han efterlyste där en starkare metodmedvetenhet inom statsvetenskapen. Forskningen borde i större utsträckning sträva efter generaliserande slutsatser; man borde ställa upp hypoteser och pröva dem empiriskt. Han menade att detta samtidigt skulle framtinga en större precision i begreppsbildningen. Dessutom betonade han i sitt program vikten av att ge större utrymme åt kvantitativa metoder inom ämnesområdet.

I efterhand kan de nya kraven förefalla relativt blygsamma, men för dåtidens statsvetenskap var de delvis omvälvande. Jörgen Westerståhl kom också att sätta sitt program i verket och på några få år efter sitt tillträde som professor vid Göteborgs universitet etablerade han en specifikt göteborgsk forskningsprofil. Systematiska mätningar inleddes för att möjliggöra utvärderingar av demokratins funktionsätt. Det gällde valforskningens studier av väljarbeteende – världens äldsta efter USA med start redan 1954, och medieforskningen med studier av både innehåll och publik. Som en av Jörgen Westerståhls första medarbetare i Göteborg, Bo Särllvik, senare hans efterträdare på August Röhss' professur, framhåller i en karakteristik av Westerståhl som forskare och institutionsledare var det inte fråga om en forskning 'i elfenbenstornets avskildhet'. Visserligen var inomvetenskapliga krav som objektivitet, teorirelevans och empiriskt grundad metodologi ledstjärnorna för arbetet, men forskningen skulle också bedrivas därför att den ger kunskap av betydelse för samhället; med Westerståhls egen argumentering i ett diskussionsinlägg från 1972 är 'den samhällsvetenskapliga forskningen väsentligen motiverad (...) på grund av de bidrag forskningen kan ge till lösningen av praktiska samhällsproblem'. Jörgen Westerståhls forskningsintressen ligger väl i linje med ett sådant synsätt.

Jörgen Westerståhl förändrade också den statsvetenskapliga forskningen i ett annat avseende. Hans forskning kom framför allt att präglas av att den bedrivits tillsammans med andra, ofta inom ramen för större projekt. Som framhålls i en historik över Göteborgs universitet införde Westerståhl 'vad som nu ofta kallas projektforskning och som innebär att flera personer är engagerade inom samma område'. Valforskningen är ett typiskt exempel. I de första studierna av väljare och val (1954 en provundersökning i anslutning till kommunvalet i Göteborg och två kommuner utanför Borås, och 1956 den första studien av ett riksdagsval) engagerade han både doktorander och studenter i arbetet. Valundersökningarna som därefter genomförts varje riksdagsval var de första i sitt slag utanför USA. De har inte bara tillfört unika kunskaper om hur väljare väljer parti utan har även spelat en stor roll för utvecklandet och förfinandet av samhällsvetenskaplig metodik. Senare kom perspektivet att breddas till såväl enskilda sakfrågors betydelse som i volymen *Väljarna och kärnkraften* (1977; tillsammans med Sören Holmberg och Karl Branzén), där väljaråsikter och åsikter bland riksdagsledamöter jämförs, ett område som Jörgen Westerståhl behandlat i flera uppsatser, t.ex. 'Participation and Representation' (1981).

En annan nyskapande insats i fråga om både forskningsplanering och forskningsorganisation gjorde Jörgen Westerståhl när han i mitten av 1960-talet initierade och åtog sig rollen som ledare av ett nationellt program för studiet av kommunal självstyrelse och kommunal demokrati. Programmet omfattade samtliga statsvetenskapliga institutioner i landet, och både seniora forskare och doktorander medverkade. Syftet var att belysa hur den kommunala demokratin skulle komma att påverkas av strukturella förändringar i den kommunala indelningen (*Den kommunala självstyrelsen. Ett forskningsprogram*, 1970). Programmet kom att producera ett stort antal vetenskapliga skrifter, varav ett fyrtiotal licentiat- och doktorsavhandlingar. Programmet sammanfattades i volymen *De nya kommunerna: En sammanfattning av den kommunaldemokratiska forskningsgruppens undersökningar* (1983; tillsammans med Lars Strömberg). På 1980-talet deltog han i ytterligare ett stort kommunaldemokratiskt forskningsprogram, och på 1990-talet höll han i utvärderingen av stadsdelsreformen i Göteborgs kommun (*Decentraliserad välfärdstad. Demokrati, effektivitet och service*, 1997; tillsammans med Sten Jönsson, Lennart Nilsson och Sigvard Rubenowitz).

Också i fråga om medieforskning var Jörgen Westerståhl en av de svenska pionjerna. För honom var medierna framför allt intressanta i ett politiskt opinionsbildande perspektiv, och han hade till en början fokus på den politiska pressens roll i valrörelser. Volymen *Politisk press. Studier till belysning av dagspressens politiska roll* (1958; tillsammans med Carl-Gunnar Janson) belyste tidigt sambandet mellan tidningsläsning och partisympati. Senare kom hans kunskapsintresse att förskjutas mot allmän nyhetsförmedling, särskilt objektiviteten i innehållet, t.ex. i volymen *Objektiv nyhetsförmedling* (1972) där han sammanfattade sina studier om nyhetsförmedlingen i särskilt kontroversiella skeenden, exempelvis Vietnamkriget 1968. Han genomförde dessutom inom ramen för det s.k. Världsbildsprojektet en omfattande studie av dagspressens nyhetsinnehåll 1912-1972. Huvudresultaten publicerades i volymen *Bilden av Sverige. Studier av nybeter och nybetsideologier i TV, radio och dagspress* (1985; tillsammans med Folke Johansson).

Under Jörgen Westerståhls ledning växte statsvetenskapen från ett rum i Göteborgs universitets huvudbyggnad till en av de större samhällsvetenskapliga institutionerna; i själva verket var det ett av hans första krav som professor att ämnet skulle få egna institutionslokaler. Inte minst hans skicklighet att attrahera externa forskningsfinansiärer, både forskningsråd, fonder och organisationer, hade en stor betydelse för att vidga verksamheten. De nya forskningsområden som Jörgen Westerståhl kom att etablera fick efter hand sina egna professorer – valforskning, offentlig förvaltning och massmedieforskning – där hans arbete kom att föras vidare.

Jörgen Westerståhls verksamhet präglades av ett stort samhällsengagemang. Det kom bl.a. till uttryck i ett stort antal offentliga utredningsuppdrag. Det mest omfattande var uppdraget som huvudsekreterare och sedermera ledamot av 1950- och 60-talens författningsutredning, där hans statsrättsliga insikter kom till sin rätt. Han var också en viktig samhällsdebattör men var alltid angelägen att skilja på rollen som forskare och debattör. På 1950-talet lanserade han begreppet 'service-demokrati', där han betonade vikten av att demokratin även värderas utifrån vilka resultat den frambringar. På 1970-talet gällde hans synpunkter framför allt intresseorganisationernas roll i den svenska demokratin och opartiskhetsfrågor i radio och TV, vilket bl a diskuteras i *Demokrati och intresserepresentation. En principdiskussion* (1975; tillsammans med Mårten Persson).

Jörgen Westerståhl var också engagerad i den högre utbildningen. Han hade redan under sin tid vid Stockholms högskola varit med att planera en svensk journalistutbildning. I Göteborg medverkade han aktivt i utformningen av verksamheten vid bl.a. Socialhögskolan och Journalisthögskolan, i vars styrelser han var ordförande. Han skrev läroböckerna i statskunskap *Att studera politik* (1970) och *Den svenska folkstyrelsen* (1980; tillsammans med Bengt-Owe Birgersson) och han fungerade även som offentlig granskare av läromedel. Jörgen Westerståhl var en uppskattad handledare, och långt efter sin pensionering fortsatte han att aktivt medverka i statsvetenskapliga institutionens seminarier.

* * *

Jörgen Westerståhls insatser för svensk samhällsforskning kan knappast överskattas. Han initierade och ledde utvecklingen mot nya forskningsområden, inte minst genom att anknyta till aktuella samhällsproblem. Som barnbarn till Hjalmar Branting förvaltnade han en tradition där tilltron till politikens möjligheter stod i centrum.

I en trängre mer personlig krets kunde han på ett fascinerande sätt dela med sig av sina erfarenheter av ett rikt liv i både forskningens och samhällets tjänst. Hans uppslagsrikedom och analytiska skarpsinne var en inspiration för alla som hade förmånen att arbeta tillsammans med honom. Jörgen Westerståhls gärning kommer att leva vidare.

Källor

Väljare, partier, massmedier. Empiriska studier av svensk demokrati. En vänbok till Jörgen Westerståhl. Stockholm 1982: Liber förlag.

Särllvik, Bo. 1986. "Att bygga en forskningsmiljö – att förnya en disciplin. Jörgen Westerståhl som institutionsledare och statsvetenskaplig forskare", i Rothstein, Bo och Särllvik, Bo (red.) *Vetenskapen om politik*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet..

■ Religiös orientering och svensk politisk opinion

MAGNUS HAGEVI¹

ABSTRACT

Religious Orientation and Swedish Political Opinion. The objective is to analyze if religious orientation affects Swedish political opinion. To test for possible spurious correlation, demographic factors and ideological position are also included in the study. The study also tests the validity of functional theory and substantive theories regarding the correlation between religious orientation and political opinion. Data consists of a national mail survey (conducted by the SOM Institute at Göteborg University in 1999) to 5260 persons representing inhabitants in Sweden of age 15-80 years, of which a total of 67 percent (3503 persons) responded. The main conclusion is that religious orientations affect Swedish political opinion. Demographic factors and ideological position only explain a small amount of the significant correlation between religious orientation and political opinion. Functional theory is not supported by the empirical data, while substantive theories get strong support.

Inledning²

Allt sedan kyrkan etablerades i Sverige har kristendom och politik gått hand i hand. För att kristna den kommande nationalstaten samarbetade katolska kyrkan med den regionala politiska eliten och för att ta makten i landet samarbetade dåtidens politiska elit med katolska kyrkan: historiker brukar betona påvens erkännande av Sverige som ett självständigt ärkestift som ett av de avgörande stegen mot självständighet för det unga riket (Andersson 1964; se Hagerman 1999:348). Under 1500-talet stödde kung Gustav Vasa den protestantiska reformationen bland annat för att få tag på kyrkornas rikedomar som skulle användas för att säkra makten i riket. Under den svenska stormaktstiden på 1600-talet försökte makthavarna ena det nyvunna och starkt mångkulturella imperiet med hjälp av en och samma tro: den rena och sanna evangelisk-lutherska läran. Statskyrkan slog hårt mot oliktänkande under 1700-talet och fram till det sena 1800-talets liberalisering (Alwall 2000). Då var det inte minst inom frikyrkorörelsen som kravet på rösträtsreformer växte fram. Första gången som man vet att all-

1 Magnus Hagevi är verksam vid Institutionen för samhällsvetenskap, Växjö universitet.
E-post: Magnus.Hagevi@vxu.se

2 Denna artikel ingår i redovisningen av forskningsprojektet "Religiositet och politik vid millennieskiftet" vilket stöds av Vetenskapsrådet. Den inlämnades ursprungligen för granskning år 2000, varför somliga uppgifter är hämtade från källor som är några år äldre än publiceringsåret.

män och lika rösträtt för både kvinnor och män praktiserades i Sverige var i en baptistisk församling (Westin 1958).³ Efter demokratins genombrott har flera borgerliga partier haft starka band till olika religiösa samfund (Hagevi 1994). Sedan år 1991 har kristdemokraterna varit representerade i riksdagen.

Med tanke på det klara bandet mellan religion och politik i vårt land är det konstigt att många samhällsvetare alljämt hävdar att det i huvudsak inte finns någon koppling mellan individers religiositet och politiska uppfattningar. Istället uppges att demografiska faktorer – kön, ålder, utbildning etc. – förklarar sambandet mellan religiositet och politik (se t ex Gustafsson, G 1991:173; 2000:202). Även den inom svensk politik så dominerande vänster-högerskalan har föreslagits att åtminstone delvis förklara relationen mellan religiositet och politik (Bjereld – Gilljam 1991:150, 154, 158).

De flesta studier som avfärdar religiositetens inverkan på svensk politik fokuserar enbart på individens religiösa engagemang: hur ofta en person går i kyrkan, ber till Gud etc. Det är ytterst sällsynt att beakta religionens innehåll. En anledning till detta kan vara att studier av religion och politik vanligtvis baseras på en *funktionalistisk* ansats som antar att religion innehåller vissa element för att fullgöra speciella funktioner som är nödvändiga i ett samhälle. Bland annat förmodas att religion försvarar det traditionella samhället och befrämjar politiska opinioner av konservativ art samt underlättar integrationen mellan samhällsmedlemmarna (Scharf 1970:31-35; Wallis – Bruce 1992:9-10).⁴ Troligtvis finner forskning som utgår från sådana axiom sällan anledning att undersöka relationen mellan religiös orientering och politik.

Den funktionella ansatsen är långt ifrån självklar. Ett alternativ i studiet av religiositet och politik är den *substantiella* ansatsen som intresserar sig för trons innehåll (Leege – Kellstedt 1993). Vad gäller religionens innehåll anses ofta individens *religiösa orientering* vara grundläggande. Religiös orientering utgår från individens religiösa identitet, det vill säga vilken religion eller religiös inriktning någon upplever sig tillhöra. Detta kan till exempel vara en persons samfundstillhörighet men också en ateistisk livsfilosofi (Kellstedt – Green 1993:53-58). När likartade religiösa identiteter kan aggregeras till större kategorier kallas det för religiösa orienteringar (Hagevi 2005a:22). Utbredningen av olika religiösa orienteringar kan påverka andra delar av samhället som exempelvis politik. Om en funktionalistisk eller en substantiell ansats är till hjälp för att förstå sambandet mellan religiös orientering och politik är en inomvetenskaplig fråga av stort intresse.

Religiositet är ett grundläggande fenomen i samhället, varför det är otillfredsställande att effekten av religiös orientering på politik inte är mer utrett. Påverkar religiös orientering individens politiska opinion i dagens Sverige? Denna grundläggande fråga generar i sin tur mer precisa frågeställningar. Förklaras sambandet mellan religiös orientering och politisk opinion av demografiska faktorer? Påverkar individens vänster-högerideologi sambandet mellan religiös orientering och politisk opinion? I vad

3 Vad som inte sällan glöms bort (se till exempel Stanley Sjöberg i Svenska Dagbladet 2000-07-08) är att alla frikyrkor inte har samma demokratiska tradition. De kyrkor som bildades efter demokratins genombrott (Pingströrelsen och Trosrörelsen (Livets Ord) m fl) har inte samma traditioner som frikyrkorna sprungna från 1800-talets väckelse (Svenska missionsförbundet och Svenska Baptistsamfundet).

4 För en diskussion om funktionalistisk ansats vid studie av religion, se Pals 1996 och Hagevi 2005a.

mån är funktionalistiska och substantiella teorier om religiositet relevanta för svensk politisk opinion? Dessa frågor besvaras i föreliggande artikel.

Religiositet och kognitiva scheman

Begreppen religion och religiositet används ibland lite lättsinnigt (se t ex Franklin m fl 1992:39-40; Broughton – Napel 2000). Det finns ingen dominerande definition av *religion*. Bland substantiella definitioner är det dock inte ovanligt att karaktärisera religion som ett sammanhållet trossystem eller beteende som är relaterat till en uppfattning om en transcendent verklighet som förenar dem som underkastar sig den i en gemenskap (Dobbelaere 1981:93; Bergfeldt 1998:256). Studier om religion försöker förklara vad religion är och skilja det från andra fenomen för att studera religionens teologiska innehåll, förelagda utövande eller dess uppkomst. Studier av *religiositet* intresserar sig däremot för *individens* religiösa trossystem, värderingar och beteenden (jfr Gustafsson, G 2000). I det följande är religiositet *individens subjektiva uppfattning av en transcendent verklighet*.

Religiositet är ett flerdimensionellt begrepp. Den dimension som skall undersökas i denna artikel är religiös orientering. Låt oss därför mer detaljerat diskutera hur religiös orientering kan påverka politisk opinion.

Religiositet kan påverka politisk opinion genom religiös affektion och religiös kognition som båda erhålls genom socialisationsprocesser (Leege – Kellstedt 1993). Den del av religiositeten som består av religiös orientering antas påverka politik genom kognitiva processer. Kognition är individens kunskap, tro och värderingar om den egna personen, sitt beteende och sin omgivning (Festinger 1957:3). Religiös kognition innefattar bland annat religiös tro och religiösa värderingar. Religiös tro är individens information, föreställningar och försanthållande om religiösa begrepp. Det sammanhängande innehållet i individens tro kallas för trossystem (Wald – Smith 1993:32-33; Niemi – Weisberg 1993:94; Wald 1997:28).

Det finns ingen dominerande teori om hur individens kognition påverkar politik. De flesta teorierna om kognitiva processer och politik är begränsade i sin omfattning (Wald – Smidt 1993:33; Glynn m fl 1999:107-139). Ett undantag utgör teorin om kognitiva scheman, det vill säga antagandena om hur individer organiserar sitt tänkande om politik.

Ett kognitivt schema är ett system som innehåller kunskap om skilda företeelser, inklusive olika egenskapers inbördes relationer. Det används för att bearbeta den stora massa av komplicerad information som omger individen. Trossystem antas vara mycket betydelsefulla beståndsdelar i kognitiva scheman. Det är inte ovanligt att hämta typexempel på trossystem inom religion: ”A belief system, ideally, is internally and psychologically consistent. Clear examples of systems of this kind can be found in religion, in which a large number of beliefs are interrelated to form network guiding one’s thought and action.” (Glynn m fl 1999:104). Trossystemen används då som genvägar så att ny politisk information snabbt kan bearbetas. På så sätt kan individen på relativt kort tid med minimal energiförlust bestämma sig för om den nya informationen skall lagras i dess medvetande och i så fall på vilket sätt den skall kategoriseras. Den nya informationen utvärderas genom att jämföra den med uppfattningar

som redan finns lagrade i individens medvetande (Graber 1984; Kuklinski et al 1991: 1341).

I denna artikel behandlas religiös orientering primärt som en indikator på en persons religiösa trossystem. En person som uppger sig tillhöra en religiös orientering antas i viss utsträckning omfatta det trossystem som den religiösa orienteringen representerar. Detta trossystem kan vägleda individen när han eller hon utformar sin politiska opinion genom att hjälpa individen sortera och reflektera över ny politisk information. Interaktionen mellan religiös orientering och politisk opinion antas därför vara av kognitiv art.

Religiösa orienteringar i Sverige

Det demokratiska Sverige har aldrig varit religiöst homogent. Under 1800-talet och i början av 1900-talet framkom både inom och utanför Svenska kyrkan "väckelserörelser". De som verkade utanför statskyrkan utvecklades senare till frikyrkor (Ejerfeldt 1990; Gustafsson, G 1991:56). På senare tid har uppmärksamheten på nyandliga rörelser som till exempel "New Age" ökat. Istället för kyrksamhet antas intresset ha förskjutits till vad som kallats privatreligiositet (Olausson m.fl. 1985; Hamberg 1989; Hagevi 2000a). Sedan 1960-talet har Sverige tagit emot förhållandevis många invandrare. Nästan var femte svensk är första eller andra generationens invandrare (Statistiska Centralbyrån 1999:60-65).⁵ Invandrare tar oftast med sig sin religion till Sverige. Samtidigt som Sverige sekulariseras tycks således den svenska befolkningen också genomgå en religiös förändring och differentiering som fokuserar religiös orientering och som inte enbart låter sig beskrivas som sekularisering.

I denna undersökning är sju religiösa orienteringar identifierade. Det är dock möjligt att tänka sig ett närmast oändligt antal religiösa orienteringar, frågan är närmast vilken nivå av aggregering som är lämpligast att utgå ifrån. En adekvat utgångspunkt är de religiösa samfund som är verksamma i landet och som har uppnått en betydande mängd anhängare. Men det är viktigt att bara använda samfundstillhörigheten som en startpunkt. Därför skall även religiösa orienteringar som inte är bundna till samfund identifieras lite längre fram i denna artikel.

Det i Sverige dominerande samfundet är Svenska kyrkan, vilket är så stort att det inom samfundet går att urskilja flera olika religiösa orienteringar. Det är dock tveksamt om olika traditionella benämningar som högkyrklig, lågkyrklig, gammalkyrklig och folkkyrklig är relevanta för den nu aktuella undersökningen. Sannolikt berör dessa religiösa orienteringar till stor del endast den allt mindre andelen aktiva medlemmar i Svenska kyrkan. Avsikten med den föreliggande undersökningen är att istället identifiera andra skiktningar inom denna religiösa orientering. Därför kommer svenskkyrkligas religiösa orientering kombineras med deras grad av religiös identifikation med Svenska kyrkan; det *religiösa engagemanget*.

De som har starkast identifikation med samfundet är *aktiva i Svenska kyrkan*. De tar regelbundet del i Svenska kyrkans undervisning och riter samt utövar till stor del sin

5 Första generationens invandrare är i Sverige bosatta personer som är födda utomlands. Andra generationens invandrare är i Sverige bosatta personer med minst en förälder som är född utomlands.

religion i enlighet med samfundets föreskrifter och inom dess institutionella ram. En något svagare identifikation med sitt samfund har de *lågaktiva i Svenska kyrkan*. De tar också del av samfundets riter samt då och då även dess undervisning. Eftersom de lågaktivas identifikation med Svenska kyrkan upprätthålls sporadiskt och bekräftas relativt sällan är det svårt för dem att upprätthålla en stark identifikation med samfundet och dess lära. Ännu svagare identifikation med Svenska kyrkan har de *högtidskyrkliga*. De uppvisar egentligen inte något större intresse för religion, men besöker Svenska kyrkan vid högtider som dop, vigslar, begravning och kanske en och annan gudstjänst i advent. I övrigt röjer de högtidskyrkliga inte något religiöst intresse. *Passiva religiösa* medlemmar i Svenska kyrkan är de som aldrig besöker sitt samfunds möten, men som ändå bekräftar en gudstro. Sist men inte minst definieras de *totalt passiva i Svenska kyrkan*: personer som är medlemmar i Svenska kyrkan men som inte deltar i dess verksamhet eller uppvisar något religiöst intresse. Detta är de av Svenska kyrkans medlemmar som har svagast identifikation med det egna samfundet.

Dessa skiktningar i Svenska kyrkan är i teoretisk mening inte religiösa orienteringar, utan istället indikationer på vad den religiösa orienteringen betyder för dessa personer. Men för att förenkla språket i artikeln kommer jag att i fortsättningen benämna dessa grupper med olika religiöst engagemang i Svenska kyrkan för religiösa orienteringar.

Frikyrkorna är en folkrörelse som aldrig har varit någon enhetlig företeelse. Mellan frikyrkorna finns stora variationer som till stor del har sitt ursprung i den period då respektive samfund grundades. Tyvärr är det inte möjligt att analysera olika frikyrko-inriktningar då endast medlemskap i ett ospecificerat frikyrkosamfund kan urskiljas i det empiriska materialet (se avsnittet om material nedan). Utifrån tidigare undersökningar är det dock rimligt att anta att de flesta frikyrkosamfund och deras medlemmar – de *frikyrkliga* – kan betraktas som religiöst konservativa i jämförelse med aktiva i Svenska kyrkan. Till exempel har antagligen fler av frikyrkornas medlemmar en bokstavstroende bibelsyn, medan tämligen få av de aktiva i Svenska kyrkan har det (*Aktiva i Svenska kyrkan* 1983; Palm 1993). Dessutom anser de flesta frikyrkomedlemmar att frälsning är mycket viktigt, medan endast en minoritet av aktiva i Svenska kyrkan gör det samma (Hagevi 2000a).

Främst genom invandringen har människor med varierande religiös orientering etablerat sig i Sverige. De flesta av de icke-skandinaviska invandrarna härrör från områden med en dominerande katolsk, ortodox eller österländsk kyrka. Då de flesta medlemmar i dessa samfund är eller härrör från invandrare samt att samfundet relativt nyligen ”invandrat” eller ”återinvandrat” till Sverige kallas de för ”invandrarkyrkor” (Gustafsson, G 2000:89-102). Även bland invandrarkyrkorna finns intressanta skillnader mellan olika samfund, men då de har få religionsutövare i Sverige är det endast möjligt att i de kommande analyserna studera dessa samfund som en gemensam religiös orientering. Trots dess ökade betydelse i det svenska samhället är *invandrarkyrkliga* en religiös orientering vars politiska opinioner inte har studerats i någon nämnvärd omfattning.

Många invandrare tillhör icke-kristna religioner, t ex islam. Det är således intressant att i största möjliga mån undersöka i vad mån icke-kristna religionsutövare skiljer sig från kristna orienteringar. Trots att det mellan de icke-kristna religionerna finns

mycket stora skillnader är det nödvändigt att analysera dessa som en religiös orientering. I Sverige är antalet utövare för få för att göra noggrannare indelningar av *icke-kristna religiösa*, även om urvalen är stora. Men av samma anledning som det är betydelsefullt att analysera invandrarkyrkliga är det också intressant att analysera politiska opinioner bland personer som är icke-kristna religiösa.

Samtidigt som den svenska befolkning sekulariserats är det en liten minoritet som vill identifiera sig som ateister (Hagevi 2001). Svenskarnas sekularisering beskrivs kanske bäst som religiös passivitet eller som religiös indifferens, något som antagligen är väl representerad i Svenska kyrkans medlemskår. Men politiskt är det troligen mer intressant att studera de som mer utstuderat tagit ett aktivt steg och proklamerat sig som anti-religiösa: en aktiv *ateism*. Aktiva ateister är personer som genomfört ett ställningstagande mot religion och som inte uppvisar något religiöst beteende. Detta är en religiös orientering som även den bygger på en trosuppfattning, låt vara en tro på att det inte finns någon transcendent verklighet.

Ateister är ofta mer välorganiserade utomlands som i Italien och många andra katolska områden, men sådana organisationer finns även i en del protestantiska länder. I till exempel Norge finns det en ansenlig organisation i Human-etisk förbund som uppger sig ha 67 000 medlemmar (Human-etisk förbund 2006). I Sverige är motsvarande organisation inte lika betydande, även om den existerar.⁶

Antagandet om en ständig pågående sekularisering i Sverige har kritiserats.⁷ Bland annat hävdas att privatreligiositet vinner terräng inte bara på bekostnad av de institutionaliserade religionerna, utan även bland ateister och agnostiker eller de som helt enkelt varit likgiltiga inför religiösa frågor (Olausson m.fl. 1985). Privatreligiositet är en religiös åskådning eller religiös utövning som endast sker i det enskilda, privata livet, till skillnad från sådan religion som också uttrycks i offentlighet.⁸ Det betyder att privatreligiositet bygger på individuella perceptioner av andlig natur, en tro, som till stora delar är en skapelse av individen själv utifrån sina egna erfarenheter. Därför kan privatreligionens innehåll skifta från person till person. Privatreligiositet kan också ta sig uttryck i ett beteende som individen kan utöva ensam, till exempel genom att be till Gud.⁹

Efter att ha identifierat elva olika religiösa orienteringar är det nu dags att studera i vad mån de påverkar individens politiska opinion. Politisk opinion är individens uttalade ställningstagande till minst ett politiskt förslag. Individen kan till exempel vara för eller emot ett förslag. Ett vanligt antagande är att politisk opinion delvis orsakas av politiska attityder hos individen och delvis av den stimuli som individen konfron-

6 I Sverige uppger sig Humanisterna (f d Human-etiska förbundet) ha knappt 2000 medlemmar (Humanisterna 2006).

7 Sekularisering innebär att kyrka och religion betyder allt mindre inom allt fler områden för allt fler människor (Demker 1998:16).

8 Jfr Hamberg (1989:56-62), Bellah m.fl. (1985:220-221, 238) och Troeltschs (1912 [1931]:721-732, 993) begrepp om individuell tro.

9 Det är kanske på sin plats att påpeka att privatreligiositet inte är det samma som ateism eller agnosticism. Privatreligiösa tror definitivt på något övernaturligt. Till skillnad från ateisterna tillbakavisar de inte möjligheten av en transcendent verklighet. Inte heller utmärks de av en tvivlande attityd till att en sådan verklighet existerar, något som kan sägas vara betecknande för agnostiker.

teras med: presentationen av förslaget och strukturen på de möjliga svarsalternativen (jfr Glynn m.fl. 1999:105-106).

Demografiska hypotesen

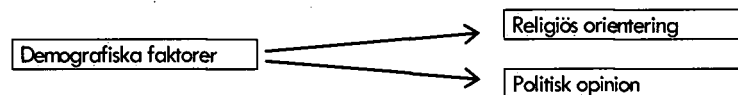
Ofta vill forskarna veta om religiositet har en självständig påverkan på politik. *Påverkan* (liksom *orsak*, *inverkan* och *effekt*) är en relation där något externt – i vårt fall religiös orientering – producerar en förändring hos en enhet – individen. Utan förekomsten av den externt initierade relationen skulle inte förändringen ha inträffat (Rosenberg 1968:10). Det vi är intresserade av är tänkbara förändringar i individens politiska opinion som är påverkade av religiös orientering. En sådan så kallad asymmetrisk relation presenteras i form av en modell A i figur 1. För att tala om ett orsakssamband räcker det dock inte med ett statistiskt samband, utan även en teoretisk förklaring av relationen måste presenteras. Den mest grundläggande regeln är, för det första, tidsfaktorn: det som kommer efter kan inte påverka det som redan har skett. För det andra skall det finnas en trovärdig beskrivning av de mekanismer som antagandena om ett orsakssamband grundar sig på: hur kan det komma sig att ett fenomen påverkar ett annat? Till sist bör forskaren kontrollera för så kallade skensamband (symmetriska relationer). Ett skensamband uppstår då en uppfattad relation mellan två fenomen egentligen förklaras av en tredje faktor som påverkar de båda andra fenomenen gemensamt så att samvariation uppstår (Rosenberg 1968:5; Galtung 1969:383-384). Det är viktigt att notera att det vid ett antagande om ett eventuellt skensamband inte heller räcker med blott och bart ett statistiskt samband. Grunden för ett skensamband är ett orsakssamband: att en tredje variabel påverkar de båda andra så att de samvarierar. Även nu måste problemen med tidsföljd, kausala mekanismer och andra eventuella skensamband beaktas.

Figur 1 Tre förklaringsmodeller av sambandet mellan religiositet och politisk opinion.

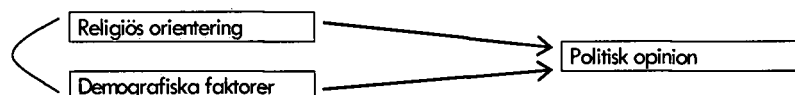
A Direkt orsakssamband

B Skensamband

C Medverkande orsakssamband

Möjligheten till skensamband är något som religionssociologen Göran Gustafsson och andra anhängare till den *demografiska hypotesen* tagit fasta på. Han menar att sambandet mellan religiositet och politik kan förklaras genom att demografiska faktorer som kön, ålder, utbildning och liknande samtidigt påverkar både religiositet och politik. Något orsakssamband mellan religiositet och politik finns däremot inte (Gustafsson, G 2000:202). Ett sådant orsakssamband beskrivs i modell B som presenteras i figur 1

Teorier som hävdar att religiositet kan påverka politisk opinion är dock inte enbart avhängiga av samband som i modell A, utan kan få stöd av medverkande samband av den typ som illustreras i modell C, vilket är en modell som inte diskuteras av Gustafsson. Enligt modell C kan både demografiska faktorer och religiositet ha självständig inverkan på politisk opinion. Samtidigt visar modell C att demografiska faktorer och religiös orientering kan ha samband med varandra (utan att avgöra vad som påverkar vad). Det direkta och självständiga sambandet mellan religiös orientering och politisk opinion kan då vara annorlunda jämfört med motsvarande bivariata samband. Dels kan det vara svagare, det vill säga att sambandet mellan religiös orientering och politisk opinion delvis förklaras med demografiska faktorer, dels kan det vara starkare.

Avsikten är att i det följande pröva den demografiska hypotesen jämfört med möjligheten att religiös orientering har en egen självständig effekt på politiska opinioner i Sverige.

Vänster- och högerideologi – ett konkurrerande schema?

Det är mycket vanligt att försöka förklara individens politiska opinion med vederbörandes position på en vänster-högerskala. Sådana ideologiska skalor har även beskrivits som kognitivt scheman som individen använder för att orientera sig inom politiken (Bennulf 1994; Kumlin 2001; jfr Oscarsson 1998). Det är möjligt att människor använder sig av mer än ett kognitivt schema när de navigerar mellan olika politiska åsikter. Frågan är om vänster-högerideologi konkurrerar med eller kompletterar religiösa kognitiva scheman? Om vänster-högerideologi konkurrerar med religiösa trosystem föreligger återigen risk för vad som kan beskrivas som ett skensamband. Den enskildes politiska ideologi anses då förklara sambandet mellan religiös orientering och politik (jfr Bjereld – Gilljam 1991:150, 153-154). Om religiös orientering har en självständig effekt på politisk opinion är det dock rimligare att betrakta båda som kompletterande kognitiva scheman.

Tanken att vänster-högerskalan kan ligga bakom ett skensamband mellan religiös orientering och politisk opinion är kontroversiell (jfr Bjereld – Gilljam 1991:158). Till att börja med måste det föreligga ett statistiskt samband mellan religiös orientering och vänster-högerskalan, något som svenska data aldrig redovisat. Till yttermera visso räcker det inte med statistiskt samband för att ett skensamband skall kunna sägas existera. Som alla kausalsamband måste även tidsföljden och de kausala mekanismerna beaktas. Teoretiskt finns det mycket som talar för att det snarare är religiositet som inverkar på individens placering på vänster-högerskalan än tvärtom. Inga undersökningar har dock lyckats ge ett klagörande svar i frågan (Westholm 1991:60, 94; jfr

Hayes 1995:179). Det är förvisso rimligt att ställa frågan om det inte är så att till exempel ett barn till religiösa föräldrar tenderar att börja be kvällsbön före det att en åsikt i regeringsfrågan aktualiseras?

På vad sätt de kausala mekanismerna mellan vänster-högerideologi och religiös orientering skall beskrivas är problematiskt. Frånvaron av goda teorier om varför vänster-högerideologi skall påverka religiös orientering ekar tomt (Hayes 1995:179). Tidigare forskning har dock noterat att socialistiska organisationer inte sällan har propagerat för ateism, mot religion. I Sverige var denna debatt som starkast runt förra sekelskiftet. Religiösa personer – framförallt i Svenska kyrkan – reagerade på religionsfientliga signaler som ofta sändes ut av socialister, samtidigt som socialister av olika schatteringar reagerade mot den reformfientlighet som fanns inom statskyrkan (Rosengren 1948; Gustafsson, B 1953; Palm – Nylund 1982; Hagevi 2000b:153-155; se även Marx 1867 [1981]:68-69). Även om skillnaderna mellan aktiva religiösa och organiserade socialister har minskat under 1900-talets senare del kan vissa motsättningar alltjämt leva kvar.¹⁰ Det är därför alltjämt möjligt att en ideologisk positionering på politikens vänstersida orsakar en ”avreligionisering” av enskilda så att de blir ateister eller religiöst passiva. Motsvarande resonemang för de väljare som befinner sig på politikens högra sida verkar dock inte lika övertygande. Incitamentet för någon som intagit en högerposition att låta detta även påverka sin religiösa orientering lär i de flesta fall vara liten. Andelen religiöst aktiva är i klar minoritet bland de som befinner sig längst till höger i politiken (Hagevi 2000b:154). I nästan alla borgerliga partier utgör religiöst aktiva personer ett mindretal varför kraven på en religiös anpassning lär vara obefintliga. Ett undantag är kristdemokraterna, men partiet har först på senare tid fått politisk betydelse. Det är inte rimligt att anta att kristdemokraterna ligger bakom den sekellånga kopplingen mellan religiositet och politisk högerposition (Rokkan 1967).

Låt oss trots allt för en stund glömma bort problemen som ett antagande om att vänster-högerideologi påverkar religiositet innebär och istället genomföra ett tufft test av sambandet mellan religiös orientering och politisk opinion. I uppsatsen prövas därför om individens vänster-högerideologi kan tänkas inverka på sambandet mellan religiös orientering och politisk opinion.¹¹

10 Speciellt för Svenska kyrkan har noteras att det kan finnas ideologiska skillnader mellan evangelisk-luthersk tro och socialism, eller som den socialdemokratiska broderskapsrörelsens ordförande säger i en intervju i *Från riksdag och departement*: ”Många kristna betonar individualism, frihet och eget ansvar. Socialdemokratin betonar kollektivt ansvar och ser strukturer i samhället” (Flygt 2000:11).

11 Ytterligare en invändning mot att använda vänster-högerskalan som en förklarande variabel vid analyser av politisk opinion är att vänster-högerskalan också är en politisk opinion. Att opinioner i vissa politiska sakfrågor och självplacering på vänster-högerskalan har starka samband med varandra kan uppfattas en logisk konsekvens då de avser att mäta ungefär samma sak. Dessutom är det inte orsakssambanden mellan vänster-högerskalan och andra politiska opinioner klarlagda. Påverkar till exempel åsikten om offentlig sektorns storlek individens uppfattning om sin placering på vänster-högerskalan istället för tvärtom? Tyvärr diskuteras inte denna problematik av de forskare som använder sig av ideologiska skalor som förklarande variabel (jfr Ben-nulf 1994; Kurlin 2001).

Funktion och substans

Det finns både funktionalistiska och substantiella teorier om sambandet mellan religiositet och politik. Vid en jämförelse mellan dessa kan vi notera att substantiella teorier ofta behandlar specifika religiösa orienteringar och är därför mindre allmänna än funktionalistiska teorier. En grundläggande anledning till att det är intressant att överhuvudtaget undersöka olika religiösa orienteringar är att sambandet med politisk opinion kan vara annorlunda för respektive religiös orientering. Om så inte var fallet kunde analyserna istället klumpa samman alla religiösa orienteringar och enbart analysera olika grad av religiöst engagemang. Vid en jämförelse mellan funktionalistiska och substantiella teorier är detta en viktig skillnad. Då den substantiella ansatsen bejakar de religiösa orienteringarnas särart behöver inte en falsifiering av en hypotes vara kopplad till andra hypoteser eller påverka den substantiella ansatsens trovärdighet. Den funktionalistiska ansatsen har högre pretentioner och strävar efter antaganden med hög grad av generalitet; en hypotes skall gälla alla religiösa orienteringar. Allvarliga empiriska brister för de funktionalistiska hypoteserna ger därmed ovillkorliga återverkningar på den funktionalistiska teorin i stort.

Låt oss börja med de funktionalistiska teorierna. Vanligtvis antar dessa teorier att all religion har en samhällsbevarande funktion som legitimerar de rådande maktförhållandena. Religiösa personer förmodas därför inneha tämligen traditionella värderingar (Yinger 1957; Geertz 1973:4). Oavsett religiös orientering bör således religiösa personer tendera att stödja politiskt konservativa opinioner. Dessa funktionalistiska antaganden innebär till exempel att religiösa orienteringar som samlar aktiva religionsutövare – aktiva i Svenska kyrkan, frikyrkliga, invandrarkyrkliga och invandrarreligiösa – tenderar att försvara en traditionell kvinnoyn och sexualmoral. Det skulle enligt ett funktionalistiskt synsätt inte heller förvåna om religiösa orienteringar som samlar aktivt religiösa personer också tenderar att inneha politiska åsikter som förknippas med marknadsorienterade lösningar och den högra delen av den ideologiska vänster-högerdimensionen. Förslag som associeras med höger – minska den offentliga sektorn, sänka skatterna, satsa på friskolor och privat sjukvård – kan således vinna stöd i kyrkliga religiösa orienteringar. Ett sådant samband bör förstärkas av att socialister inte sällan visat ointresse för religion och ibland även propagerat för ateism.

Det funktionalistiska antagandet om religionens konservativa implikationer är inte utan substantiell kritik. I forskning som rör katolska länder i Europa (men inte i USA, se nedan) är oftast sambandet mellan religiositet och röstning på konservativa partier starkare än i Sverige (Holmberg – Gilljam 1987:203-210; Franklin m.fl. 1992). Det vore inte orimligt att anta att invandrarkyrkliga har ett positivt samband med en ideologisk högerposition och de sakfrågor som berör en sådan position (t ex opinion om den offentliga sektorns storlek och den allmänna skattenivån). Inte sällan kopplas Katolska kyrkan samman med en traditionell kvinnoyn och i den allmänna debatten om svenskt EU-medlemskap har ett varnande finger höjts för vad som uppfattas vara en dominerande katolsk kvinnoyn bland europeiska medborgare (se t ex Winberg 1994; jfr Trägårdh 1999). Måhända är invandrarkyrkliga mer konservativa i dessa avseenden än andra religiösa orienteringar. Ett sådant resultat är dock inte att betrakta som ett stöd för den funktionalistiska teorin. Den funktionalistiska teorin menar ju

att all religion avser att stödja detta bestående. Om till exempel katolska och ortodoxa kyrkor skiljer sig från protestantiska kyrkor vad gäller konservativa opinioner betyder detta att all religion *inte* stödjer det bestående. Då är det rimligare att anta att innehållet i de religiösa läroren i dessa invandrarkyrkor fostrar till politisk konservatism än att all religiositet gör det.

Funktionalistiska teorier antar att religion har en integrerande funktion så att människor känner samhörighet och gemenskap med t ex nationen. Det är dock inte nödvändigt att den religiösa orientering som verkar integrerande är "religiös"; även ateism kan ha samma funktion (jfr Riis 1996:105-106). Däremot bör tämligen religiöst passiva grupper som till hög grad saknar en livsfilosofi baserad på ett förhållande till religion utmärka sig genom att vara tämligen svagt integrerade i samhället. Av de religiösa orienteringar som beskrivits är det totalt passiva i Svenska kyrkan (men däremot inte ateister) som till största del riskerar att *inte* utveckla en identitet och solidaritet som översätter "jag"-mentalitet till "vi"-mentalitet (jfr Putnam 2000). Utan andra institutioner som väger upp den religiösa passiviteten riskerar de enligt detta synsätt att inte bara få ett lågt intresse för samhällets väl och ve utan även vara relativt svala för andra människors nöd. Förslag med främlingsfientliga inslag, ett relativt lågt stöd för jämställdhet mellan könen, låg grad av miljövänlighet, negativa attityder till homosexuella samt ett relativt svagt stöd för kultur är några exempel varigenom totalt passiva i Svenska kyrkan bör markera att de inte omfattas av religionens samhällsintegrerande funktion.

Religiositetens eventuellt integrerande funktion har också en konfliktfylld sida. Samtidigt som en religiös orientering markerar gemenskap så markerar den en gräns mot dem som inte tillhör samma religiösa orientering (Riis 1996:105-106). Religiösa orienteringar kan uppfatta varandra som konkurrenter. För det första finns det i Sverige sedan länge en viss friktion mellan majoritetsreligion och minoritetsreligioner (Lipset – Rokkan 1967:46-50). En sådan friktion har funnits mellan den gamla statskyrkan och frikyrkorna, även om den under en sekellång sekularisering antagligen har avtagit betydligt. I dagens samhälle kanske det är mer rimligt att beskriva konflikten som den religiösa majoriteten mot religiösa oliktänkare i form av frikyrkor, invandrarkyrkor och andra invandrarreligioner. Dessa religiösa minoriteter kan vara intresserade av att bygga upp egna institutioner så att de kan bevara sin identitet. Två sådana exempel är konfessionella friskolor och en del vårdinrättningar. För det andra finns det ibland en konflikt mellan protestanter och katoliker. Det är möjligt att aktiva protestanter av denna anledning kan vara avogt inställda till EU och EMU (den ekonomiskt monetära unionen). De kanske innehar negativa attityder till den i Europa dominerande Katolska kyrkan. Måhända betraktas EU som ett sätt att sprida både katolsk religion och vad som uppfattas vara katolska värderingar. För invandrarkyrkliga kan motsvarande samband vara positivt (Nelsen m fl 2000). För det tredje kan det finnas spänningar mellan kristna och muslimer. Detta kan vara en anledning till att kristna kan tänkas se negativt på flyktningmottagning.¹² Kristna orienteringar kan därtill vara relativt njugga till att satsa skattepengar så att bland annat muslimska invandrare kan

12 I tidigare forskning har dock tendensen varit att religiös aktivitet leder till en jämförelsevis positiv inställning till flyktningmottagande och invandring i allmänhet (Bjereld – Gilljam 1991; Demker 1998).

behålla sin kulturella och religiösa särart. Till sist – för det fjärde – kan ateister och religiösa motarbeta varandra. En intuitiv tanke är att ateister är negativt inställda till politiska förslag som gynnar religiösa organisationer: friskolor, privat sjukvård, u-hjälp och bidrag till invandrare för att få behålla sin tradition och kultur. För att motarbeta vad som kan uppfatta som sekulära tendenser kan samtidigt religiöst aktiva personer vilja stödja sådana förslag.

Låt oss nu presentera några substantiella teorier om sambandet mellan religiösa orienteringar och politisk opinion. En trots allt tämligen allmän substantiell teori är att många religiösa orienteringar poängterar vikten av osjälviskhet (jfr Demker 1998:87-88). Antagligen är detta en anledning till att de flesta religiösa organisationer bedriver en omfattande hjälpverksamhet, såväl inom landet som internationellt. Enligt tanken om osjälviskhet är det möjligt att aktiva religionsutövare av samma anledning som de bedriver hjälpverksamhet också är extra positiva till exempelvis u-hjälp och svensk flyktingmottagning (jfr Bjereld – Gilljam 1991; Demker 1998; Ekengren – Oscarsson 1999:50-52).

De flesta substantiella teorierna är specifika för respektive religiös orientering. Många av dessa specifika teorier berör frikyrkliga personer, vilket främst beror på att de till största delen består av *evangelikaler*. Det är en heterogen protestantisk inriktning som knyts samman av några gemensamma religiösa värderingar. Evangelikaler tenderar att betona bibelns auktoritet, somliga är bokstavstroende. De framhäver också betydelsen av att bekänna Jesus gudomlighet samt vikten av frälsning för att få evigt liv (Hunter 1983:7; Hagevi 2005b:134). På grund av de evangelikala värderingarna är frikyrkliga personer troligtvis de som starkast förenar politisk opinion med religiös kognition. Eftersom Bibeln har större auktoritet bland evangelikaler än andra kristna är det möjligt att frikyrkliga personers politiska opinioner har klarare koppling till tolkningar av olika bibeltexter än vad som är fallet bland andra kristna (Wald 1997:28).

De evangelikala värdenas betydelse i frikyrkorna gör det troligt att de är extra negativa till ett svenskt deltagande i såväl EU som EMU. Förutom vad som tidigare sagts om attityden till Katolska kyrkan kan en del personer tolka vissa bibelställen som varningar om att EU är av ondo och början på något som kommer att urarta i politisk och religiös förföljelse. En tredje anledning kan vara att EU uppfattas som en rikmansklubb som utestänger fattiga länder och försvårar deras ekonomiska utveckling (Hagevi 1995, 2001b, 2002).

Det står inte något positivt om homosexualitet i Bibeln; däremot finns mycket av fördömande karaktär (Statens offentliga utredningar 1999).¹³ Således vore det inte överraskande om religiösa personer – speciellt frikyrkliga – tenderade att vara särskilt negativa till homosexuellas rättigheter.

En omfattande forskning om förhållandena i USA relaterar kristna i allmänhet och evangelikaler (speciellt de bokstavstroende) i synnerhet till en relativt miljöovänlig opinion (Hand – van Liere 1984; Lee Eckberg – Blocker 1989; Guth m fl 1995; Gardner – Stern 1996:42-44). Teorin lanserades först av Lynn White (1967; se även Ehrlich 1978) som menade att kristendomen har orsakat det mesta av dagens miljöpro-

13 För att läsa om homosexualitet i Bibeln, se 1 Mosebok 19; 3 Mosebok 18:22, 20:13; Domarboken 19; Romarbrevet 1:18-32; 1 Korintierbrevet 6:9-10; Judasbrevet 1:7; 2 Petrusbrevet 2:6.

blem och har senare fått flera instämmanden. Han menar att det kristna budskapet genererar föreställningen av mänskligheten som herre över naturen, vilket legitimerar exploatering av naturresurser enbart för människans nytta. Teoretiskt är det dock möjligt att aktiva kristna är extra miljövänliga. Det finns de som menar att kristen tro ger ett ansvar för både djur och natur (Shaiko 1987; Gelderloos 1992; Whitney 1993; Gardner – Stern 1996:37, 50). Biskop Martin Lönnebo går till och med så långt att han påstår att avsaknaden av kristen tro öppnar för rovdrift av naturen (Lönnebo 1990). Enligt Whites hypotes bör aktiva kristna (aktiva i Svenska kyrkan, frikyrkliga och invandrarkyrkliga) vara mer miljövänliga än andra religiösa orienteringar. Särskilt gäller det frikyrkliga som oftast är evangeliker och som antas ta budskapet om människan som skapelsens krona mer bokstavligen än andra.

Vi skall inte glömma bort att undersöka vilken inställning aktiva i Svenska kyrkan har till arbetsförlängning. I kommentarerna till en av Svenska kyrkans utgåvor av Martin Luthers *Lilla katekesen* hävdas ju att ”arbetsamhet befrämjar hälsa och välbefinnande och förhindrar många tillfällen till synd” (Luther m fl 1834).

Det vanligaste antagandet om privatreligiositet och politisk opinion är att det överhuvudtaget inte finns något samband mellan privatreligiositet och politik. Privatreligiositet antas då vara något som relativt fritt har utvecklats av varje enskild individ. En eventuell politisk koppling till en sådan religiös orientering kan vara av ganska diskret och särpräglad natur. Även om privatreligiositet är viktigt för individens politiska opinion, så är sådana samband under dessa omständigheter osystematiska och inte möjliga att spåra i analyser på massnivå (Kellstedt – Smidt 1993:179-180).

Vad gäller samfundslösa, passiva religiösa och högtidsbesökande i Svenska kyrkan finns egentligen ingen anledning att tro annat än att eventuella samband mellan religiös orientering och opinion om politiska saksfrågor till största delen kan förklaras av demografiska faktorer.

Tidigare forskning

Inom samhällsvetenskap är religion och politik ett eftersatt område där tidigare forskning främst härrör från andra politiska system än det svenska. Stein Rokkan och Seymour Lipset (1967) har med en historisk-sociologisk ansats försökt förklara bakgrunden till de europeiska partisystemen. Religionen har då spelat en betydelsefull roll vid de historiska händelser som avgör allianserna mellan statens politiska centrum och periferi. I svensk kontext innebär det att statskyrka i det konservativa politiska centrumet stod mot protestantiska dissidenter som allierade sig med andra grupper i en borgerlig vänster med liberal ideologi. I analyser av svenska väljare har det också visat sig att regelbundna religiösa mötesbesökare tenderar att rösta borgerligt (Holmberg – Gilljam 1987:205-210; Oskarson 1992). Dessutom kunde folkpartiet länge beskrivas som ett frikyrkoparti, en position som på 1990-talet övertogs av kristdemokraterna (Hagevi 1994). Lipset och Rokkans forskning har ett brett fokus på partiernas väljarbaser medan religion inte behandlas specifikt. Det är inte heller sambandet mellan individens religiösa orientering och politisk opinion som studeras.

Forskning om sambandet mellan religiositet och politisk opinion handlar ofta om moral och etiska frågor (se t ex Miller – Wattenberg 1984:315-316; Wilcox 1987;

Smidt 1988; Welch – Leege 1991; Jelen 1993; Leege – Kellstedt 1993; Hayes 1995). Det finns dock såväl svenska som utländska undersökningar som beaktar religiositet och politisk opinion av den typ som inte brukar bli klassificerad som moralfrågor (Bjereld 1991; Bjereld – Gilljam 1991:156; Demker 1998:90-100; jfr Smidt 1988:610-617; Petersen – Takayama 1988; Wilcox m fl 1993; Guth – Green 1993; Jelen m fl 1993).

Förhållandet mellan religion och politik har uppmärksammats i ett temanummer av *Norsk statvitenskapelig tidskrift* (1996). I några artiklar berörs förhållandet mellan religiositet och politisk opinion, men religiös orientering beaktas inte. Religionsvetaren Einar Vetvik visar att kyrkligt engagerade vill att kyrkor skall vara en fristad för utvisningshotade flyktingar, så kallad kyrkoasyl (Vetvik 1996:173). I en annan av tidskriftens artiklar utgår sociologen Ørnulf Seippel och statsvetaren William Lafferty från teorin som White sjösatte (se ovan) och konstaterar att drygt hälften av de regelbundna kyrkobesökarna instämmer i påståendet att ”menneskene har lov til å underlegge seg og utnytte naturen”, medan resten av de regelbundna kyrkobesökarna inte instämde i detta påstående (Seippel – Lafferty 1996:125-126).

I samma nummer av tidskriften bekräftar delvis religionsvetaren Pål Ketil Botvar dessa resultat då kyrkobesökare tenderar att vara mindre bekymrade över miljöförureningarna än övriga. Däremot finner han att mer privatreligiösa personer är ganska bekymrade över dessa problem, samtidigt som de i stor utsträckning prioriterade miljöhänsyn före ekonomisk tillväxt. Botvar relaterar skillnaderna i miljöopinion till gudssyn. Personer som anser att Gud är en sträng men rättvis far är mindre miljömedvetna än personer som menar att Gud är en omsorgsfull mor (Botvar 1996:148-152). I en senare publikation har Botvar utvecklat sin analys till att beakta religiös orientering. Han finner då att ”lavkirkerlig” (personer vilka betraktas som evangelikala) är mindre miljöintresserade än ”høykirkelig” (Botvar 1998:52-54).

I vanlig ordning är det främst amerikaner som genomfört studier om religiös orientering och politisk opinion. I och med att kristna högern sedan 1970-talet kopplats till republikanska partiet har intresset att analysera religiös orientering och politisk opinion ökat (Wilcox 1987:280-291; Leege 1988:724; Penning 1988; Guth m fl 1988:361-365; Wald 1997:217-266). Trots den kristna högerns framgångar är få breda analyser om religiös orientering och amerikansk politiskt opinion publicerade. Ett undantag är sociologerna Hoge och de Zulueta's analys av en surveyundersökning genomförd år 1981. De fann att protestanter som tillhörde religiöst konservativa samfund skilde ut sig från katoliker och protestanter som tillhörde moderata respektive liberala samfund. Trots detta menar de att det främst är religiöst engagemang oavsett religiös orientering som inverkar på politisk opinion (Hoge – de Zulueta 1985:28-29, 35). Resultatet stöder därmed den funktionalistiska teorin som antar att religion är till för att bevara samhällets traditioner.

Det samma gäller i huvudsak den brittiska sociologen Bernadette Hayes (1995) komparativa studie av sju europeiska länder och USA år 1991. Hon konstaterar att såväl katoliker som protestanter tenderar att ha mer konservativa politiska åsikter än både stabilt icke-religiösa personer och personer som under sin barndom men inte i vuxen ålder är religiösa. Enda undantaget är opinion om dödsstraff där hon finner att resultatet skiftar beroende på land och religiös orientering. En mer omfattande analys

av religiös orientering och politisk opinion i Europa har genomförts av de amerikanska statsvetarna Ted Jelen och Clyde Wilcox (1998). De undersöker om religiös hegemoni eller religiös pluralism är mest gynnsamt för att religiös orientering skall inverka på politisk opinion. De finner att i länder där religiösa orienteringar konkurrerar med varandra tenderar sambandet mellan katolsk orientering och politisk opinion vara starkare än i länder där Katolska kyrkan har en hegemonisk ställning. Resultaten stöder antagandet att stark konkurrens mellan religiösa orienteringar tenderar att leda till starkare samband mellan religiositet och politisk opinion.

Det svenska samhället är ett av världens mest sekulariserade (Inglehart 1990:190; Westholm 1991:85-87; Bruce 2000; Inglehart och Norris 2004:74, 90-91; Hagevi 2005c).¹⁴ Kanske är det därför ingen har undersökt sambandet mellan religiös orientering och svensk politisk opinion. Studier av religiositet och svensk politisk opinion har istället analyserat olika frekvens i kyrkgång och bivariata samband med politisk opinion, men undvikit multivariata analyser som tar hänsyn till andra faktorer. Utiifrån dessa studier är det inte möjligt att sluta sig till i vad mån religiositet påverkar politisk opinion eller om det är ett skensamband.

Statsvetarna Ulf Bjereld och Mikael Gilljam menar att kyrkgång är en indikator på "grad av religiositet, religiöst intresse och identifikation med kyrkan som social referensgrupp." (Bjereld – Gilljam 1991:150; se Bjereld 1991). De specificerar dock aldrig vilken kyrka/religiös orientering som svarspersonerna intresserar sig för eller identifierar sig med. Författarparet analyserar data som samlats in under sista halvan av 1980-talet. I huvudsak redovisas bivariata samband, men Bjereld och Gilljam uppger sig ha genomfört en kontroll av vissa demografiska faktorer (ålder och kön). Deras slutsats är att en studie om politisk opinion inte med gott samvete kan förbigå den religiösa faktorn. De konstaterar att "[r]eligiösa väljare är... mer positiva till bl.a. flyktingar, invandrare, u-hjälp, socialbidrag och miljö, och mer negativa till bl.a. daghem, reklam-TV, kärnkraft och vapenexport" (Bjereld – Gilljam 1991:158).

Statsvetaren Marie Demker antar att de som besöker kyrkan regelbundet (minst en gång i månaden) erhåller kristna värden som uppmanar till osjälviskhet, vilket enligt henne resulterar i motstånd till minskat flyktingmottagande, minskad u-hjälp, fri abort och pornografi. I analyser av data från åren 1994 och 1995 får Demker stöd för sina antaganden. Hon finner att "den helt dominerande skiljelinjen" går mellan regelbundna kyrkobesökare och de övriga (Demker 1998:95). Hennes empiriska undersökning tar dock ingen hänsyn till demografiska faktorer, vilket begränsar hennes möjligheter att uttala sig om eventuella orsakssamband.¹⁵

14 Se också Gallup Internationals undersökning av religiositet i 60 länder (<http://www.gallup-international.com>). Sverige var ett av de länder där flest uppgav att Gud inte alls var betydelsefull i deras liv.

15 Varken Bjereld 1991 eller Demker 1998 redovisar några analyser som kontrollerar eventuella skensamband mellan religiositet och politisk opinion. Bjereld – Gilljam 1991 s 153-154 kontrollerar sambanden mellan religiositet och politisk opinion för ålder, kön och vänster-högerideologi. I huvudsak kvarstår sambandet mellan religiositet och politisk opinion, även om det stundtals minskar i styrka. De enda undantagen beror på att vänster-högerideologi är starkt förknippat med åsikter om löntagarfonder, privatisering av sjukvård och införande av sextimmars arbetsdag. Författarna är medvetna om att det är ovanligt att anta att individens politiska ideologi påverkar religiositet, men motiverar sitt agerande med viljan att utsätta sambandet mellan religiositet och politisk opinion för den tuffast möjliga test.

Bristen på forskning innebär att många antaganden om sambandet mellan religiös orientering och politisk opinion tagits för givna utan att egentligen utsättas för prövning. Den demografiska hypotesen är ett typexempel på ett inom svensk samhällsvetenskap dominerande antagande som inte genomgått någon nämnvärd empirisk prövning.

Material

Det datamaterial som används för att studera religiös orientering och politisk opinion är en surveyundersökning genomförd av SOM-institutet vid Göteborgs universitet. Surveyundersökningen genomfördes i form av en postenkät som riktades till ett obundet slumpmässigt urval av den svenska befolkningen mellan 15 och 80 år. Urvalet bestod av 5 260 personer och andelen svarande var 67 procent (3 503 personer). Egentligen baserades undersökningen på två ungefär lika stora urval som besvarade två olika enkäter. Ungefär en tredjedel av frågorna var dock samma i de båda enkäterna och insamlingsarbetet genomfördes vid samma tidpunkt hösten 1999 (Lithner 2000:395-399).

De amerikanska statsvetarna Geoffrey Layman och John Green menar att religiositet kan mätas med tre typer av mått: "belonging, believing, and behaving" (Layman – Green 1998). Dessa beaktar således både attityd och beteende. I 1999 års SOM-undersökning mäts religiositet med tre olika frågor där den första beaktar "belonging" och de övriga "behaving".

Den första av de tre religiösa beteendefrågorna till svarspersonerna lyder "*Tillhör Du någon kyrka eller annat religiöst samfund?*" Därefter nämns "*Svenska kyrkan*", "*Frikyrka*", "*Annat kristet samfund*" och "*Annat religiöst samfund*". För var och en av dessa är svarsmöjligheterna "*Icke medlem*", "*Medlem men har inte varit på gudstjänst/möte under de senaste tolv månaderna*", "*Medlem och har varit på gudstjänst/möte under de senaste tolv månaderna*", samt "*Medlem och har någon typ av uppdrag*". De svarande kategoriseras som "*inte medlem*" ("Icke medlem") eller "*medlem*" (övriga svarsalternativ). Personer som är dubbelanslutna till Svenska kyrkan och någon frikyrka betraktas tillhöra en frikyrka. De som uppger sig tillhöra "Annat kristet samfund" men inte Svenska kyrkan eller någon frikyrka antas tillhöra en invandrarkyrka (till exempel Katolska kyrkan eller en ortodox kyrka). Om de svarande uppgett sig tillhöra ett "Annat religiöst samfund" och ingen kristen kyrka förmodas de tillhöra en icke kristen religion.

Båda de andra frågorna ingår i ett frågebatteri som inleds med följande fråga: "*Hur ofta har Du under de senaste 12 månaderna gjort följande saker?*". Därefter nämns bland annat "*Besöket gudstjänst eller religiöst möte*" och "*Bett till Gud*". För båda dessa är svarsmöjligheterna "*Ingen gång*", "*Någon gång under de senaste 12 månaderna*", "*Någon gång i halvåret*", "*Någon gång i kvartalet*", "*Någon gång i månaden*", "*Någon gång i veckan*" samt "*Flera gånger i veckan*". För både gudstjänstbesök och böneaktivitet delas svarsalternativen in i "*aldrig*" ("Ingen gång"), "*sällan*" (från "Någon gång under de senaste 12 månaderna" till "Någon gång i kvartalet") och "*regelbundet*" (från "Någon gång i månaden" till "Flera gånger i veckan").

För att mäta olika religiösa orienteringar har ett index skapats som är baserat på de tre frågorna om religiöst beteende. Genom indexet operationaliseras de elva religiösa

orienteringar som tidigare identifierades i avsnittet ”Religiositet i Sverige”. *Ateister* är personer som inte tillhör något samfund och som uppger att de aldrig ber till Gud. *Samfundslösa* hävdar att de inte är medlemmar i något religiöst samfund, men ber till Gud, om än sällan. *Totalt passiva i Svenska kyrkan* är de som tillhör Svenska kyrkan men som aldrig besöker någon gudstjänst och som aldrig ber till Gud. *Passiva religiösa i Svenska kyrkan* är de som tillhör Svenska kyrkan och som sällan ber till Gud. *Högtidsbesökande i Svenska kyrkan* är de som tillhör Svenska kyrkan men som aldrig ber till Gud och som sällan besöker gudstjänst eller religiöst möte. *Lågaktiva i Svenska kyrkan* är de som tillhör Svenska kyrkan och som sällan ber till Gud och som sällan går på gudstjänst eller religiöst möte. *Aktiva i Svenska kyrkan* är de som tillhör Svenska kyrkan och som besöker gudstjänst eller religiöst möte regelbundet (oavsett böneaktivitet). *Frikyrkliga* är de som uppger sig tillhöra en frikyrka (oavsett religiösa mötesbesök och böneaktivitet). Likaså är *invandrarkyrkliga* de som tillhör en invandrarkyrka (oavsett religiösa mötesbesök och böneaktivitet). *Icke-kristna religiösa* är personer som tillhör en icke-kristen religion (oavsett religiösa mötesbesök och böneaktivitet). Till sist, *privatreliösa* är övriga personer som inte besöker gudstjänst eller religiöst möte regelbundet, men som regelbundet ber till Gud.

Som redan nämnts ställdes inte alla frågor till samtliga 5 260 personer i båda urvalen. Frågan om böneaktivitet ställdes enbart till ett av de två urvalen. Det innebär att de religiösa orienteringar som mäts med böneaktivitet bara undersöks med hälften så många svarspersoner jämfört med det totala urvalet. Fyra religiösa orienteringar undersöks dock inte med böneaktivitet: aktiva i Svenska kyrkan, frikyrkliga, invandrarkyrkliga och icke-kristna religiösa. Dessa fyra religiösa orienteringar analyseras därför genom att använda det totala urvalet med 5 260 svarande. Det betyder att två urvalsstorlekar används. Det ena är ett litet urval där ateister, samfundslösa, totalt passiva i Svenska kyrkan, passiva religiösa i Svenska kyrkan, högtidsbesökande i Svenska kyrkan, lågaktiva i Svenska kyrkan och privatreliösa undersöks. Det andra är ett stort urval där aktiva i Svenska kyrkan, frikyrkliga, invandrarkyrkliga och icke-kristna religiösa studeras. Genom att använda det stora urvalet då det är möjligt maximeras precisionen i de redovisade resultaten.¹⁶

De demografiska faktorer som Göran Gustafsson (se ovan) anger vid risken för skensamband mellan religiositet och politik är ”ålder, utbildning, yrke, boendeort” (Gustafsson, G 2000:202). Samtliga av dessa demografiska faktorer kommer att analyseras i denna artikel (fast i denna artikel kallas yrke för klass och boendeort för urbaniseringsgrad). Därtill analyseras kön, invandrarbakgrund och anställningssektor (privat- eller offentliganställd).

16 Naturligtvis är inte den nu använda metoden för att undersöka religiositet den enda möjliga. En alternativ mätmetod är att fråga svarspersonerna om deras trosuppfattning. Detta alternativ är antagligen mer inkluderande än de mer exkluderande frågorna om religiöst beteende. Fler människor uppger antagligen någon form av religiös tro än vad det är som utför religiösa handlingar. Kanske påverkar valet av mätmetod främst registreringen av privatreliösa. Fler personer skulle antagligen definieras som privatreliösa om förekomst av religiös tro utan regelbundna gudstjänstbesök räknas som privatreliösitet. Vid de nuvarande mätningar grundat på religiöst beteende får vi antagligen en privatreliös grupp med starkare ”privatreliöst engagemang” än om mätningar om religiös tro hade använts. Vad gäller kopplingen mellan privatreliösitet och politisk opinion bör valet av mätmetod resultera i förhållandevis stora möjligheter till att finna signifikanta samband jämfört med om religiositet mäts med förekomst av religiös tro.

Tabell 1 Religiös orientering i Sverige år 1999 (procent).

Religiös orientering	Lilla urvalet	Stora urvalet
Ateister	14,7	
Samfundslösa	2,2	
Totalt passiva i Svenska kyrkan	29,3	
Passiva religiösa i Svenska kyrkan	5,7	
Högtidsbesökande i Svenska kyrkan	12,1	
Lågaktiva i Svenska kyrkan	9,9	
Aktiva i Svenska kyrkan	4,9	5,3
Frikyrkliga	3,0	3,5
Invandrar kyrkliga	1,7	1,8
Icke-kristna religiösa	0,5	0,9
Privatreligiösa	15,8	
Summa procent	100,0	-
Antal svarande	1663	3387

Religiös orientering i Sverige

I tabell 1 redovisas svenskarnas religiösa orientering. Tabellen redogör för distributionen enligt det lilla urvalet men också andelen aktiva i Svenska kyrkan, frikyrkliga, invandrar kyrkliga och icke-kristna religiösa enligt det stora urvalet. Hädanefter kommer enbart data från det stora urvalet redovisas för dessa fyra religiösa orienteringar.

Som väntat dominerar religiösa orienteringar inom Svenska kyrkan. Den vanligaste religiösa orienteringen i Sverige är att vara totalt passiv i Svenska kyrkan. Högtidsbesökande i Svenska kyrkan är en annan betydande religiös orientering som utmärks av religiös passivitet: ungefär en sjundedel av den svenska befolkningen är högtidsbesökande i Svenska kyrkan. Ungefär 6 procent är passiva religiösa i Svenska kyrkan.

Drygt en tredjedel av svenskarna har ett någorlunda regelbundet religiöst beteende, men de institutionaliserade religiösa orienteringarna är rejält tillbakaträngda. Den femte största religiösa orienteringen är de lågaktiva i Svenska kyrkan som samlar var tionde svensk. Det kan jämföras med att endast var tjugonde svensk är aktiv i Svenska kyrkan och ännu färre är medlemmar i frikyrkor. Enligt tabell 1 samlar invandrar kyrkorna ungefär 2 procent av befolkningen och knappt 1 procent är icke-kristna re-

ligiösa. Båda dessa uppskattningar kan vara i underkant, då bortfallet är större bland invandrare. Många som tillhör dessa religiösa orienteringar har kommit till Sverige först i vuxen ålder, varför intresset eller förmågan att besvara en enkät om svensk politik kan vara begränsad.

Privatreligiösa är den näst största religiösa orienteringen i Sverige. Nästan var sjätte svensk har kategoriserats som privatreligiös. Det är lika många som betecknas som ateister i tabell 1, vilket är i nivå med andelen som brukar identifiera sig som ateister i andra undersökningar (Hagevi 2000a:13). Ett par procent uppger sig vara samfundslösa.¹⁷ Det svenska folket utmärker sig således mer för religiös passivitet än för ett religiöst avståndstagande.

Politiska sakfrågor

Det är dags att ta sig an huvudanalysen: vilken effekt har religiös orientering på individens politiska opinion? De sakfrågor som skall analyseras har alla koppling till de funktionalistiska och substantiella hypoteser som diskuterades se ovan. Det rör sig om åsikter om offentlig sektor, privatiseringar och skattenivå; vilka alla vanligtvis är starkt kopplade till vänster-högerdimensionen.¹⁸ Dessutom analyseras miljöfrågor där vikten av ett miljövänligt samhälle och inställningen till kärnkraft mäts. Vi studerar även en fråga som berör tolerans: adoptionsmöjligheter för homosexuella. Dessutom undersöks synen på jämställdhet mellan könen och åsikt om sextimmars arbetsdag. Analysen tar även upp internationella frågor om u-hjälp, EU och flyktingmottagande. Till sist bör nämnas att kulturpolitiska frågor – ett i opinionsforskningen vanligtvis försummat politikområde – också beaktas i form av hur betydelsefullt bibliotek uppfattas vara.

Effekten av religiös orientering analyseras bäst i en multivariat analys där hänsyn tas till att demografiska faktorer – kön, ålder, utbildningsnivå, klass, urbaniseringsgrad och invandrarbakgrund – kan påverka sambandet. Genom en sådan analys kan vi med större säkerhet uttala oss om religiös orientering påverkar politiska opinioner i dessa sakfrågor. Om det förekommer ett samband mellan religiös orientering och politisk opinion trots kontroll av demografiska faktorer är det ett resultat som är till förfång för den demografiska hypotesen.

Effekten av religiös orientering på opinionen i 15 politiska sakfrågor under kontroll av demografiska faktorer redovisas i tabell 2. För att underlätta läsningen av tabellen redovisas inga korrelationer som inte är statistiskt signifikanta med 90 procents säkerhet ($p < 0,10$). Inga samband redovisas heller för antalet samfundslösa och icke-kristna religiösa då de är för få. Frågorna om att tillåta homosexuella att adoptera barn och

17 Det är att anta att andelen svarande utan samfundstillhörighet (ateister och samfundslösa) är något överdriven i SOM-undersökningen. Antagligen har en del totalt passiva medlemmar i Svenska kyrkan glömt bort sin samfundstillhörighet. Ett annat förhållande som kan inverka på svarsfördelningen är att de som besöker kyrkor som inte är anslutna till Svenska kyrkan utan att vara medlemmar i de besökta kyrkorna inte har något svarsalternativ där de kan ange detta i SOM-undersökningen.

18 Av de sakfrågor i SOM-undersökningen år 1999 som redovisas i denna uppsats var sambandet med självplacering på en vänster-högerskala starkast för *minska den offentliga sektorn* ($r = -.42$), *bedriva mer av sjukvården i privat regi* ($r = -.45$), *satsa på friskolor* ($r = -.36$) samt *sänka skatterna* ($r = -.36$).

Tabell 2. *Opinion i 15 politiska sakfrågor och religiös orientering år 1999 under kontroll för kön, ålder, utbildningsnivå, klass, anställningssektor, urbaniseringsgrad och invandrarbakgrund (ostandardiserade regressionskoefficienter).*

Sakfråga	Religiös orientering										
	Ateister	Samfundslösa	Totalt passiva i Sv kyrkan	Passiva religiösa i Sv kyrkan	Högtidsbesökare i Sv kyrkan	Lågaktiva i Svenska kyrkan	Aktiva i Svenska kyrkan	Frilkyrkliga	Invandrarkyrkliga	Ikke-kristna religiösa	Privatreliösa
Minska den offentliga sektorn	-	-	-	-	-	-	-	.36	-	-	-
Sänka skatterna	-	-	-	-	-	-	-.27 ¹	.38 ¹	.41 ²	-	-
Bedriva mer av sjukvården i privat regi	-.23 ²	-	-	-	-	-	.42 ¹	-	-	-	-
Satsa mer på friskolor	-.19 ²	-	-	-	-	.19	.61 ¹	-	-	-	-
Sverige bör bli medlem i EMU	-	-	-	-	-	.29 ²	-.22	-.61 ¹	-	-	-
I huvudsak för det svenska EU medlemskapet	-	-	-	-	-	.15	-.15	-.30 ¹	.36 ¹	-	-
Minska u-hjälpen	-	-	-	-	-	-	-.85 ¹	-	-	-	-
Ta emot färre flyktingar i Sverige	-	-	.13	-	.19	-	-.22	-.64 ¹	-	-	-
Invandrapolitiken bör hjälpa invandrare att bevara sin nationella tradition och kultur*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Satsa på ett miljövänligt samhälle även om det innebär låg eller ingen ekonomisk tillväxt	-.21 ¹	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sverige bör på sikt avveckla kärnkraften	-	-	-	-	-	.45 ¹	-	-.35	-	-	-
Satsa på ett samhälle med ökad jämställdhet mellan kvinnor och män	-	-	-	-	-	-	-	-.31 ²	-	-	-
Införa sextimmars arbetsdag	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Tillåta homosexuella att adoptera barn*	-	-	-	-	-	-	-	-.45 ¹	-	-	-
Bibliotek är viktigt för samhället ska fungera	-	-	-.14 ¹	-	-	-	-	-	-	-	-
Lägsta antal svarande (lägsta antalet svarande för frågor markerade med * är angivet inom parentes)	1119	-	1119	1119	1119	1119	2277 (1158)	2277 (1158)	2277 (1158)	-	1119

Kommentar: Då antalet samfundslösa (16-20 svarspersoner av totalt 1119) och ikke-kristna religiösa (18-22 svarspersoner av totalt 2277) är få, redovisas inga resultat för dessa religiösa orienteringar. Opinionsen i de flesta sakfrågorna mäts genom att fråga de svarande "Nedanstående lista omfattar ett antal förslag som förkommit i debatten. Vilken är Din åsikt om vart och ett av dem?" Därefter nämndes 13 av de 15 förslag som redovisas i tabellen. Följande svarsmöjligheter angavs (med variabelvärdenas kodning inom parentes): "Mycket bra förslag" (kod=1), "Ganska bra förslag" (kod=2), "Varken bra eller dåligt förslag" (kod=3), "Ganska dåligt förslag" (kod=4) samt "Mycket dåligt förslag" (kod=5). Från denna ordning finns två undantag. Frågan om det svenska EU medlemskapet lyder "Vad är Din åsikt om det svenska medlemskapet i EU?" Som svarsmöjligheter angavs "I huvudsak för det svenska medlemskapet i EU" (kod=1), "I huvudsak emot det svenska medlemskapet i EU" (kod=3) och "Har ingen bestämd åsikt i frågan" (kod=2). Frågan om bibliotek är viktigt för att samhället ska fungera lyder "Hur viktigt anser Du att biblioteken är för att ett modernt samhälle skall fungera?" Som svarsmöjligheter angavs "Helt avgörande" (kod=1), "Mycket viktiga" (kod=2), "Ganska viktiga" (kod=3), "Inte särskilt viktiga" (kod=4) och "Inte alls viktiga" (kod=5). Variabelvärdena för religiös orientering är kodade enligt följande: 1=respektive religiös orientering, 2=övriga. Signifikansnivåer: ¹p<0,01, ²p<0,05. Samband med lägre sannolikhet än p<0,10 redovisas ej.

om invandrapolitiken bör hjälpa invandrare att bevara sin nationella tradition och kultur har tyvärr enbart ställts till aktiva i Svenska kyrkan, frikyrkliga, invandrarkyrkliga och ikke-kristna religiösa.

Den demografiska hypotesen får inte stöd. Mellan religiös orientering och politisk opinion finns det många signifikanta samband och flera med substantiell styrka. Av 123 undersökta statistiska relationer uppvisar 17 samband (14 procent) en statistisk signifikans som överstiger en säkerhetsnivå på 95 procent. Motsvarande bivariata analys (redovisas ej i tabell) visar dock 34 statistiska samband, varför demografiska faktorer förklarar en del av samvariationen mellan religiös orientering och politisk opinion. Men slutsatsen är att en multivariat analys som kontrollerar för demografiska faktorer ger stöd åt att religiös orientering påverkar opinionen i politiska sakfrågor.¹⁹

De funktionalistiska hypoteserna har betydligt större problem att få stöd än vad som är fallet för de antaganden som gjorts utifrån en substantiell ansats. Enligt funktionalisterna är religiositet förknippad med konservativa åsikter. Förvisso har enligt tabell 2 invandrarkyrkliga tämligen konservativa åsikter om skattenivån och jämställdheten mellan könen. Intressant är frånvaron av samband mellan invandrarkyrkliga och tillåta homosexuella att adoptera barn. Frikyrkliga tenderar att vara motståndare till att homosexuella skall få adoptera barn. I övrigt visar frikyrkliga inte några tendenser till traditionella åsikter. Huvudintrycket är också att utpräglade konservativa förslag får förvånansvärt svagt stöd bland aktiva religionsutövare. Bland aktiva eller lågaktiva i Svenska kyrkan skönjs inga tendenser till extra konservativa opinioner. På det funktionalistiska pluskontot finns dock ett samband som med lite god vilja kan tolkas som att totalt passiva i Svenska kyrkan tenderar att ha en lägre grad av samhällsintegration än andra. Fler totalt passiva i Svenska kyrkan än vad som annars är vanligt tycker inte att bibliotek är lika betydelsefulla för att samhället skall fungera. Resultatet kan tas för ett visst stöd för att religiositet har en integrerande effekt.

Enligt funktionalisterna har religionens integrerande effekt en annan sida i att den orsakar konflikter mellan olika religiösa orienteringar. Att ateister är negativa och frikyrkliga positiva till fler friskolor och mer privat sjukvård, något som kan gynna religiösa organisationer, kan tolkas som en effekt av en konflikt mellan religiösa orienteringar. Problemet med denna tolkning är att övriga religiösa minoriteter inte har samma glöd för frågorna. Utfallet ger även stöd åt den substantiella tolkningen att frikyrkliga vill bygga upp egna institutioner.

19 Det kan vara av intresse att jämföra skillnaden i antalet statistiska signifikanta multivariata samband för de sakfrågor som listas i tabell 2 med antalet statistiskt signifikanta samband i en motsvarande bivariata analys. Av 34 statistisk signifikanta bivariata samband är 19 av motsvarande samband i den multivariata analysen inte statistiskt signifikanta. Dessa 19 bivariata samband är som följer: totalt passiva i Svenska kyrkan har positivt samband med *minska u-hjälpen* och *ta emot färre flyktingar* samt negativt samband med *satsa på ett miljövänligt samhälle* och *Sverige bör på sikt avveckla kärnkraften*, lågaktiva i Svenska kyrkan har positivt samband med *bibliotek är viktigt för att samhället skall fungera*, aktiva i Svenska kyrkan har positivt samband med *satsa på friskolor* och *satsa på ett miljövänligt samhälle* samt negativt samband med *ta emot färre*, *nföra sextimmars arbetsdag*, *Sverige bör bli medlem i EMU* samt *tillåta homosexuella adoptera barn*, frikyrkliga har positivt samband med *satsa på ett miljövänligt samhälle*, *Sverige bör på sikt avveckla kärnkraften* och *invandrarpolitiken bör hjälpa invandrare att bevara sin nationella tradition och kultur*; invandrarkyrkliga har positivt samband med *Sverige skall bli medlem i EMU* och *invandrarpolitiken bör hjälpa invandrare att bevara sin nationella tradition och kultur*, privatreligiösa har ett positivt samband med *satsa på ett samhälle med ökad jämställdhet mellan kvinnor oc män* och *bibliotek är viktigt för att samhället skall fungera*. Två samband är inte statistiskt signifikanta i den bivariata analysen, men däremot efter kontroll av demografiska faktorer: ateister och *satsa mer på friskolor*, samt lågaktiva och *Sverige bör bli medlem i EMU*.

Substantiella teorier får stöd i det att frikyrkliga är negativa till det katolskt dominerade EU medan invandrarkyrkliga är positiva. Till detta kommer att frikyrkliga inte tycks uppleva flyktingar som ett problem. Snarare finns ett starkt motstånd till minskad flyktingmottagning bland frikyrkliga.

Frikyrkliga är också starka motståndare till att sänka u-hjälpen och att homosexuella skall få adoptera barn. Någon med politiska vänstersympatier kanske vill hävda att den relativt njugga attityd till sänkta skatter som finns bland aktiva i Svenska kyrkan också är en indikation på osjälviskhet. Det bör noteras att invandrarkyrkliga inte uppvisar motsvarande samband som aktiva i Svenska kyrkan och frikyrkliga vad gäller u-hjälp och skatter. Detta indikerar återigen att det istället finns en substantiell skillnad mellan de olika protestantiska orienteringarna som inverkar på den politiska opinionen, vilket stöder de substantiella teorierna.

Ateister tenderar att vara jämförelsevis negativa till att satsa på ett miljövänligt samhälle om det innebär att tillväxten minskar. Resultatet bekräftar inte antagandet att kristen tro minskar stödet för ett samhälle som anpassar sig till miljövänlighet. Detta intryck förstärks av att aktiva i Svenska kyrkan ger ett starkt stöd åt att avveckla kärnkraften.²⁰

Även om aktiva i Svenska kyrkan tenderar att vara den religiösa orientering som är minst positiv till införandet av sextimmars arbetsdag hamnar den statistiska signifikansen för detta samband under gängse kriterium. Den lutherska arbetsmoralen får alltså inget stort genomslag. Lågaktiva i Svenska kyrkan tenderar att tycka att Sverige bör bli medlemmar i EMU, en tendens som inte återfinns bland aktiva i Svenska kyrkan.

I de teoretiska utgångspunkterna i denna undersökning antogs att privatreligiösa, passiva religiösa och högtidsbesökande i Svenska kyrkan inte uppvisar några samband med politisk opinion, vilket också är fallet.

De många utläggningarna till tabell 2 beror på att det finns intressanta och statistiskt signifikanta samband mellan religiös orientering och politisk opinion. Så hade inte varit fallet om den demografiska hypotesen fått stöd. Istället visar analysen att religiös orientering påverkar politisk opinion. Dessutom visar en analysen att den funktionalistiska ansatsen har svagt empiriskt stöd, medan stödet för substantiella teorier är betydligt starkare.

Vänster-högerskalan

I detta avsnitt analyseras i vad mån individens position på vänster-högerskalan inverkar på sambandet mellan religiös orientering och politisk opinion. Men först studeras det motsatta förhållandet: Religiositet kan påverka individens politiska ideologi. Tabell 3 visar svarspersonernas självplacering på vänster-högerskalan efter religiös orientering (antalet samfundslösa och icke-kristna religiösa är dock för få för att redovisas). De redovisade måtten är dels procentfördelning, dels regressionskoefficienter,

²⁰ Många som är aktiva i Svenska kyrkan är centerpartister och än fler har varit det (Hagevi 1994; Holmberg 2000). Inte sällan är det alljämt så att centerkvinnorna serverar kyrkkaffe efter högmässan. Det är möjligt att centerpartiets starka ställning bland aktiva i Svenska kyrkan innebär att partiets opinionsbildning om kärnkraft burit frukt.

såväl bivariat som multivariat (under kontroll för kön, ålder, utbildningsnivå, klass, anställningssektor, urbaniseringsgrad och invandrarbakgrund).

Först studerar vi procentfördelningen. De religiösa orienteringar som inte har någon regelbunden kontakt med religiösa institutioner (samfundslösa, totalt passiva i Svenska kyrkan och passiva religiösa i Svenska kyrkan) tenderar att placera sig på den vänstra delen av den ideologiska vänster-högerskalan. De relativt religiöst passiva högtidsbesökande i Svenska kyrkan har dock störst andel som placerat sig på högersidan av det ideologiska spektret. De mer aktiva religiösa orienteringarna inom Svenska kyrkan och frikyrkliga tenderar alla vara relaterade till en politisk högerposition. Bland invandrarkyrkliga bör de flesta betecknas som mittenväljare och nästan alla undviker att placera sig till vänster i politiken.²¹ Privatreligiösa uppvisar knappast några tendenser som avviker från befolkningen i stort.²²

I tabell 3 redovisas på den andra raden från slutet det bivariata sambandet mellan respektive religiös orientering och individens placering på vänster-högerskalan med ostandardiserade regressionskoefficienter. Endast fyra religiösa orienteringar har statistiskt signifikanta samband med ideologisk placering på vänster-högerskalan: ateister och totalt passiva i Svenska kyrkan tenderar att vara till vänster samt högtidsbesökande i Svenska kyrkan och invandrarkyrkliga tenderar att vara till höger. På sista raden i tabell 3 redovisas en multivariat analys med kontroll för demografiska faktorer. Då kvarstår endast att totalt passiva i Svenska kyrkan tenderar att uppfatta sig stå till vänster i politiken medan invandrarkyrkliga alljämt undviker att placera sig på politikens vänsterkant.

Vad gäller den demografiska hypotesen får den inte helt stöd, även om det inte rör sig om ett kraftigt tillbakavisande. Nästan inga religiösa orienteringar uppvisar signifikanta multivariata samband med politisk opinion. Främst invandrarkyrkliga ger den demografiska hypotesen bekymmer. De är dock inte konservativa i den meningen att vara politiskt höger, utan undviker istället att placera sig på vänstersidan genom att uppges en slags mittenposition. Därmed får också den funktionalistiska ansatsen problem då religiösa orienteringar inte leder till en politisk högerposition.

21 Kanske någon misstänker att invandrare inte är så hemma i vänster-högerskalan. Det bör dock noteras att vänster och höger som politiska metaforer inte är en svensk uppfinning. Dessutom tycks invandrare koppla samman samma sakfrågor med vänster-högerskalan på likadant sätt som andra svenskar gör det. Sambandet mellan vänster-högerskalan och typiska vänster-högerfrågor som sänkta skatter och minskad offentlig sektor är lika stark bland invandrare ($r=.39$ respektive $r=.40$) som bland den övriga befolkningen ($r=.37$ respektive $r=.43$).

22 Det är teoretiskt möjligt att en religiös orientering inte har samband med vänster eller höger utan med mittenalternativet på vänster-högerskalan, det vill säga ett icke-linjärt samband. En specialanalys av en dikotom variabel där personer som placerat sig på "mittenalternativet" *varken till vänster eller till höger* jämförs med de som placerat sig både till vänster och höger ger följande samband för handen: ateister ($r=-.01$), totalt passiva i Svenska kyrkan ($r=-.01$), passiva religiösa i Svenska kyrkan ($r=-.02$), högtidsbesökande i Svenska kyrkan ($r=-.02$), lågaktiva i Svenska kyrkan ($r=.01$), aktiva i Svenska kyrkan ($r=.01$), frikyrkliga ($r=.02$), invandrarkyrkliga ($r=.07$), privatreligiösa ($r=.01$). I huvudsak visar resultaten att det inte finns något samband mellan religiös orientering och mittenplacering på en vänster-högerskala, med ett visst undantag för invandrarkyrkliga. Detta samband är i och för sig statistiskt signifikant men mycket svagt.

Tabell 3. Ideologisk självplacering på vänster-högerskalan och religiös orientering år 1999 (procent och ostandardiserade regressionskoefficienter).

Självplacering på vänster-högerskalan	Religiös orientering											
	Ateister	Samfundslösa	Totalt passiva i Sv kyrkan	Passiva religiösa i Sv kyrkan	Högstidsbesökare i Sv kyrkan	Lågaktiva i	Aktiva i	Frikyrkliga	Invandrar kyrkliga	Ikke-kristna religiösa	Privatreliösa	Samtliga
Klart till höger	10	-	8	12	12	12	11	5	14	-	10	9
Något till höger	18	-	22	23	29	26	27	34	16	-	23	23
Varken till vänster eller höger	35	-	35	32	32	33	36	39	60	-	37	35
Något till vänster	24	-	25	21	19	20	18	16	10	-	21	23
Klart till vänster	13	-	10	12	8	9	8	6	0	-	9	10
Summa procent	100	-	100	100	100	100	100	100	100	-	100	100
Antal svarande	238	35	478	93	199	162	173	113	57	29	260	3353
Samband vid bivariat analys	-.16 ²	-.26	-.13 ²	-.01	.18 ²	.11	.13	.14	.31 ²	-.06	.03	-
Samband vid multivariat analys	-.16	-	-.14 ²	.11	.13	.09	.09	.20	.33 ²	-	-.01	-

Kommentar: Då antalet svarande är få bland samfundslösa (vid multivariat analys n=18) och ikke-kristna religiösa (vid multivariat analys n=16) redovisas endast det bivariata sambandet för dessa religiösa orienteringar. Ideologisk självplacering på vänster-högerskalan mäts genom att fråga de svarande "Man talar ibland om att politiska åsikter kan placeras in på en vänster-högerskala. Var någonstans skulle Du placera Dig själv på en sådan vänster-högerskala?" Då antalet svarande är få bland ikke-kristna religiösa redovisas endast sambanden vid bivariat analys. De ostandardiserade regressionskoefficienterna redovisas vid den multivariata analysen sambandet mellan religiös orientering och ideologisk självplacering på vänster-högerskalan under kontroll för kön, ålder, utbildningsnivå, klass, anställningssektor och urbaniseringsgrad. Variabelvärdena är kodade enligt följande. Ideologisk vänster-högerskala: från 1=klart till höger till 5=klart till vänster. Religiös orientering: 1=respektive religiös orientering, 2=övriga. Signifikansnivåer: ¹p<0,01, ²p<0,05.

Låt oss – trots reservationerna ovan – undersöka vad som händer med sambanden mellan religiositet och politisk opinion om också individernas vänster-högerposition beaktas. Testen genomförs genom att med regressionsanalys beakta de ovan redovisade demografiska faktorerna tillsammans med svarspersonernas position på en vänster-högerskala som kontrollvariabler när sambandet mellan religiös orientering och politisk opinion undersöks.²³ Alltjämt används ostandardiserade regressionskoefficienter. Av 17 tidigare signifikanta statistiska relationer uppvisar alltjämt 14 signifikanta värden (redovisas ej i tabell). Därtill är sambanden mellan aktiva i Svenska kyrkan och motstånd

23 För att bestämma svarspersonernas vänster-högerposition används samma fråga och kodning som redovisas i tabell 3.

till svenskt EU-medlemskap ($b=-.16$) och EMU-medlemskap ($-.23$) samt ta emot färre flyktingar ($b=-.23$) statistiskt signifikanta vid kontroll för vänster-högerposition.

Ateisters avvisande åsikter till att bedriva mer av sjukvården i privat regi och satsa på friskolor – två sakfrågor som har starkt samband med vänster-högerskalan – uppvisar inte statistisk signifikans om hänsyn tas till vänster-högerposition. Däremot tenderar ateister även efter hänsyn till vänster-högerskalan att vara relativt avvisande till förslaget att satsa på ett miljövänligt samhälle även om det innebär låg eller ingen ekonomisk tillväxt.

Beträffande invandrarkyrkliga är sambandet med minska den offentliga sektorn och sänka skatterna – vilket är två sakfrågor som har starkt samband med vänster-högerskalan – ej längre signifikanta. Det är troligt att vänster-högerposition är en indikator av i stort sett samma attityd som inställningen till offentliga sektorns storlek och skattesänkningar är.

Sammanfattningsvis visar analyserna att de svarandes vänster-högerposition inte i någon större utsträckning påverkar de tidigare slutsatserna. Föga förvånande är några samband – främst med stark anknytning till vänster-högerskalan – inte signifikanta trots att de vid tidigare analyserna uppvisat statistisk signifikans. Det är också min bedömning att vänster-högerideologi kan påverka individen att välja en ateistisk uppfattning. Däremot tror jag inte att vänster-högerposition i någon nämnvärd omfattning påverkar individen att orientera sig mot en invandrarkyrka. Allt som allt bör huvudslutsatsen vara att vänster-högerideologi inte konkurrerar med religiösa kognitiva scheman. Snarare kompletterar de varandra när väljarna skall orientera sig i det politiska landskapet (se Oscarsson 1998).

Slutsatser

Människors religiösa orientering påverkar svensk politisk opinion. Det är den huvudslutsats som kan dras med stöd av de nu redovisade resultaten. Den demografiska hypotesen – att samband mellan religiositet och politik endast är skensamband och kan förklaras av att faktorer som kön, ålder, utbildningsnivå, klass, amställningssektor, urbaniseringsgrad och invandrarbakgrund påverkar både religiositet och politisk opinion – visade sig inte vara trovärdig som förklaring. Ofta inverkar inte demografiska faktorer på relationen mellan religiös orientering och politisk opinion.

Alla hypoteser om påverkan av religiös orientering på politisk opinion fick inte stöd. De teoretiskt möjliga samband mellan religiös orientering och politisk opinion som härleddes från den funktionalistiska ansatsen hade alla märkbara problem att få stöd. Däremot fick flera substantiella teorier empiriskt stöd. Trossystem i form av religiositetens innehåll – som är kopplad till den religiösa orienteringen – tycks således ha betydelse för den politiska opinionen.

Trossystem är kopplat till religiösa scheman. En person kan ha flera kognitiva scheman. Vilket schema som används när han eller hon skall tänka om politik är inte självklart. Den nu genomförda undersökningen visade dock att den inom svensk politik dominerande vänster-högerskalan inte kan betraktas som en konkurrent till religiösa scheman inom politiken. Istället bör de betraktas som komplement som tämligen oberoende av varandra påverkar den politiska opinionen.

De institutionaliserade religiösa orienteringarna – aktiva i Svenska kyrkan, frikyrkliga och invandrarkyrkliga – synes påverka politisk opinion i större utsträckning än mindre välorganiserade religiösa orienteringar. Men även ateister och totalt passiva i Svenska kyrkan tycks påverka politisk opinion. Bland de undersökta religiösa orienteringarna är frikyrkligas politiska opinion starkast förankrad i religiös kognition, då denna religiösa orientering påfallande ofta har samband med politiska sakfrågor.

En del religiösa orienteringar är svagt kopplade till den politiska opinionen. Privatreligiositet passiva religiösa, högtidsbesökande och lågaktiva i Svenska kyrkan uppvisar inga intressanta samband med politisk opinion.

Resultaten från denna undersökning visar att det är av betydelse att analysera sambandet mellan religiositet och politik utifrån de mångdimensionella egenskaper som begreppet religiositet innehåller. Religiös orientering är en sådan religiös dimension. Men antagligen är även religiöst engagemang, religiösa värden och religiös uppväxt relevanta religiösa dimensioner som forskningen bör beakta. Annars riskerar viktig politisk kunskap att gå förlorad.

Referenser

- Aktiva i Svenska kyrkan – en livsstilsstudie*. 1983. Stockholm: Verbum.
- Andersson, I, 1964. Uppsala ärkestifts tillkomst. Till 800-årsjubileet av ärkebiskop Stefans invigning, *Historisk tidskrift* 84, 389-410.
- Alwall, J, 2000. Religious Liberty in Sweden: An Overview, *Journal of Church and State* 42, 147-171.
- Bellah, R – Madsen, R – Suliv, W – Tipton, S, 1985. *Habits of the Heart. Individualism and Commitment in American Life*. Berkely: University of California Press.
- Bennulf, M, 1994. *Miljöopinionen i Sverige*. Lund: Dialogos.
- Bergfeldt, B, 1998. Mentalitetsförändringar och religiös kontroll. Kyrklig makt mot folklig sekularisering, s 251-271 i Westerlund, D (red), 1998, *Svensk religionshistorisk årskrift* 7. Stockholm: Svenska samfundet för religionshistorisk forskning.
- Bjereld, U, 1991. Israel – David eller Goliat. Palestinakonflikten och den kristna opinionen, s 133-144 i Holmberg, S – Weibull, L, 1991. *Trendbrott. SOM-rapport:8*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Bjereld, U – Gilljam, M, 1991. Vad vill de kristna väljarna? Religionens betydelse för människors åsikter i politiska saksfrågor, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 94, 149-159.
- Botvar, P K, 1996. 'En ny himmel och en ny jord.' Religion, politikk og holdninger til miljøvern, *Norsk statsvitenskapelig Tidskrift* 12, 141-161.
- Botvar, P K, 1998. *Gud og grønne skoger: En undersøkelse av sammenhenger mellom religiøsitet og miljøvernengasjement*. KIFO rapport nr 8. Trondheim: Tapir.
- Broughton, D – ten Napel, H-M (red), 2000. *Religion and Mass Electoral Behaviour in Europe*. Routledge/ECPR studies in European political science 19. London: Routledge.
- Bruce, S, 2000. The Supply-Side Model of Religion: The Nordic and Baltic States, *Journal for the Scientific Study of Religion* 39, 32-46.
- Dalton, R, 1996. *Citizen Politics. Public Opinion and Political Parties in Advanced Western Democracies*. Chatham: Chatham House Publishers.
- Demker, M, 1998. *Religion och politik*. Stockholm: SNS-förlag.
- Dobbelaere, K, 1981. Secularization: A multi-dimensional concept, *Current Sociology* 29, 1-216.
- Ehrlich, P, 1978. *The Population Bomb*. New York: Ballantine.
- Ejerfeldt, L, 1990. Sveriges religiösa geografi, s 202-207 i Hofgren, A (red), 1990. *Svenska trossamfund. Historia, tro och bekännelse, organisation, gudstjänst- och fromhetsliv*. Uppsala: EFS-förlaget.
- Ekengren, A-M – Oscarsson, H, 1999. *Solidaritet med omvärlden? Biståndsviljan i Sverige 1956-1998*. Forskningsprogrammet Sverige under kalla kriget. Arbetsrapport:7. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Festinger, L, 1957. *A Theory of Cognitive Dissonance*. Stanford: Stanford University Press.
- Flygt, C, 2000. Tro och politik. Religion påverkar fortfarande, *Riksdag & departement*. Nr 40, 10-11.
- Franklin, M – Mackie, T – Valen, H (red), 1992. *Electoral Change. Responses to evolving social and attitudinal structures in western countries*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gallup International. 2000. "Religion in the World At the End of the Millennium". <http://www.gallup-international.com/survey15.htm>. Hämtad 2000-07-29.
- Galtung, J, 1969. *Theory and Methods of Social Research*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gardner, G – Stern, P, 1996. *Environmental Problems and Human Behavior*. Boston: Allyn and Bacon.
- Geertz, C, 1973. *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.

- Gelderloos, O, 1992. *Eco-theology: The Judeo-Christian Tradition and the Politics of Ecological Decision Making*. Glasgow: Wild Goos Publications.
- Gilljam, M – Holmberg, S, 1993. *Väljarna inför 90-talet*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Gilljam, M – Holmberg, S, 1995. *Väljarnas val*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Glynn, C – Herbst, S – O’Keefe, G – Shapiro, R, 1999. *Public Opinion*. Boulder: Westview Press.
- Graber, D, 1984. *Processing the News: How people tame the information tide*. New York: Longman.
- Gustafsson, B, 1953. *Socialdemokratien och kyrkan 1881-1890*. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag
- Gustafsson, G, 1991. *Tro, samfund och samhälle. Sociologiska perspektiv*. Örebro: Bokförlaget Libris.
- Gustafsson, G, 2000. *Tro, samfund och samhälle. Sociologiska perspektiv*. Andra reviderade upplagan. Örebro: Bokförlaget Libris.
- Guth, J – Jelen, T – Kellstedt, L – Smidt, C – Wald, K, 1988. The Politics of Religion in America. Issues for Investigation, *American Politics Quarterly* 16, 357-397.
- Guth, J – Green, J, 1993. Salience: The Core Concept?, s 157-174 i Leege, D – Kellstedt, L (red), 1993. *Rediscovering the Religious Factor in American Politics*. Armonk: M.E. Sharpe.
- Guth, J – Green, J – Kellstedt, L – Smidt, C, 1995. Faith and the Environment: Religious Beliefs and Attitudes on Environmental Policy, *American Journal of Political Science* 39, 364-382.
- Hagerman, M, 1999. *Spåren av kungens män. Om när Sverige blev ett kristet rike i skiftet mellan vikingatid och medeltid*. Stockholm: Prisma.
- Hagevi, M, 1994. Hur röstar de kristna? *Frisinnad Tidskrift*. Nr 10, 253-262.
- Hagevi, M, 1995. EU – himmel eller helvete?, s 155-167 i Holmberg, S – Weibull, L (red), 1995, *Det gamla riket*. SOM-rapport nr 13. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Hagevi, M, 1999. Politik i det svenska bibelbältet, s 127-145 i Nilsson, L (red), 1999. *Region i omvandling*. SOM-rapport nr 23. Göteborg: SOM-institutet. Göteborgs universitet.
- Hagevi, M, 2000a. ”Private Religion and Politics Among Individuals in Sweden. First draft”. Uppsats, *The XVIIIth World Congress of the International Political Science Association (IPSA)*, Research Committee 43.2 New religious movements: Their attitude to politics, Quebec City.
- Hagevi, M, 2000b. Religiös orientering och politisk opinion i Västra Götaland, s 147-165 i Nilsson, L (red), 2000, *Den nya regionen*. SOM-rapport nr 25. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Hagevi, M, 2001a. Sakralisering efter sekularisering?, s 63-71 i Holmberg, S – Weibull, L (red), 2001, *Land, du välsignade?* SOM-rapport nr 26. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Hagevi, M, 2001b. Religiositet och opinion om svenskt EMU-medlemskap, s 363-379 i Holmberg, S – Weibull, L (red), 2001, *Land, du välsignade?* SOM-rapport nr 26. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Hagevi, M, 2002. Religiosity and Swedish Opinion on the European Union. *Journal of the Scientific Study of Religion* 41, 759-769.
- Hagevi, M, 2005a. Att förena religion med politik, s 7-27, i Hagevi, M (red), 2005, *Religion och politik*. Malmö: Liber.
- Hagevi, M, 2005b. Evangelikalerna i svensk och amerikansk politik, s 134-162, i Hagevi, M (red), 2005, *Religion och politik*. Malmö: Liber.
- Hagevi, M, 2005c. Sekularisering, vila i frid, s 206-221, i Hagevi, M (red), 2005, *Religion och politik*. Malmö: Liber.

- Hakelius, J, 1997. Tro och politik, *Svenska Dagbladet* 1997-07-31.
- Hamberg, E, 1989. "Kristen på mitt eget sätt". Religion och samhälle 1989 10-11, nr 48-49. Stockholm: Religionsociologiska institutet.
- Hand, C – van Liere, K, 1984. "Religion, Mastery-Over-Nature, and Environment Concern." *Social Forces* 63, 555-570.
- Hayes, B, 1995. The Impact of Religious Identification on Political Attitudes: An International Comparison. *Sociology of Religion* 56, 177-194.
- Hoge, D – de Zulueta, E, 1985. Salience as a Condition for Various Social Consequences of Religious Commitment. *Journal for the Scientific Study of Religion* 24, 21-38.
- Holmberg, S, 2000. Socioekonomisk gruppröstning, s 63-76 i Sören Holmberg (red), 2000, *Europaopinionen*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Holmberg, S – Gilljam, M, 1987. *Välfärd och val i Sverige*, Stockholm: Bonniers.
- Human-etiske forbund, 2006. *Om oss*. <http://www.human.no>. Hämtad 2006-03-09.
- Humanisterna, 2006. *Humanisterna växer så att det knakar – +34 %!* <http://www.humanisterna.org>. Hämtad 2006-01-02.
- Hunter, J, 1983. *American Evangelicalism. Conservative Religion and the Quandary of Modernity*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Inglehart, R, 1990. *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, R – Norris, P, 2004. *Sacred and the Secular: Religion and Politics Worldwide*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jelen, T, 1993. The Political Consequences of Religious Group Attitudes, *Journal of Politics* 55, 178-190.
- Jelen, T – Smidt, C – Wilcox, C, 1993. Doctrinal Beliefs and Political Behavior: Views of the Bible, s 177-198 i Leegé, D – Kellstedt, L (red), 1993, *Rediscovering the Religious Factor in American Politics*. Armonk: M.E. Sharpe.
- Jelen, T – Wilcox, C, 1998. Context and Conscience: The Catholic Church as an Agent of Political Socialization in Western Europe, *Journal for the Scientific Study of Religion* 37, 28-40.
- Kellstedt, L – Green, J, 1993. Knowing God's Many People: Denominational Preference and Political Behavior, s 53-71 i Leegé, D – Kellstedt, L (red), 1993. *Rediscovering the Religious Factor in American Politics*. Armonk: M. E. Sharpe.
- Kellstedt, L – Smidt, C, 1993. Doctrinal Beliefs and Political Behavior, s 177-198 i Leegé, D – Kellstedt, L (red), 1993. *Rediscovering the Religious Factor in American Politics*. Armonk: M. E. Sharpe.
- Kuklinski, J – Luskin, R – Bolland, J, 1991. Where is the Schema? Going Beyond the "S" Word in Political Psychology, *American Political Science Review* 85, 1341-1356.
- Kumlin, S, 2001. Ideology-driven opinion formation in Europe: The case of attitudes towards the third sector in Sweden, *European Journal of Political Research* 39, 487-518.
- Layman, G – Green J, 1998. "The Changing Religious Voter: The Political Impact of Belonging, Believing, and Behaving in the 1960s and 1990s." Uppsats. *The annual meeting of the Midwest Political Science Association*, Panel 7-6 Religion and Politics, 1998-04-23 – 05-25, Chicago.
- Lee Eckberg, D – Blocker, J, 1989. Varieties of Religious Involvement and Environmental Concerns: Testing the Lynn White Thesis, *Journal for the Scientific Study of Religion* 28, 509-517.
- Leegé, D, 1988. Catholics and the Civic Order: Parish Participation, Politics and Civic Participation, *The Review of Politics* 50, 704-736.
- Leegé, D – Kellstedt, L (red), 1993. *Rediscovering the Religious Factor in American Politics*. Armonk: M. E. Sharpe.

- Lipset, S – Rokkan, S, 1967. Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction, s 1-64 i Lipset, S – Rokkan, S (red), 1967, *Party Systems and Voter Alignments*. New York: The Free Press.
- Lithner, A, 2000. SOM-undersökningen 1999, s 395-400, i Holmberg, S – Weibull, L (red), 2000. *Det nya samhället*. SOM-undersökningen 1999. SOM-rapport nr 24. Göteborg: SOM-institutet, Göteborg universitet.
- Lundgren, B, 2001. Bo Lundgren angriper KG Hammar för vänstervridning: 'Sluta som ärkebiskop', *Dagens Nyheter* 2001-11-28.
- Luther, M – Swebelius, O – Axelsson Lindbom, J – Flodman, J C, 1834. *Catechetisk lärobok eller Doct. Mårt. Luthers Lilla cateches med förklaring / af Olof Swebelius på Kongl. Maj:ts nådiga befallning omarbetad och förbättrad af Jac. Ax. Lindblom. ytterligare tillökt med förklaringsstyckenas, flere språks, samt bustafkans upplösning i frågor och swar / af L. P. Gagner*. Örebro: N. M. Lindh.
- Lönnebo, M, 1990. Det antika arvet och de grundläggande värderingarna, s 48-55 i Aniansson, B – Kågeasson, M – Svedin, U (red), 1990, *Individ, samhälle och miljö. Rapport från en konferens i april 1989*. Rapport 90:1 Stockholm: Forskningsrådsnämnden.
- Marx, K, 1867 [1981]. *Kapitalet. Första boken*. Lund: Arkiv Zenit.
- Miller, A – Wattenberg, M, 1984. Politics from the Pulpits: Religiosity and the 1980 Elections. *Public Opinion Quarterly* 48, 301-317.
- Niemi, R – Weisberg, H, 1993. *Controversies in Voting Behavior*. Washington, D.C.: CQ Press.
- Olausson, I – Fredriksson, M – Lönnroth, A – Lundström, A – Thunberg, K, 1985. *Allt fler blir privatreligiösa*. Stockholm: Svenska Dagbladet.
- Oscarsson, H, 1998. *Den svenska partirymden. Väljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen i partisystemet 1956-1996*. Doktorsavhandling Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Oskarson, M, 1992. Sweden, s 339-361 i Franklin, M – Mackie, T – Valen, H (red), 1992, *Electoral Change. Responses to evolving social and attitudinal structures in western countries*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Palm, I, 1993. *Frikyrkofolket och ekumeniken*, s 37-88 i Tro & tanke 5, Religion och samhälle 86. Uppsala: Svenska kyrkans forskningsråd.
- Palm, I – Nylund, B, 1982. *Kristendom och socialism*. Stockholm: Sveriges kristna socialdemokraters förbund – Broderskapsrörelsen.
- Penning, J, 1988. Changing Partisanship and Issue Stands Among American Catholics. *Sociological Analysis* 47, 29-49.
- Petersen, L – Takayama, P, 1988. Religious Commitment and Conservatism: Toward Understanding an Elusive Relationship. *Sociological Analysis* 45, 355-371.
- Putnam, R, 2000. *Bowling alone. The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Riis, O, 1996. Religionen og det europeiske fælleskap, *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift* 12, 95-112.
- Rokkan, S, 1967. Geography, Religion, and Social Class: Crosscutting Cleavages in Norwegian Politics, s 367-444 i Lipset, S – Rokkan, S (red), 1967, *Party Systems and Voter Alignments*. New York: The Free Press.
- Rosenberg, M, 1968. *The Logic of Survey Analysis*. New York; Basic Books.
- Rosengren, S-Å. 1948. *Kyrkan och arbetarrörelsen*. Lund: C. W. K. Gleerups förlag.
- Scharf, B, 1970: *The Sociological Study of Religion*. New York: Harper & Row.
- Seippel, Ø – Lafferty, W. 1996. Religion menneske eller økologi. Om natursyn og miljøpolitisk engasjement, *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift* 12, 113-139.
- Shaiko, R, 1987. Religion Politics, and Environmental Concern: A Powerful Mix of Passions. *Social Science Quarterly* 68, 244-262.

- Sida. 2000. *Sida 1999. Årsredovisning* Stockholm: Sida.
- Sjöberg, S, 2000. 'Där flickor döms till döden', *Svenska Dagbladet* 2000-07-08.
- Smidt, C, 1988. 'Praise the Lord' Politics: A Comparative Analysis of the Social Characteristics and Political Views of American Evangelical and Charismatic Christians, *Sociological Analysis* 50, 33-72.
- Stark, R, 1999. Secularization R.I.P. *Sociology of Religion* 60, 249-273.
- Statens offentliga utredningar. *Bibeln – texterna*. SOU 1999:100. Stockholm: Fakta info direkt.
- Statistiska centralbyrån. 1999. *Befolkningsstatistik 1998. Del 3. Folkmängden efter kön, ålder och medborgarskap m. m.* Örebro: SCB-Tryck.
- Svenska Dagbladet*. 1999. "På spaning efter en gud". Artikelserie. 1999-02-10 – 1999-12-22.
- Troeltsch, E, (1912) 1931. *The Social Teaching of the Christian Churches*. New York: The Macmillan Company.
- Trägårdh, L, 1999. Welfare State Nationalism: Sweden and the Specter of the European Union, *Scandinavian Review* 87, 18-23.
- Wald, K, 1983. *Crosses on the Ballot. Patterns of British Voter Alignment Since 1885*. Princeton: Princeton.
- Wald, K, 1997. *Religion and Politics in the United States*. Washington DC: Congressional Quarterly Press.
- Wald, K – Smidt, C, 1993. Measurement Strategies in the Study of Religion and Politics, s 26-49 i Legee, D – Kellstedt, L (red), 1993. *Rediscovering the Religious Factor in American Politics*. Armonk: M. E. Sharpe.
- Wallis, R – Bruce, S, 1992. Secularization: The Orthodox Model, s 8-30 i Steve Bruce (red), 1992, *Religion and Modernization. Sociologists and Historians Debate the Secularization Thesis*. Oxford: Clarendon Press.
- Welch, M – Legee, D, 1991. Dual Reference Groups and Political Orientations: An Examination of Evangelically Oriented Catholics, *American Journal of Political Science* 35, 28-56.
- Westholm, A, 1991. *The Political Heritage. Testing theories of family socialization and generational change*. Uppsala: Uppsala University.
- Westin, G, 1958. *Den kristna församlingen i Norden*. Stockholm: Westerberg.
- Vervik, E, 1996. Kirkeasyl – religion og politik på norsk, *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift* 12, 163-178.
- White, L, 1967. The Historic Roots of Our Ecologic Crisis, *Science* 155, 1203-1207.
- Whitney, E, 1993. Lynn White, Ecotheology, and History, *Environmental Ethics* 15, 151-169.
- Winberg, M, 1994. Katolska länder i EU kan påverkas, *Aftonbladet* 1994-11-02.
- Wilcox, C, 1987. Religious Orientations and Political Attitudes. Variations Within the New Christian Right, *American Politics Quarterly* 15, 274-296.
- Wilcox, C, – Jelen, T – Legee, D, 1993. Religious Group Identifications: Toward a Cognitive Theory of Religious Mobilization, s 72-99 i Legee, D – Kellstedt, L (red), 1993, *Rediscovering the Religious Factor in American Politics*. Armonk: M.E. Sharpe.
- Yinger, M, 1957. *Religion, Society and the Individual. An Introduction To the Sociology of Religion*. New York: The MacMillan Company.

■ Översikter och meddelanden

■ Nya forskningsanslag från Vetenskapsrådet och Riksbankens jubileumsfond

Tabell 1. Nya projektbidrag i statsvetenskap för 2006 från Riksbankens jubileumsfond och Vetenskapsrådet.

Huvudsökande	Universitet (motsv.)	Projekttitel	Anslagsgivare	Pre-sen-tation
Li Bennich-Björkman	Uppsala universitet	Nya politiska partier i Central- och Östeuropa. En studie av orsakerna till omedelbara valframgångar och dess konsekvenser.	Vetenskapsrådet	Ja
Ole Elgström	Lunds universitet	EU i andras ögon: Bilden av EU som internationell förhandlingsaktör.	Riksbankens jubileumsfond	Ja
Mikael Gilljam	Göteborgs universitet	Politiker tycker om demokrati.	Vetenskapsrådet	Ja
Linus Hagström	Utrikespolitiska institutet	Identitetspolitik och Japans utrikes relationer.	Vetenskapsrådet	Ja
Sören Holmberg	Göteborgs universitet	The Quality of Government Institute vid Göteborgs universitet.	Vetenskapsrådet	Nej
Mats Lundström	Uppsala universitet	Demokrati, kunskap och värdere-lativism.	Vetenskapsrådet	Nej
Daniel Naurin	Göteborgs universitet	Krävs det stängda dörrar för att skapa öppna politiska samtal? En studie av effekter av transparens på politiskt beslutsfattande.	Riksbankens jubileumsfond	Ja
Thomas Persson	Uppsala universitet	Parlamentarismens presidentialisering.	Vetenskapsrådet	Ja
John Tralau	Uppsala universitet	En värdeneutral stat? Äktenskap, moral, liberalism och politisk teori.	Riksbankens jubileumsfond	Ja
Anders Westholm	Uppsala universitet	Den representativa demokratis gåtor.	Vetenskapsrådet	Ja

Den statsvetenskapliga forskningen i Sverige är starkt beroende av extern finansiering. Sedan länge har två institutioner haft en särställning när det gäller finansiering av forskning inom statsvetenskapens traditionella kärnområden, nämligen Ve-

tenskapsrådet och Riksbankens jubileumsfond. Konkurrensen om forskningsanslag är i dag stenhård och de projekt som ges anslag får därmed i någon mening anses representera "spjutspets-

forskningen” inom svensk statsvetenskap.

Från Statsvetenskaplig tidskrifts sida menar vi att det är av allmänt intresse att delge hela ”statsvetarsverige” information om innehållet i denna nya forskning. Redaktionen har därför erbjudit de forskare som erhållit nya projektbidrag i statsve-

tenskap för år 2006 från Riksbankens jubileumsfond och Vetenskapsrådet att publicera en lätt redigerad version av sin forskningsansökan i tidskriften. Som framgår av sammanställningen i tabell 1 har flertalet forskare anammat detta erbjudande.

New Political Parties in Central and Eastern Europe

**A study of the determinants
of immediate electoral suc-
cess and its consequences.**

LI BENNICH-BJÖRKMAN

Research problem

The last parliamentary elections in Bulgaria (2001), Latvia (2002), Estonia (2003) and Lithuania (2004) have all witnessed a remarkable success for new parties. These parties were all formed shortly before the elections, without formal connections to any previous party, by persons who primarily were known by the electorate for activities they conducted outside party politics. All of them won the largest share of the votes or seats and all became members of coalition governments after the elections.

Immediate and large-scale success for genuinely new political parties – that is, parties with a new name and structure, not being successors of other parties and without important figures from past democratic politics among its leadership (Sikk, 2004) – is a very rare phenomenon in European politics. In more than 300 parliamentary elections in 35 European countries since World War II, only 15 new parties have reached top three and received more than ten per cent of the votes in the first parliamentary election they contested. The recent successes of *National Movement Simeon II* in Bulgaria, *Res Publica* in Estonia, *New Era* in Latvia and the *Labour*

Party in Lithuania, are matched only by *Forza Italia* in Italy in 1994.

What makes the recent development in Central and Eastern Europe even more remarkable is firstly the fact that these new parties do not represent any new ideological position. In contrast they either clearly position themselves within established categories such as conservatives or liberals or flatly refuse to place themselves ideologically at all. Secondly, they neither exploit issues, such as environment, immigration or EU-membership, which has been a common recipe for the success of new parties in general, nor regional or ethnic cleavages.

On the contrary, these new parties are very similar to the established parliamentary parties in the region, focusing on roughly the same issues – primarily socio-economics – as the other mainstream parties, trying to reach the broad segments of the electorate, rather than specific groups. What seems to define these new parties more than anything else is their focus on anti-corruption, ethics and honesty in politics, and novelty *per se*. Promises of better *quality* of both the procedures and outcome of the policy-making process, rather than alternative policies, seem to have struck a chord in the minds of the electorate.

Aim of the research project

The aim of this study is twofold. Empirically the study aims to explain the immediate electoral success of this new type of parties in Central and Eastern Europe and analyse its consequences in terms of policy outcome and regime support. Theoretically, this study will hopefully contribute to two different strands of literature. Firstly, by studying a new type of parties

the project aims at filling a gap in the literature on the success of new parties. Secondly, by studying these parties' governmental performances, the project will also contribute to the understanding of democratic legitimacy and regime stability.

Previous research on the electoral success of new parties

Immediate electoral success of new parties is related to the research on party system stability. While the research on party system is abundant (concerning Central and Eastern Europe in particular see, Lewis, 2000; 2001; Kostecky, 2002; Rose & Munro, 2003), there is still very limited research on the particular topic of concern for this study. Most studies are either quite general in character, merely discussing the preconditions facilitating the emergence of new parties (Lucardie, 2000), or very detailed ones, analysing the success of a particular party in a single election (Davis & Ozolins, 2004; Harper, 2003; Taagepera, 2004). In addition there are studies on the success on single issue parties, such as xenophobic, anti-immigration parties (Taggart, 1996; Abide, 2004), whose ascent primarily is attributed to the novelty of that particular issue. Research on the development of the party systems in Central and Eastern Europe has primarily focused on describing the process and less on explaining particular outcomes (Lewis, 2000; 2001).

Party system stability is generally analysed on the basis of supply and demand, i.e. the interaction between the availability of parties (supply) and the extent to which they satisfy the popular demands (Rose & Munro, 2003:9). New parties will be encouraged to emerge in a context when the

established parties are neglecting changes in the popular demand (Ibid p. 74), which for example would explain the success of the Green parties in the 1970s and 1980s and of the populist and anti-immigration parties in the 1980s and 1990s (Taggart, 1996; Abide, 2004). In contrast to what theories of institutionalisation would predict – and what other scholars have claimed (Bakke & Sitter, 2005; Lewis, 2000; 2001) the party systems in Central and Eastern Europe are still 'floating', i.e. having a high supply of parties, which hampers the voters incentives to stabilise their preferences (Rose & Munro, 2003:68). Thus, immediate electoral success of new parties comes as no surprise. Rose & Munro are however unable to explain why new parties have been successful in just some of the countries and not in others. The indicators on party stability are moreover pointing in very different directions in the four countries concerned in this study.

The institutional framework, most importantly the electoral system, but also the party financing and registration systems, affects the incentive structure for new parties to emerge in the first place, however (Rose & Munro, 2003:9; Lucardie, 2000:179; Sikk, 2004). If the barriers for entering the political arena are high, the established parties will be considered to be the only available path to a political career, thereby reducing the supply of parties in the election, while a system with low barriers will encourage political freelancers to try their fortune and start a new party, thereby increasing the options for the electorate.

The strategy of the new party is essential for its success rate (Bakke & Sitter, 2005). They must have a "convincing political project, which addresses social problems considered urgent by significant

numbers of voters” (Lucardie 2000:176). Another facilitating condition for the emergence of new parties is political and economic upheavals such as leadership crisis, surging unemployment and inflation etc (Lucardie 2000:179).

The demand side focuses on the voters’ attitudes and behaviour. The type of demand – e.g. new policy issues or ideological shifts – affects the type of new parties to emerge (Lucardie, 2000). Other demand-driven factors behind party system instability more generally are declining party identification or decreasing trust in political institutions.

Design and research method

This study will focus primarily on those parties that have been the most successful and which share the characteristics discussed above, namely Res Publica, New Era, Labour Party and NDSV. In order to explain the success of these parties it should however be necessary in the comparative study to expand the number of cases to countries in Eastern Europe where new parties did not emerge or were much less successful (cf. Hug, 2000).

In this project the immediate electoral success of new successful parties in Eastern Europe are treated both as a dependent and an independent variable. As a dependent variable the phenomenon will be analysed from four perspectives: an institutional, a party-centred, a structural and a voter perspective. These perspectives will be utilized in an integrative model in order to identify the different incentive-structures for new parties to appear and be successful. The institutional framework consists of a set of formal and informal rules, which facilitates or hampers the possibility for new parties to emerge in the first

place and are thus factors beyond the influence of the new parties. The same is true for the structural perspective, which relates to the broader political and economic development in society and which most likely have an influence on how voters perceive the performance of the government. The party-centred perspective relates to the relationship between the new parties and the electorate on the one hand and between the new parties and the established ones on the other hand and focuses on the new parties’ political programme, their position on certain issues, compared to the established parties’, and their activities towards the electorate. The voter perspective finally relates to the perception of the electorate of the economic and political situation in the country more generally, as well as their view on how the parties – established and new – are able to handle the situation. Moreover the more general trends in electoral volatility and party identification are included in this perspective.

Studying the phenomenon as an independent variable the focus will be on the consequences of the actual policies pursued by the governments, in which those new parties have played important roles, i.e. to what extent they have kept their pledges and improved the situation in their prioritised areas.

Even more interesting perhaps is the voters’ opinion on the governments’ performances and how their attitudes are channelled behaviourally. In case of good performance it is a fair guess that the new parties will remain popular and perhaps even remain in office, which is quite unusual in the post-communist countries. If however also the new parties fail to deliver and/or are bogged down in corruption scandals etc. there are good reasons to be worried. It is reasonable to assume that

the success of the new parties are connected to some kind of popular dissatisfaction with the established parties, which have alternated in office during the first ten years of the post-communist era, without – in the eyes of the public – improving the situation of ordinary people. One could thus view the success of the new parties as a last resort for desperate voters who badly want a change and in case even these parties are found not to be any different from their predecessors, the trust for important state institutions and support for the democratic system will most likely suffer. A decreasing legitimacy for the democratic system is a potentially very dangerous situation. One could at this stage only speculate over the next step in such a process when disillusioned voters go to the ballot next time. It does not seem too farfetched to assume that more radical alternatives could be waiting in the wings. Studying the outcome of the new parties' governmental performance can, thus, contribute to our understanding of the factors behind democratic legitimacy and its consequences.

The methodological approach is comparative in the sense that the same model will be applied on the countries involved, which is not to say that the phenomenon under study is caused by the same factors or that the factors have the same weight in all countries. Rather the model allow for the emphasis on different factors as the most important in different countries.

The empirical study will combine quantitative and qualitative data. The former consists of existing databases with survey data on voter opinions. If needed a smaller inquiry survey will complement these data. The qualitative data consist of party manifestos and other types of electoral campaign material and interviews with

leading figures in established and the new parties.

Preliminary results

A preliminary analysis of some of the most intriguing factors for explaining the immediate electoral success of new parties has been undertaken including the former and current applicant states in Central and Eastern Europe. The preliminary results show that:

- *Institutional* factors – electoral system, parliamentary / presidential system, party financing rules – are not sufficient to explain the different outcomes in the region. New parties have been successful in both PR and mixed systems, while many countries with PR have not experienced successful new parties; neither can financial resources be a sufficient condition to be successful in elections. New Era, for example, managed well with very limited electoral spending (Sikk, 2004:9).
- *Structural* factors have a mixed impact. Decline or slow economic growth does not correlate with the success of new parties. On the contrary they have been successful in times of rapid economic growth. When looking at the countries GDP/capita one would expect the citizens of the poorer countries to be the most prone to turn to new alternatives. That indicator seems to be strongly correlated with new parties being electorally successful. The six countries, in which new parties have been successful are in fact the very poorest ones among the EU-members and current applicants, save Romania and Turkey. Unemployment rate is also correlated with the success of new parties. In the Baltic States and Bulgaria the unemployment rate has

been decreasing markedly during the last couple of years, but they are still on a higher level than Hungary, the Czech Republic and Slovenia, which are the best performing countries in Central Europe in this respect (EBRD, Annual reports). It thus seems that most of the new parties have emerged in times of improvements on the indicators discussed above, rather than in times of downturns. When measuring levels rather than direction (on some of the indicators at least), it appears however that the new parties have emerged in the worse off countries, which indicate that people do not consider the improvements good enough and/or still find themselves no better off than before.

- New parties have been successful in countries with a high level of *corruption* (Latvia at 57th) as well as in countries with relatively low level of corruption (Estonia). In Bulgaria, Latvia and Lithuania, the new parties emerged while the countries were improving their Corruption Perception Score. Measured this way, the actual corruption level in society per se does thus not seem to have an effect on the success of these new parties. (Transparency International).

Persons involved

Li Bennich-Björkman has conducted empirical fieldwork in the Baltic states since 1998. This research has to a large extent built on an extensive number of elite-oriented interviews (125-150) and she has developed a thorough knowledge about elite interviewing. Li Bennich-Björkman has many academic and political contacts in the Baltic states and has a close cooperation with the departments of political sci-

ence at University of Latvia (contact persons: Zaneta Ozolina, Daina Bara, Andris Runcis) and Kaunas Technological University (contact persons: Irmina Matonyté, Algis Krupavicius).

Andreas Bågenholm is currently finishing his dissertation at Göteborg University on the adaptation of EU legislation in Lithuania and Romania, which has involved field work in those countries. The work is planned to be finished in 2005. Andreas Bågenholm has been writing and teaching on East European political development for the last ten years. He is a lecturer at the Centre for Russian and East European Studies and at the Department of Political Science, Göteborg University.

Andreas Johansson is currently writing on a dissertation in which he develops a normative theory on multiculturalism and democracy. The thesis is planned to be finished in the spring of 2006. Andreas Johansson is a lecturer at the Centre for Russian and East European Studies at Göteborg University and has written several chapters and papers on the post-communist developments in Central and Eastern Europe, in particular on the relation between democratisation and nationalism and identity politics.

References

- Abedi, Amir (2004) *Anti-political Establishment Parties. A comparative analysis*. London: Routledge.
- Bakke, Elisabet & Sitter, Nick (2005) "Patterns of Stability. Party Competition and Strategy in Central and Eastern Europe since 1989". *Party Politics*, Vol. 11, No 2.
- Davies, Philip John & Andrejs Valdis Ozolins (2004) "The Parliamentary election in Latvia, October 2002". *Electoral Studies*, Vol 23, pp.821-845.
- EBRD. Annual Reports.

- Harper M. A. G. (2003) "The 2001 parliamentary and presidential elections in Bulgaria". *Electoral Studies*, Vol. 22, pp. 325-395.
- Hug, Simon (2000) "Studying the Electoral Success of New Political Parties. A Methodological Note." *Party Politics*, Vol 6, No 2.
- Kostelecky, Tomas (2002) *Political Parties after Communism*. Baltimore & London The Johns Hopkins University Press.
- Lewis, Paul G. (2000) *Political Parties in Post-Communist Eastern Europe*. London & New York: Routledge.
- Lewis, Paul G. (2001) "Introduction: Democratization and Political Change in Post-Communist Eastern Europe", in Paul G. Lewis (ed.) *Party Development and Democratic Change in Post-Communist Europe*. The First Decade. London & Portland: Frank Cass.
- Lucardie, Paul (2000) "Prophets, Purifiers and Prolocutors. Towards a Theory on the Emergence of New Parties". *Party Politics*, Vol. 6, No. 2.
- Rose, Richard & Munro, Neil (2003) *Elections and Parties in New European Democracies*. Glasgow: CQ Press.
- Sikk, Allan (2004) "Party Financing Regimes and Emergence of New Parties in Latvia and Estonia". *Paper presented at the ECPR*, Uppsala, 13-18 April 2004.
- Taagepeera, Rein (2004) "Meteoric Rise: Res Publica In Estonia, 2001-2004". Paper prepared for the ECPR 2004 in Uppsala.
- Taggart, Paul A. (1996) *Populism and the New Politics. New Protest Parties in Sweden in a Comparative Perspective*. London: Macmillan Press.
- Transparency International. (www.transparency.org).

EU foreign policy as others see it – images of the EU as an international negotiator

Themes, purpose and approach

OLE ELGSTRÖM

What is characteristic of the European Union (EU) as a foreign policy actor, and what impact does the EU have on the international arena? As the EU has emerged as an autonomous source of influence in world politics, a lively debate has started on what influence it actually has ("is the EU a new superpower?"; see i.a. Haseler 2004; Rifkin 2004; Reid 2004), its degree of coherence ("does the Union speak with one voice?") and on the qualities that characterize its policies (does it act as a leader? Are EU policies consistent across time and space?).

Most accounts of EU foreign policy consist of scholarly analyses of EU behaviour over time. At times, EU policy documents or speeches are used to characterize the identity of the EU as a foreign policy actor. This study instead puts its focus on the EU as other see it: the *purpose* is to investigate how non-EU actors perceive the motives behind, the performance and the impact of EU foreign policy in concrete cases of international negotiations. This is a novel perspective, called for by practitioners and well suited to add new theoretical and empirical insight of EU policy.

Empirically, the project will highlight on-going negotiations between the EU and regional groupings of African, Carib-

bean and Pacific countries (the ACP countries), with the aim of creating Regional Partnership Agreements (RPAs) on development aid and trade between the parties. Such agreements between regional actors are in themselves innovative and have been described as "potentially groundbreaking", linking politics, aid, and trade "in an as yet untested way" (Holland 2002: 232; 224; cf. Babarinde & Faber 2004: 45-7). The negotiations leading to such agreements are therefore well worth scientific enquiry.

Among the theoretical advances that could be achieved by a focus on outsiders' perceptions is a deeper penetration into some alleged gaps between EU policy performance and impact. First, between others' expectations and Union capacity; second, between rhetoric and actual action; third, between EU aspirations and its success in affecting change. The proposed project could also cast further light on the nature and essence of asymmetrical negotiation processes, and on the foreign policy roles of the EU.

Interviews will be carried out with representatives of ACP countries in Brussels, with experts from development non-governmental organization (NGOs), and documents from these sources will be analysed. These data will be compared with results from interviews with Commission negotiators and EU documents to compare others' perceptions with EU self-images, or identity. NGO material is useful as it offers insights, often critical, from outsiders on on-going negotiation processes. The proposed project builds on and develops my previous research on EU foreign policy roles, which includes analyses of others' perception of EU foreign policy in other arenas of international negotiations (Elgström 2006; Elgström & Smith 2004).

Research on EU foreign and development policy

The literature on the EU as an external actor has over the years become rather impressive. There is a comprehensive discussion on whether, and to what degree, the EU should be considered an autonomous foreign policy actor. One usual approach has been to scrutinize deficiencies in the actorness of the Union: lack of clear goals, an ambiguous division of competencies and responsibility between various institutions, incoherence between different issue-areas. There is a dividing line between those who compare the EU with "other state actors" and those who view the EU as a unique type of actor, as *sui generis*. While adherents of the first group tend to underline the weaknesses and problems associated with EU actorness, the latter tend to emphasize the evident influence of the Union (Allen & Smith 1998; Ginsberg 2001; Whitman 1998). Another line of demarcation goes between those who solely study the EU Common Foreign and Security Policy (c.f. Peterson & Sjursen 1998; Zielonka 1998) and those who are interested in the whole array of EU international activities, regardless of policy area (Piening 1997; Rhodes 1998; White 2001). The first mentioned are more interested in institutions and procedures, the latter in "what the EU is actually engaged in" (H. Smith 2002). Finally, a distinction can be made between those who analyse the EU in terms of a traditional great power role (Zielonka 1998) and those who describe the Union as a new type of power, a civil or normative great power (Hill 1990; Manners 2002; K. Smith 2002).

The ambivalence and uncertainty concerning what type of actor the EU actually is in world politics is also reflected in the

discourse on EU roles in international negotiations. A conventional view is that of a reactive, conservative international negotiator, that tends to be inflexible and unwilling to make concessions, as its negotiation mandate has been preceded by complicated bargaining between the member states. The EU is thus often portrayed as a foot-dragger in international negotiations (Elgström & Strömvik 2004). But the Union has also been described – not least by EU representatives – as a leader and a facilitator in many multilateral contexts. In the – quite few – studies that exist on the EU's foreign policy roles (Hill 1990; Cremona 2004; Elgström & Smith 2004; cf. Jørgensen 2004), we find references to traditional great power roles (defender of self-interests; regional power; stabilizer) as well as to roles that would mark the EU as a "different" great power (champion of multilateralism; norm exporter; promoter of its regional integration model).

The literature on EU foreign policy often underlines the importance of other actors' perceptions, and expectations of EU policy. Bretherton & Vogler (1999) submit that "the relationship between internal coherence/consistency ... and perceptions of the EC's presence ... are of central importance". Others' expectations are a central component in Chris Hill's (1993) ideas on a "capabilities-expectation gap". Nevertheless, there is in fact a lack of theoretical probes into this area, as well as an absence of empirical investigations of actual role conceptions (Bretherton & Vogler 1999 is a partial exception). As noted by Nicole Gnesotto in her motivation for a recent collection of scholarly essays on "Global Views on the European Union", "Quelle image projetée aujourd'hui l'Union européenne sur des continents...? ...C'est cette curiosité – renforcée par la

rareté des études ... sur ces perceptions lointaines de l'Union – qui fut largement à l'origine de ce Cahier de Chaillot" (Gnesotto 2004: 7). Thus, the proposed study would indeed fill a gap in EU foreign policy studies.

In the proposed project, I focus on one particular aspect of EU foreign policy: its development policy (I have previously researched EU roles in international trade negotiations, and the findings from the proposed project can be added to and compared with these existing research results). Existing scholarly work on EU-Third World relations either consists of chapters in books giving a broad overview on EU external activities, or focus solely on the EU's development policy. In both cases, they are overwhelmingly empirical and self-contained. Whilst some authors cover all relations with developing countries (Grilli 1993; Holland 2002; Lister 1997), and others concentrate their attention to EU-ACP relations (Babarinde 1994; Ravenhill 1985; Whiteman 1998), they are all primarily descriptive or, to the extent that they have analytical ambitions, focus on peculiar traits of EU development relations. John Ravenhill (1992) thus investigates EU-ACP relations in terms of weak state power and Martin Holland (2002) links EU development policy to theories of European integration. Little integration exists with existing theoretical perspectives on EU foreign relations (in itself an undertheorized field).

Theoretical perspectives

This project submits that other actors' images and perceptions of the EU is an important object of study. First, outsiders' views give an alternative and fresh perspective of an actor's motives, performance and impact and may point to and in-

dicating novel ideas and theoretical insights. Secondly, they in themselves influence the behaviour of the actor in the same way as self-images and identity help to constitute an actor's preferences.

My study also contends that issues of theoretical importance from the literature on EU foreign policy should be brought into the analysis of EU development policy. As indicated above, too much of the EU-Third World discourse has been atheoretical and self-contained. More specifically – and linking this point with the previous one made above – I believe that an investigation into others' perception of EU development policy is especially well-suited to probe deeper into three theoretical puzzles that have been discussed in the EU foreign policy discourse. All these three themes relate to potential gaps between EU performance and EU impact. First, the idea of a capability-expectations gap introduced by Chris Hill (1993; 1998), pointing to the risk of discrepancies between others' high expectations of EU support and the EU's capacity to deliver. Second, a potential gap between EU rhetoric, as expressed in policy documents and official statements, and what the Union actually does. It has thus been suggested that the EU cannot always live up to its official goals and promises because, i.e., of internal disunity and/or bureaucratic inefficiency. Third, a gap between EU aspirations and what it can actually achieve. Some authors venture that the Union, despite its economic power and all its policy instruments, does not neither have the clout nor the means necessary to produce policy change in other countries. EU policies towards Burma and Zimbabwe and towards its Mediterranean neighbours as regards human rights have been given as examples (K.Smith 2004; Panebianco 2004).

The proposed study could furthermore shed new light on some persistent concerns raised both by the EU foreign policy and the EU development policy literatures, namely the possible existence and effects of lack of perceived EU coherence and consistency. Coherence here refers to the risk of variation across policy areas. Does, for example, the EU pursue the same policy goals in trade, aid and agricultural policies? Consistency refers to both consistent behaviour towards different actors (for example, are human rights based sanctions uniformly applied?) and consistent behaviour over time. The empirical case at hand will probably bring all these issues into the limelight.

The case chosen also highlights the EU's ambitions to export its own model of regional integration to other parts of the world (cf. Cremona 2004; Knodt & Princen 2003). As a consequence of its own success, a belief in the benefits of close economic and political integration has become part of EU identity. Therefore, demands for regional co-operation has become an integrated part of EU negotiations with regionally concentrated actors. The partnership agreements are an innovative experiment in applying this ideal also to a Third World setting. An investigation into how different actors perceive and evaluate this phenomenon is valuable for an increased understanding of the EU's character of a post-modern foreign policy actor (Cooper 2003).

The project could contribute to the research field of asymmetrical negotiations (Habeeb 1988; Elgström 1992). This literature proposes various types of weak state influence, but also delimits the boundaries of the "power of the weak". The applicant has in previous research on the Cotonou negotiations maintained that the EU determines the over-all structure of

any EU-ACP agreement, but that the ACP bloc may well achieve substantial successes as regards tactical goals, derogations and time-limits (Elgström 2000b). This study would continue this line of investigation, but with an emphasis on how perceived weaknesses and other EU characteristics are utilized by the weaker party. Through research co-operation with Dr Martin Holland, University of Canterbury, my focus on EU-ACP negotiation processes will be combined with an investigation into concrete effects of these processes on the states in the Pacific regional grouping, carried out by researchers in New Zealand.

EU external relations and role theory

One important ambition with this project is to link my findings on how others perceive EU foreign policy to an analysis of what roles the EU is playing in international negotiations. It is not uncommon to find the concept of 'role' in the EU foreign policy literature. It is most often used as a synonym for influence ('the important role of the EU in international politics'), but sometimes also as an umbrella concept for general patterns of EU policy behaviour. There is seldom, however, a specification of what roles the EU is actually engaged in, and never any reference to role theory (Aggestam 2005; Holsti 1970; Walker 1987, 1992; Le Prestre 1997). Those scholars that do utilize the role concept in a more systematic way (Hill 1990; Bretherton and Vogler 1999) tend to refer, in their categorizations, to a power dimension: to traditional great power roles, linked to position and status (balancer, intervenor, supervisor, patron, global or regional leader), but also to roles that have previously been mostly associated with small states (mentor, model,

bridge-builder, mediator, norm entrepreneur). Once again, the distinction between the EU as a military or civil power comes to mind.

In this project, I argue for explicitly linking role theory to the analysis of EU external action. Roles, in my opinion, refer to patterns of expected or appropriate behaviour (Elgström & Smith 2004). Roles are determined by both an actor's own conceptions about appropriate behaviour and – especially important in this project – by the expectations, or role prescriptions, of other actors (cf. Holsti 1970: 238-9). Looking at roles in this way, a direct connection can be made to neo-institutional theory and its emphasis on a 'logic of appropriateness' (March and Olsen 1988). According to this logic, actors behave in the way they believe is expected from them in a particular situation or context. Actors cannot independently decide what roles to play, as roles are also influenced by the expectations of other actors, often linked to positions in social structures. The 'role-taking' side of the equation' is necessarily combined with a 'structural, role-constituting' side (Wendt 1999: 227-8).

Role 'performance' refers to how, in what ways, a role is played. Also role performance, the actual behaviour of actors, is influenced by external perceptions of how a certain role should be, has been, and is enacted. Once a role is defined and has become institutionalized, it will act as a constraint, but also as an instrument of empowerment, for the role player. Enacting a role is not something you do mechanically. Roles ordinarily allow for a certain freedom of manoeuvre and interpretation, albeit within limits (Wendt 1999: 227). Agency as well as structure are important (Aggestam 2005).

Besides role conceptions, the *images* others have of an actor seem to influence

their assessment of role performance. 'Image' here refers to perceived actor characteristics in terms of, for example, degrees of unity, flexibility, openness, willingness to compromise and inclination to take initiatives. Images influence *how* actors are perceived to play a certain role and therefore also indirectly influence the impact actors have on their environment.

Roles are in several ways closely intertwined with *identities*. In my view, the role conception of an actor constitutes a behaviourally related element of an actor's identity, linked to its relations with other actors. Roles are thus related to the *social* identity of an actor ('sets of meaning that actors attribute to themselves while taking the perspective of others'; Larsen 2003), in contrast to the actor's *intrinsic* identity (Jepperson *et al.* 1998: 59; Kowert and Legro 1998: 475-7; cf. Wendt 1999: 226-7). Own role conceptions are sometimes defined in contrast to roles played by certain other actors, or to the ways in which other actors perform a role, thereby reflecting the basic 'we-and-them' character of social identities. Empirically, identities are reflected both in the role conceptions and in the self-images expressed by the actor. Self-images involve notions of how, in what ways, you typically enact a certain role.

Roles are often associated with certain positions ('great power roles', 'presidency roles') (cf. Holsti 1970: 239-40). 'The sharing of expectations on which role identities depend is facilitated by the fact that many roles are institutionalised in social structures that pre-date particular interactions' (Wendt 1999: 227). In the case of the EU, references to the power-based role dimension alluded to above, essentially mirroring a traditional great power role versus a normative inclined civilian power role, are expected to be found. But

I also expect to discover roles more directly linked to the concrete negotiation situation, referring to functions that are commonly carried out in multilateral for a: leadership, mediation, defence of national interests, etcetera.

Roles may also, however, be connected to the behaviour of an actor in a specified issue-area or in a certain organizational forum. Roles are thus, at least to a certain degree, contextually determined - as are identities. We can therefore expect the EU to perform different roles under different circumstances and in different issue-based contexts. In order to explain such variety, we need to refer to both internal and external factors. Preliminarily, it might be suggested that *characteristics of the EU itself*, in terms of its actorness (Bretherton and Vogler 1999: 38) is one important explanatory factor. Roles are hypothesized to vary with different combinations of policy coherence, divisions of competencies, access to policy instruments and the clarity of EU goals. Variation may, however, also be linked to *external policy context*, for example in terms of the negotiation situation at hand EU roles may thus be different depending on, for example, the power distribution between the negotiators (Elgström and Strömvik 2004) or on the orientation to change of the EU (cf. Meunier 2000).

In the case at hand, we have a situation which is highly asymmetrical in terms of power, and where the EU is bent on changing existing rules. These contextual factors, together with EU internal characteristics - as perceived by the ACP country representatives - will be considered in trying to reach an enhanced understanding of the roles the EU are claimed to play in EU-ACP negotiations.

Empirical focus: EU-ACP negotiations on regional partnership agreements

After a lengthy negotiation process, the Cotonou agreement between the EU and the ACP countries was signed in 2000 (for analyses, see Babarinde & Faber 2004; Elgström 2000b; Forwood 2001). Much of the general framework of the preceding Lomé agreements was retained (the contractual nature, the long-term commitment, and not least protecting the integrity of the ACP as a group). But some major changes were introduced: the emphasis on political preconditions for development, as expressed by the “political dialogue”, was sharpened (i.a. introducing good governance as a “fundamental element” of the relationship), an involvement of civil society in the development process was envisaged and, most importantly, free trade was embraced as the best mechanism for growth and development, replacing the previous reliance on ACP trade preferences (Babarinde & Faber 2004; Holland 2002: 196-212).

This commitment to free trade was a paradigmatic and radical departure from the “spirit of Lomé”, transition periods and safeguards notwithstanding. Furthermore, it was combined with the novel principle of “differentiation” (Babarinde & Faber 2004: 36): the Cotonou agreement differentiates between ACP states on different levels of development, essentially letting the traditional Lomé approach govern relations with the Least Developed Countries (LDCs), while better off developing states were supposed to create regional free trade groupings, which were then to enter into regional partnership agreements with the EU (Holland 2002: 209). The radical reform of trading relations therefore applies spe-

cifically to non-LDC ACP states. It remains unclear, however, how LDCs within the regional blocs to be created will be distinguished in the agreements from economically more able nations.

Negotiations on RPAs started in 2002 and are to be terminated before 2008 (although observers have claimed that this is probably an unrealistic date). The EU is simultaneously negotiating with six different prospective regional units (East, South and West Africa, the Caribbean states and the Pacific states). A review of these processes is to take place in 2006. It is predicted that the Cotonou agreement will not reach its full impact until in 2020 (Holland 2002: 210).

The EU effort of regionalizing EU-ACP relations mirrors the Union's principled attempt to export its regional integration model globally. The blessings of a regional approach, with the EU itself as a role model, is one of the norms and ideals that the Union tries to transfer to its co-operation partners, besides democracy, human rights and good governance. At the same time, regional integration is by the EU seen as the most effective route through which the ACP states can re-enter the international economy. In brief, attempts to export regional integration schemes are a key element in the foreign policy model of the "experimental Union", and highlight the innovative, post-modern character of EU foreign policy. An analysis of the REP-negotiations is therefore also one way of critically examining the new roles (civilian and normative) supposedly played by the EU in world affairs. Furthermore, the Cotonou framework can be interpreted as a blueprint of EU development policy later to be applied globally (Holland 2002: 196). It is also a testing ground for the development role of the EU, compared to its

member states. For all these reasons, a scientific analysis of the post-Cotonou negotiations is highly germane and promises to be highly rewarding.

Methodology

The analysis will be based primarily on interviews and documentary sources. First, interviews will be carried out with ACP ambassadors (or other ACP representatives) to the EU in Brussels to provide material on how others perceive the EU. RPA negotiators from three of the six regional groupings are to be selected (preliminarily from the South and East African groupings and from the Pacific one). Second, discussions will be held with development NGO representatives, both to give another outside perspective and to provide a critical assessment of the material emanating from the participating states. Third, interviews will be conducted with EU negotiators to provide material for a comparison between others' images and self-images. Documents from all these sources are also to be perused, providing for another type of material that reflects the images and perceptions we are looking for.

My empirical findings will then be situated in the context of existing research on the EU as a foreign policy and development policy actor, and analysed in the theoretical terms described above, as well as in terms of roles and images (see Elgström & Smith 2004 for a theoretical framework).

Qualifications and research networks

The applicant, professor of Political Science at Lund University, has previously been engaged in research a) on foreign aid

negotiations (Elgström 1992; 2000b; 2001), b) on the importance of images to explain foreign policy strategies (Elgström 2000a), and c) on EU foreign policy roles with an emphasis on others' role conceptions (Elgström 2004; Elgström & Smith 2004). The proposed project continues and brings together all these strands of research. The applicant has wide experience from elite interviews, including diplomats from developing countries (Elgström 2004), NGO representatives (Elgström 2001) and EU officials (Elgström 2001; 2004). He has contacts within the European Commission that may facilitate access to interviewees.

Being part of wider national and international research networks is a crucial element for research success. The applicant is co-editor of a volume on EU foreign policy roles (together with Mike Smith), building on an ECPR workshop and involving 12 other scholars in this area of research (Elgström & Smith, 2006). He cooperates with Martin Holland, one of the major experts on EU policies towards the Third World, with the immediate aim of producing a joint article on EU-Pacific negotiations and on EU's impact on the Pacific states.

References

- Allen, D. & Smith, M. (1990), "Western Europe's Presence in the Contemporary International Arena", *Review of International Studies* 16: 19-37.
- Babarinde, O. A. (1994), *The Lomé Conventions and Development*. Aldershot: Avebury.
- Babarinde, O. A. and Faber, G. (2004), "From Lomé to Cotonou: Business as Usual?", *European Foreign Affairs Review* 9: 27-47.
- Bretherton, C. and J. Vogler (1999), *The European Union as a Global Actor*. London: Routledge.
- Cooper, R. (2003), *The Breaking of Nations. Order and Chaos in the Twentieth Century*. London: Atlantic Books.
- Cremona, M. (2004), "The Union as a Global Actor: Roles, Models and Identities", *Common Market Law Review* 41: 553-73.
- Elgström, O. (1992), *Foreign Aid Negotiations*. Aldershot: Avebury.
- Elgström, O. (2000a), *Images and Strategies for Autonomy*. Dordrecht: Kluwer.
- Elgström, O. (2000b), "Norm Negotiations. The Construction of New Norms Regarding Gender and Development in EU Foreign Aid Policy", *Journal of European Public Policy* 7:3
- Elgström, O. (2004), The EU as a Negotiator in the UN Forum on Forestry. Paper presented at the 2nd Pan-European Conference on EU Politics, Bologna, 14-16 June.
- Elgström, O. (2006), Leader of Foot-Dragger? Perceptions of the European Union in Multilateral International Negotiations. Stockholm: Sieps Report 2006:1.
- Elgström, O., Bjurulf, B., Johansson, J. & Sannerstedt, A. (2001), "Coalitions in European Union Negotiations", *Scandinavian Political Studies* 24 (2).
- Elgström, O. & Jönsson, C. (eds) (2004), *European Union Negotiations: Processes, Networks and Institutions*. London: Routledge.
- Elgström, O. & Smith, M. (2000), "Introduction: Negotiation and Policy-Making in the European Union - Processes, System and Order", *Journal of European Public Policy* 7 (5): 673-83.
- Elgström, O. & Smith, M. (2004), New Roles for the European Union in International Politics? Frameworks for Analysis and Understanding. Paper presented at the colloquium New Roles for the EU in International Politics?, Loughborough University, 15-16 October.
- Elgström, O. & Smith, M. (eds) 2006, *The European Union's Roles in International Politics. Concepts and Analysis*. London: Routledge.
- Elgström, O. & Strömvik, M. (2004), "The European Union as an International Negotiator", in Elgström, O. & Jönsson, C. (eds), *European Union Negotiations: Processes, Networks and Institutions*. London: Routledge.
- Forwood, G. (2001), The Road to Cotonou: Negotiating a Successor to Lomé", *Journal of Common Market Studies* 39: 438-9.

- Ginsberg, R. (2001), *The European Union in International Politics. Baptism by Fire*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Gnesotto, N. (2004), "Préface", in Ortega, M. (ed.), *Global Views on the European Union*. Chailot Paper no 72. Paris: Institute for Security Studies.
- Grilli, E.Z. (1993), *The European Community and the Developing Countries*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Habeb, W.M. (1988), *Power and Tactics in International Negotiations*. Baltimore and London: Johns Hopkins University Press.
- Haseler, S. (2004), *Superstate. The New Europe and its Challenge to America*. IB Tauris.
- Hill, C. (1990), "European Foreign Policy: Power Bloc, Civilian Model – or Flop?", in Rummel, R. (ed.), *The Evolution of an International Actor*. Boulder & London: Westview.
- Hill, C. (1993), "The Capability-Expectations Gap, or Conceptualizing Europe's International Role", *Journal of Common Market Studies* 31: 3, 305-28.
- Hill, C. (1998), "Closing the Capability-Expectations Gap?", in Peterson, J. & Sjursen, H. (eds), *A Common Foreign Policy for Europe? Competing Visions of the CFSP*. London: Routledge.
- Holland, M. (2002), *The European Union and the Third World*. London: Routledge.
- Jørgensen, K. E. (2004), The Crisis of Multilateralism: European Perspectives. Paper presented at the 2nd Pan-European Conference on EU Politics, Bologna, 24-26 June.
- Knodt, M. & Princen, S. (eds) (2003), *Understanding the European Union's External Relations*. London: Routledge.
- Laffan, B., O'Donnell, R. & Smith, M. (2000), *Europe's Experimental Union. Rethinking Integration*. London: Routledge.
- Lister, M. (1997), *The European Union and the South*. London: Routledge.
- Manners, I. (2002), "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?", *Journal of Common Market Studies* 40 (2): 235-58.
- Panbianco, S. (2004), The Constraints to EU Action as a "Norm Exporter" in the Mediterranean. Paper presented at the ECPR Joint Sessions of Workshops, Uppsala, 13-18 April.
- Petersen, J. and H. Sjursen (eds) (1998), *A Common Foreign Policy for Europe? Competing Visions of the CFSP*. London: Routledge.
- Piening, C. (1997), *Global Europe. The European Union in World Affairs*. Boulder & London: Lynne Rienner.
- Ravenhill, J. (1985), *Collective Clientelism. The Lomé Conventions and North-South Relations*. New York: Columbia University Press.
- Ravenhill, J. (1992), "When Weakness is Strength", in I.W. Zartman (ed.) *Europe and Africa. The New Phase*. Boulder, Co.: Lynne Rienner.
- Read, T.R. (2004), *The United States of Europe. The New Superpower*. The Penguin Press.
- Rhodes, C. (ed.) (1998), *The European Union in the World Community*. Boulder & London: Lynne Rienner.
- Rifkin, J. (2004), *The European Dream*. Polity Press.
- Smith, H. (2002), *European Union Foreign Policy. What It Is and What It Does*. London & Sterling, Va.: Pluto Press.
- Smith, K.E. (2002), Conceptualising the EU's International Identity: Sui Generis or Following the Latest Trends? Paper presented at the First Pan-European Conference on European Union Politics, Bordeaux, 26-28 September.
- Smith, K.E. (2004), The Limits of 'Proactive Cosmopolitanism': EU Foreign Policy towards Burma, Cuba and Zimbabwe. Paper presented at the colloquium New Roles for the EU in International Politics?, Loughborough University, 15-16 October.
- White, B. (2001), *Understanding European Foreign Policy*. Houndmills: Palgrave.
- Whiteman, K. (1998), "Africa, the ACP and Europe: The Lessons of 25 Years", *Development Policy Review* 16: 29-37.
- Whitman, R. (1998), *From Civilian Power to Superpower? The International Identity of the European Union*. Houndmills: Macmillan.
- Zielonka, J. (1998), *Explaining Euro-Paralysis: Why Europe is Unable to Act in International Politics*. Houndmills: Macmillan.

Politiker tycker om demokrati

MIKAEL GILLJAM

Syfte

Demokratins kärnvärden är folksuveränitet, politisk jämlikhet och folkviljans förverkligande. Så långt är nog de flesta överens: Det är medborgarna själva och inte kungar, diktatorer eller experter som skall styra och bestämma (folksuveränitet). Vid beslutsfattandet skall alla röster väga lika tungt (politisk jämlikhet). Och besluten skall resultera i att folkmajoriteten – åtminstone i det långa loppet – får som den vill (folkviljans förverkligande).

Men där slutar enigheten. I två och ett halvt årtusende har filosofer och makthavare diskuterat och trötat om det goda styrelseskickets utformning och demokratins innehåll: Vilka skall godkännas som medborgare och vilka skall inte tillåtas ingå i demos? Var går gränsen mellan det privata och det politiska och mellan marknad och politik? I vilken utsträckning skall politiskt ansvar läggas i händerna på experter? Skall medborgarna själva fatta de politiska besluten genom folkomröstningar, stormöten och sockenstämmor? Eller skall politiken främst skötas av representanter som har valts eller kanske lottats fram till sina förtroendeposter? Skall representanterna ha bundna och kanske till och med återkallningsbara mandat (delegatprincipen)? Eller skall de valda representanterna agera självständigt och efter eget huvud (förtroendemannapprincipen)?

Diskussionen om demokratins utformning är ännu i modern tid en angelägenhet för i första hand samhällsdebattörer och konstitutionellt ansvariga toppolitiker

samt, i viss mån, för empiriskt inriktade samhällsforskare. Men dem det främst handlar om – medborgarna och de många förtroendevalda på olika nivåer i politiken – får märkligt nog sällan komma till tals. Denna något paradoxala debattsituation gör sig nu återigen påmind i och med den nyligen tillsatta grundlagsutredning som fått i uppgift att se över de politiska spelreglerna.

Inom ramen för forskningsprojektet ”Den lokala demokratins potential” gjorde vi en första ansträngning att bryta den tystnaden genom att börja kartlägga vad medborgarna anser vara en god demokrati och vad medborgarna själva bidrar med, och i framtiden kan tänka sig att bidra med, i form av politisk aktivitet för att stärka och utveckla demokratin (Gilljam & Jodal 2002).

I projektet ”Politiker tycker om demokrati” vill vi nu gå vidare och studera vad de förtroendevalda tycker och tänker om demokrati och demokratiskt beslutsfattande. Det mer preciserade syftet med projektet är att kartlägga och därefter förklara de förtroendevaldas demokratiuppfattningar i vid bemärkelse.

Områdesöversikt och projektbeskrivning

Lokalt fokus och kolliderande demokratiideal

Demokratiproblem i form av sjunkande valdeltagande, lågt förtroende för politiker och politiska institutioner och en tilltagande känsla av politiskt utanförskap bland många människor gör sig påmind på alla nivåer i det politiska systemet. De förslag och de åtgärder som diskuteras och genomförs för att försöka komma till rätta med problemen och för att stärka och vitalisera den representativa

demokratins återfinnes dock främst på lokal nivå. Exempel på vad som diskuteras och genomförs i kommuner, landsting och regioner är en förstärkning av det kommunala folkomröstningsinstitutet, brukarmedverkan och brukarinflytande inom framförallt skola och barnomsorg, byalag, stormöten och olika typer av rådsorgan (ungdomsråd, pensionärsråd, handikappråd med mera) samt medborgerlig initiativrätt i fullmäktige och öppna nämndsammanträden (se t.ex. Montin 1998; Bäck 2000; Klasson 2000; SOU 2001:48; Regeringens Proposition 2001/2:80).

Den svenska flernivådemokratins är utformad enligt det representativa idealet med politiskt valda företrädare, även om folkomröstningar och andra deltagardemokratiska inslag förekommer och alltid har förekommit. Många av de förslag och de åtgärder som nu diskuteras och genomförs för att stärka och vitalisera den representativa demokratin har däremot ofta – medvetet eller omedvetet – sitt ursprung i den deltagardemokratiska eller den samtalsdemokratiska tankeskolan: Demokratins skall förbättras genom ett ökat medborgerligt deltagande och fler övervägda politiska samtal (för en beskrivning av demokratiidealen valdemokrati, deltagardemokrati och samtalsdemokrati, se Gilljam & Hermansson 2003: kapitel 1).

Det finns med andra ord en slags dubbel klivenhet i svensk demokratipolitik: Den representativa demokratins problem och svårigheter identifieras och diskuteras på nationell nivå. De recept som skrivs ut för att komma till rätta med den representativa demokratins problem hämtas i stor utsträckning från andra och i viktiga avseenden konkurrerande demokratiideal. Åtgärdernas konkreta genomförande skall sedan i mångt och mycket verkställas av

förtroendevalda politiker på lokal nivå som inte själva har skrivit ut recepten, och som måhända inte delar de nya idealen, men som besitter viktiga kunskaper och erfarenheter om hur åtgärderna kan tänkas fungera.

Projektet "Politiker tycker om demokrati" riktar fokus mot dessa nyckelpersoner i kommuner, landsting och regioner. Även nationella maktthavare och demokratiingenjörer borde – om inte annat av egenintresseskäl – kunna se fördelar med att inkludera dessa närmast berörda i diskussionen: Förändringar av spelreglerna som genomförs uppifrån och utifrån ett annorlunda och mindre konventionellt demokratiideal blir förmodligen mer positivt mottagna om de stämmer någorlunda väl överens med lokalpolitikernas tänkande och erfarenheter i demokratifrågor.

Projektets byggstenar

Tidigare forskning om förtroendevaldas demokratiuppfattningar inom ramen för den statsvetenskapliga subdisciplinen politisk representation har i stor utsträckning handlat om representationsideologier (se t.ex. Wahlke m.fl. 1962; Esaiasson & Gilljam 1985; Esaiasson & Holmberg 1996; Bäck 2004). En representationsideologi innehåller två huvudkomponenter: representationens inriktning och representationens principer. Med inriktning avses de grupper och intressen som de förtroendevalda anser att det är viktigt att representera. Det kan då, förutom det egna partiet och dess väljare, röra sig om sådant som den egna regionen eller valkretsen, om mer eller mindre organiserade intressen som löntagare, företagare, jordbrukare, kvinnor och ungdomar, om enskilda väljare som tar personlig kontakt och försöker påverka samt naturligtvis om nationen som helhet. Med representationens prin-

ciper avses synen på hur de förtroendevalda bör förhålla sig när de fattar sina beslut. Skall de i första hand lojalt följa partilinjén (partiprincipen), skall de i första hand följa den egna kompassen (individprincipen), eller skall de tänka och agera som en av väljarna bunden delegat (väljarprincipen)?

I projektet "Politiker tycker om demokrati" vill vi bygga vidare på och utveckla den tidigare representationsforskningen genom att, vid sidan av de förtroendevaldas representationsideologier, försöka fånga in och kartlägga fyra andra typer av tankekonstruktioner och ageranden: 1) de förtroendevaldas *allmänna demokratiuppfattningar*; 2) de förtroendevaldas *inställning till konkreta åtgärder med syfte att stärka och vitalisera demokratin*; 3) de förtroendevaldas *syn på medborgarnas roll i demokratin*; och 4) de förtroendevaldas *faktiska agerande gentemot medborgarna*. Trots vissa ansträngningar har vi inte lyckats hitta några tidigare studier som har gjort någonting motsvarande, och den erfarenheten av resultatlöst sökande efter förebilder delar vi med en amerikansk pionjärstudie av demokratiuppfattningar på medborgarnivå (Hibbing & Theiss-Morse 2002:56).

1) När det, för det första, gäller *allmänna demokratiuppfattningar* kommer vi att fokusera på de förtroendevaldas inställning i ett antal för demokratin centrala kontroverser.

En sådan kontrovers handlar om hur mycket medborgerligt deltagande som är önskvärt under mellanvalsperioderna. De demokratiteoretiska ytterligheterna utgörs här av Joseph Schumpeters (1942) elitistiska modell där den enda nödvändiga kontakten mellan väljare och valda består i att väljarna utkräver ansvar i efterhand i de politiska valen. Den andra ytterligheten är det deltagardemokratiska idealet som utmärks av att medborgarna skall vara aktiva på andra sätt än att enbart välja sina

representanter. Så många medborgare som möjligt skall här kontinuerligt vara med och påverka politikens utfall och, när så är möjligt, själva vara med och fatta de politiska besluten (se t.ex. Pateman 1970; Macpherson 1977; Barber 1984; SOU 2000:1; Premfors 2000).

Ett med Schumpeters modell besläktat men mindre extremt demokratiideal är det som vi i andra sammanhang har kallat för valdemokrati (Gilljam & Jodal 2002; Gilljam & Hermansson 2003: kapitel 1). I valdemokratin påverkar medborgarna politikens utformning genom att rösta fram partier och politiker och under mellanvalsperioderna är det sedan dessa folkvalda representanter som sköter beslutsfattandet. Det valdemokratiska idealet utesluter dock på inget sätt att de politiska representanterna är lyhörda (responsiva) och kommunicerar med medborgarna även mellan valen, men kontakterna bör då begränsas till sådant som att informera sig om sakförhållanden, att lyssna av folkopinionen och att motivera de politiska besluten.

Vilket av dessa olika demokratiideal tycker då de folkvalda är det mest önskvärda? Frågan kan först ställas på ett övergripande och principiellt plan och handlar här om huruvida politikerna föredrar Schumpeters elitdemokrati, valdemokrati eller deltagardemokrati. Men frågan kan också föras ner på en mer konkret och verklighetsnära nivå och handlar då om de förtroendevaldas inställning till graden av medborgerligt politiskt deltagande mellan valen: Skall till exempel de lokala brukarna av kommunala verksamheter ha ett större inflytande än övriga kommuninvånare när politikerna fattar beslut om just den verksamhet som brukarna nyttjar?

En annan klassisk demokratikontrovers handlar om kunskapens betydelse i det demokratiska beslutsfattandet (se t.ex.

Dahl 1989/1999; Delli Carpini & Keeter 1996). I en demokrati utgår all offentlig makt från folket, vilket samtidigt innebär att det inte ställs några krav på politisk kunskap för att få vara med och bestämma. Ett demokratiskt system rymmer med andra ord en kalkylerad risk om att det kan komma att fattas kortsiktiga och ogenomtänkta beslut. Det vi här undrar är hur de förtroendevalda ser på demokratiens kunskapsdilemma? Riskerar exempelvis folkomröstningar att leda till kortsiktiga och ogenomtänkta beslut? Skall förtroendevalda som är särskilt kunniga i en viss fråga få ”bestämma” över sina partikamrater när den aktuella frågan skall avgöras? Har de förtroendevalda rätt att gå emot medborgarmajoritetens åsikter i en fråga med hänvisning till att de är mer kunniga? Och finns det politiska beslut, och i så fall vilka, som bör fattas av experter som inte är valda av folket?

En tredje ”evig” demokratikontrovers – som har fått allt mer uppmärksamhet i och med det svenska EU-medlemskapet och införandet av stads- och kommunaldelsnämnder i vissa kommuner – handlar om hur många nivåer som lämpligen bör inrymmas i en flernivådemokrati och vilka beslut som bör fattas på vilken nivå (se t.ex. Dahl 1989/1999; Jerneck & Sjölin 2000; Petersson m.fl. 2001; Nilsson 2002; SOU 2003:123). Huvudproblemet kan här sägas bestå i att hitta goda, principiella kriterier för att avgöra vilket folk (demos) som i vilka situationer skall få bestämma över sig själv: Är det till exempel Sverige eller EU som är den ”rätta” beslutsnivån när det gäller hur mycket miljöfarliga ämnen som svensk industri skall tillåtas släppa ut? Är det Stockholms medborgare och förtroendevalda eller Sveriges riksdag som skall besluta om en eventuell utförsäljning av allmännyttiga fastigheter i Stockholms stad? I projektet kommer vi

att kartlägga hur svenska politiker ser på flernivåproblematiken. Har de förtroendevalda några generella principer när det gäller frågor om på vilken nivå olika politiska beslut skall fattas? Eller kan det vara så att de förtroendevalda föredrar olika beslutsnivåer beroende på hur de bedömer möjligheterna att få igenom det egna partiets politik?

2) Nästa byggsten i projektet är de förtroendevaldas *inställning till konkreta åtgärder med syfte att stärka och vitalisera demokratin*. Avsikten här är att låta de förtroendevalda agera lokalpolitiska författningskonstruktörer och ge sin syn på olika förslag och reformer: Hur ser de förtroendevalda på sådant som medborgerlig motionsrätt till kommunfullmäktige, ett stärkande av det kommunala folkomröstningsinstitutet och ett införande av lokala folkinitiativ? Frågorna till de folkvalda skall naturligtvis också handla om andra lokalpolitiska spelregler som behandlas i den nyligen tillsatta Författningsutredningen som till exempel inställningen till kommunala extraval, skilda valdagar för kommun- och riksdagsval och direktval till stads- och kommunaldelsnämnder.

3) För det tredje kommer vi att rikta uppmärksamheten mot en speciell typ av demokratiuppfattningar som vi fortsättningsvis kallar för *syn på medborgarnas roll i demokratin* eller *medborgarsyn*. Med medborgarsyn avser vi dels de förtroendevaldas uppfattningar om medborgarnas politiska färdigheter och drivkrafter, dels de förtroendevaldas uppfattningar om vad som karaktäriserar god kommunikation mellan väljare och valda under framförallt mellanvalsperioderna.

När det gäller synen på medborgarnas färdigheter och drivkrafter undrar vi hur höga tankar de förtroendevalda har om sina uppdragsgivare: Uppfattas medborgare i allmänhet som politiskt kunniga och

engagerade? Vilken tilltro har de förtroendevalda till de åsikter och krav som kommer till uttryck i opinionsundersökningar? Vilka drivkrafter ser de förtroendevalda bakom medborgarnas politiska preferenser? Uppfattar de förtroendevalda att medborgarna i första hand ser till sitt eget och sina närmastes bästa, eller har medborgarna hela samhällets bästa för ögonen när de tar ställning i politiska frågor?

När det sedan gäller synen på relationerna till medborgarna är vi intresserade av hur viktigt de förtroendevalda anser det vara att ha kontinuerliga kontakter med olika grupper som till exempel det egna partiets väljare, medborgare i den egna valkretsen/stadsdelen/bostadsområdet och medborgare som hör av sig och uttrycker missnöje. Dessutom undrar vi vad som är de förtroendevaldas syfte med den här typen av kontakter – att informera sig om sakförhållanden, att lyssna av folkopinionen, att motivera sina beslut, och/eller att försöka gå den aktuella gruppen till mötes och eventuellt göra den till viljes.

4) Den fjärde och sista byggstenen som skall kartläggas i projektet handlar om de förtroendevaldas *faktiska agerande gentemot medborgarna* i olika avseende. Det vi här kommer att studera är sådant som hur mycket, på vilket sätt och med vilka syften de förtroendevalda håller kontakt med olika samhällsgrupper och grupper av kommuninvånare, samt hur de förtroendevalda går till väga när de samlar in information om vad hela befolkningen, det egna partiets väljare och andra grupper tycker och tänker i olika frågor.

Mönster och förklaringar

Med projektets olika byggstenar i form av representationsideologier, allmänna demokratiuppfattningar, inställning till kon-

kreta åtgärder, medborgarsyn och faktiskt agerande på plats vidtar projektets två nästa huvuduppgifter: att söka efter mönster och samvariation genom att relatera byggstenarna till varandra och att pröva olika förklaringar till varför det finns skillnader i uppfattningar och agerande mellan olika grupper av förtroendevalda.

Den första huvuduppgiften är att *söka efter mönster och samvariation* när det gäller de förtroendevaldas representationsideologier, allmänna demokratiuppfattningar, inställning till konkreta åtgärder, medborgarsyn och faktiska agerande: Visar kartläggningen på mönster som kan tolkas i termer av att de förtroendevalda har väl genomtänkta och sammanhängande uppfattningar i demokrati frågor? Stämmer de allmänna demokratiuppfattningarna överens med inställningen till de konkreta åtgärderna? Är det de förtroendevalda som främst uppfattar medborgarna som i huvudsak politiskt engagerade och kompetenta som också i störst utsträckning föredrar deltagardemokrati och pläderar för att politiker bör följa väljarnas åsikter när dessa inte stämmer överens med den egna uppfattningen? I vilken utsträckning lever de förtroendevalda, i sitt eget agerande, upp till de egna idealen om vad som karaktäriserar en god politisk representant? Hur ser till exempel kopplingen ut mellan de förtroendevaldas syn på vad som är goda mellanvalskontakter och hur de själva, i praktiken, väljer att utforma och hantera dessa kontakter?

Genom samarbete med statsvetarna Martin Brothén och Sören Holmberg och deras planerade enkätundersökning med riksdagsledamöterna i samband med 2006 års val kommer vi även att kunna jämföra de förtroendevalda i kommuner, lands- ting och regioner med ledamöterna i Sveriges riksdag. En hypotes här är att riks-

dagsledamöter över lag är mer förändringsbenägna än lokalpolitiker och att riksdagsledamöter har en mer positiv inställning till förslag i deltagardemokratisk riktning som innebär att de förtroendevalda på lokal nivå måste dela med sig av sin makt till lokalpolitiskt aktiva medborgare. En annan hypotes är att demokratiuppfattningarna i riksdagen är mer principiella och starkare kopplade till vänster-högerideologi medan lokalpolitikernas uppfattningar har mer att göra med egna erfarenheter av sådant som medborgarkontakter och lyckade eller misslyckade reformer på demokratiområdet.

Den andra huvuduppgiften blir sedan att försöka *förklara* lokalpolitikernas representationsideologier, allmänna demokratiuppfattningar, inställning till konkreta åtgärder, medborgarsyn och faktiska agerande: Vilka skillnader finns mellan olika typer av förtroendevalda? Kan skillnaderna förklaras i termer av vänster-högerideologi? Finns det partiegoism som påverkar inställningen till demokratins spelregler i betydelsen att de förtroendevalda föredrar beslutsprocesser och arrangemang som innebär att det blir lättare att få igenom det egna partiets politik? Finns det skillnader mellan förtroendevalda med olika ansvar och erfarenheter i form av skillnader mellan yrkespolitiker och fritidspolitiker? Finns det skillnader mellan storstadspolitiker och politiker i mindre kommuner med en mer naturlig närhet till medborgarna?

Särskild tonvikt kommer här att läggas på eventuella skillnader mellan lokalpolitiker med olika erfarenheter av lyckade eller misslyckade reformer på demokratiområdet respektive mellan politiker med skilda erfarenheter av protestaktioner från medborgargrupper och röststarka minoriteter. Finns det till exempel skillnader mellan förtroendevalda i kommuner med och

utan erfarenhet av lokala folkomröstningar respektive mellan förtroendevalda i kommuner med och utan medborgerlig initiativrätt i kommunfullmäktige? När det gäller erfarenheter av medborgarprotester och kanske också av hot mot politiker kommer vi dels att fråga politikerna själva, dels att samla in andra typer av kommuninformation om sådant som namninsamlingar, demonstrationer och politikerhot (för en studie av medborgarprotester på skolans område i Göteborg, se Berg 2001).

Empiriska undersökningar

Projektets frågor kommer i huvudsak att besvaras utifrån en enkätundersökning med ett representativt urval om 3 000 ledamöter i kommuner, landsting och regioner. I en nyligen genomförd frågeundersökning med demokratiansvariga kommunala tjänstemän i Sveriges samtliga kommuner använde vi, med stor framgång, en fältarbetsmetod i två steg: Den första kontakten med svarspersonerna togs via telefon och de fick då avgöra om de ville besvara våra frågor i en traditionell postenkät eller i en e-postenkät (se Gilljam, Jodal & Cliffordson 2003, 2004; Gilljam & Jodal 2005). Hela 97 procent av de kommunala tjänstemännen besvarade vår enkät och vår avsikt nu är att använda samma, förhoppningsvis lika framgångsrika, tillvägagångssätt.

Vi kommer även att ställa frågor om demokratiuppfattningar, inställning till konkreta demokratiåtgärder och synen på medborgarnas roll i demokratin inom ramen för den enkätundersökning med Sveriges riksdagsledamöter som är planerad att genomföras i samband med 2006 års val.

Därutöver kommer vi att samla in kontextuell information om den faktiska situ-

ationen i Sveriges kommuner, landsting och regioner med avseende på bland annat demokratiseringsåtgärder, medborgaraktiviteter och hot mot politiker.

Projektets betydelse

Som tidigare nämnts har vi trots ett visst sökande inte funnit några tidigare studier som har gjort någonting motsvarande. Det närmast vi har kommit är den ovan refererade pionjärstudien av demokratiuppfattningar bland amerikanska medborgare (Hibbing & Theiss-Morse 2002) och den medborgarstudie om demokratiuppfattningar som vi själva genomförde inom projektet "Den lokala demokratins potential" (Gilljam & Jodal 2002). Genom att nu kartlägga och förklara de förtroendevaldas allmänna demokratiuppfattningar, deras inställning till konkreta åtgärder med syfte att stärka och vitalisera demokratin, deras syn på medborgarnas roll i demokratin och hur de faktiskt agerar gentemot medborgarna hoppas vi kunna fylla ett tomrum i den statsvetenskapliga forskningen.

Men ingen studie genomförs naturligtvis i ett vakuum. Vi kommer naturligtvis att bygga vidare på lärdomar och studier från forskningsprojektet "Demokratiseringsmekanismer" som avslutas under det här året, liksom på våra tidigare omfattande erfarenheter av opinions-, representations- och surveyforskning.

Projektet borde även vara av värde för den svenska demokrati- och författningdebatten och för den nyligen tillsatta Grundlagsutredningen: Vårt projekt utgår från de många gånger förbisedda motsättningarna mellan olika demokratiideal och mellan den författningpolitiska "teorin" på nationell nivå och den kommunala och regionala praktiken. Vårt projekt borde i det avseendet kunna fungera som en slags

implementeringsstudie: Förändringar av de politiska spelreglerna som genomförs uppifrån och utifrån ett annorlunda och mindre konventionellt demokratiideal blir förmodligen mer positivt mottagna om de stämmer någorlunda väl överens med lokalpolitikernas tänkande och erfarenheter i demokratifrågor.

Genusperspektiv

Genusaspekter kommer att beaktas i projektet. I många av analyserna kommer vi att använda kön som oberoende variabel eller som interaktionsvariabel. Därigenom kan vi pröva om det finns en könsdimension när det gäller hur de förtroendevalda resonerar om demokrati och hur de själva agerar som demokratiska aktörer: Är det till exempel så att kvinnliga politiker upplever problem i det demokratiska beslutsfattandet som kan kopplas till en patriarkal maktstruktur? Genom att pröva de olika förklaringarna till skillnader i demokratiuppfattningar och politiskt agerande separat för kvinnor och män kommer vi även att kunna uttala oss om huruvida de kausala mekanismerna skiljer sig åt mellan kvinnliga och manliga förtroendevalda.

Referenser

- Barber, Benjamin (1984): *Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age*. Berkeley: University of California Press.
- Berg, Lisa (2001): *Att lyckas påverka. En studie av vad som karaktäriserar en framgångsrik protest*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Bäck, Henry (2000): *Kommunpolitiker i den stora nyordningens tid*. Stockholm: Liber.
- Bäck, Henry (2004): *Av de många ett. Västra Götalandsregionens politiker. Partipolitiska och territoriella skiljelinjer*. Göteborgs universitet: Förvaltningshögskolan.

- Dahl, Robert (1989/1999): *Demokratin och dess antagonister*. Stockholm: Ordfront.
- Delli Carpini, Michael & Scott Keeter (1996): *What Americans Know About Politics and Why It Matters*. New Haven: Yale University Press.
- Esaiasson, Peter & Mikael Gilljam (1985): "Forskning kring parlament och parlamentariker." *Statsvetenskaplig tidskrift* 88:331-40.
- Esaiasson, Peter & Sören Holmberg (1996): *Representation From Above*. Aldershot: Dartmouth.
- Gilljam, Mikael & Jörgen Hermansson (red.) (2003): *Demokratin mekanismer*. Malmö: Liber.
- Gilljam, Mikael & Ola Jodal (2002): "Medborgarnas demokratiuppfattningar." I Holmberg, Sören & Lennart Weibull: *Det våras för politiken*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Gilljam, Mikael, Ola Jodal & Oskar Cliffordson (2003): *Demokratiutveckling i svenska kommuner. Del I. En kartläggning av vad som har gjorts*. Göteborgs universitet: CEFOS.
- Gilljam, Mikael, Ola Jodal & Oskar Cliffordson (2004): *Demokratiutveckling i svenska kommuner. Del II. Förklaringar till skillnader mellan kommunerna*. Göteborgs universitet: CEFOS.
- Gilljam, Mikael & Ola Jodal (2005): *Demokratiutveckling i svenska kommuner. Del III. Kommunala demokratisatsningar – vägen till en mer vital demokrati?*. Göteborgs universitet: CEFOS.
- Hibbing, John & Elisabeth Theiss-Morse (2002): *Stealth Democracy. Americans Beliefs about How Government Should Work*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jernbeck, Magnus & Mats Sjölin (2000): "Regionalisering och flemnivåpolitik – Kalmar och Skåne län." I *SOU 2000:64. Regional försöksverksamhet – tre studier*. Rapport till den parlamentariska regionkommittén.
- Klasson, Torgny (2000): "Medborgardeltagande, brukarinflytande och konsumentanpassning. Tre idealmodeller av medborgerligt deltagande i och inflytande över kommunal serviceproduktion." I Agevall, Lena & Torgny Klasson (red.): *Demokrati i praktiken*. Lund: Studentlitteratur.
- Macpherson, Crawford Brough (1977): *The Life and Times of Liberal Democracy*. Oxford: Oxford University Press.
- Montin, Stig (1998): *Lokala demokratiexperiment. Exempel och analyser*. Demokratiutredningens skrift nr 9. SOU 1998:155.
- Nilsson, Lennart (2002): "Flemnivådemokrati och välfärdspolitik." I Holmberg, Sören & Lennart Weibull: *Det våras för politiken*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Pateman, Carole (1970): *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pettersson, Olof, Karl Magnus Johansson, Ulrika Mörth & Daniel Tarschys (2001): *Demokrati utan utland. Demokratirådets rapport 2001*. Stockholm: SNS Förlag.
- Premfors, Rune (2000): *Den starka demokratin*. Stockholm: Atlas.
- Regeringens proposition 2001/2:80. *Demokrati för det nya sekellet*.
- Schumpeter, Joseph (1942): *Capitalism, Socialism, and Democracy*. London: Allen & Unwin.
- SOU 2000:1. *En uthållig demokrati. Politik för folkestyrelse på 2000-talet*. Demokratiutredningens slutbetänkande.
- SOU 2001:48. *Att vara med på riktigt – demokratiutveckling i kommuner och landsting*. Kommundemokratiutredningens slutbetänkande.
- SOU 2003:123. *Utvecklingskraft för hållbar välfärd*. Delbetänkande från Ansvarskommittén.
- Whalke, John, Heinz Eulau, William Buchanan & Leroy Ferguson (1962): *The Legislative System. Explorations in Legislative Behavior*. New York: John Wiley and Sons.

Identity politics and Japan's foreign policy

LINUS HAGSTRÖM

Specific aims

Japan's allegedly passive and reactive foreign policy in the post-war period has been a constant source of debate among International Relations (IR) specialists. Realists, in particular, have been taken aback by the fact that Japan for a long time failed to develop political and military power commensurate with its economic capability. This "enigmatic" or "anomalous" facet of Japanese foreign policy, however, has been reasonably explained by other theories. In short, liberals and constructivists have argued that Japan has just been following a different logic—to the former for reasons of economic rationality, and to the latter as a consequence of various ideational factors.

In recent years, Japan has embarked on a distinctly more assertive and proactive foreign policy. While this development is less consistent with the liberal and constructivist understanding of the country, realists could argue that this is the development they have been waiting for for decades. However, realism does not answer the question why Japan's foreign policy is becoming more assertive and proactive now, in the 2000s, rather than in the 1990s or the 1980s.

This research project aims to further the understanding of Japan's changing foreign policy by elaborating the connection between identity politics and foreign policy, both theoretically and empirically. By doing so, it aims to create a framework within which it can be understood more

clearly why Japan's foreign policy is changing now and why it did not do so one or two decades ago. Hence, this is a framework which can facilitate the understanding both of Japan's passive and reactive foreign policy in the post-war era and of the recent changes in a more assertive and proactive direction.

More concretely, this project will adhere to a relational and layered concept of identity; trace, expose and delve into the specific processes whereby identity is constructed, especially in the sphere of education and the mass media; and analyze the connection between such identity construction and the development of Japanese external relations after the cold war. The project is expected to make a distinct contribution to the understanding of Japan's foreign policy, particularly in the context of a volatile East Asian environment, with a special focus on a rising China and an unstable North Korea. With its theoretical focus, moreover, it will also be of interest to IR research in general.

Outline of the field

Japan's development after World War II has been nothing less than astonishing. The journey from military defeat to economic success took just some twenty years to accomplish. And yet many realist scholars have been rather more astonished by the fact that Japan for so long failed to fulfill the prophecy of their theory, namely developing political and military power commensurate with its renowned economic capabilities (Layne 1993; Waltz 1993). The country has thus been called a "structural anomaly" (Waltz 1993: 66), and even non-realist scholars have tended to reproduce the idea of Japan as an "economic giant" and "political pygmy."

However, the image of Japan as an “anomalous” or “enigmatic” power has met with two kinds of criticism.

First, and most famously, there are two different arguments, both of which boil down to the idea that Japan is just following a different logic in international politics—one that might actually be a model for other states. On the one hand, liberals like Rosecrance emphasize that Japan’s foreign policy behavior is motivated by commercial interests rather than by security ones. The Yoshida Doctrine of 1954 left all military security concerns to the USA, for the sole reason that this would allow Japan to develop into a “trading state,” or, in Prime Minister Yoshida Shigeru’s own terms, a “merchant nation.” Against that background, Japan’s supposedly one-sided possession of “economic” or “civilian” power is not enigmatic at all—it is simply the result of economic rationality (Rosecrance 1986). On the other hand, constructivists like Berger and Katzenstein consider Japan’s post-war pacifist foreign policy to be a consequence of its national identity, historical experience, and domestic cultural, normative and institutional contexts. The gist of their argument is that after the war Japan established a distinctive, comprehensive and generally non-violent definition of security; it opted out of the violent world of *realpolitik* by institutionalizing antimilitarist culture and norms. Since such ideational factors are believed to transform very slowly—and since norms and identity are believed to infuse national interests with their content and meaning—constructivists predict little change in Japan’s foreign policy (Berger 1996, 1998; Katzenstein 1996).

The constructivist approach, in particular, has become very popular, although a new generation of realists have responded

that it underrates the impact of international influences in shaping Japan’s post-war norms, institutions, and “culture of antimilitarism.” Midford, for instance, insists that Japan’s non-conventional foreign policy stance should rather be understood as reassurance. He argues that Japan’s cold war and post-cold war grand strategy reflects the fact that the government has rationally recognized that “normal” great-power behavior could encourage a spiral of suspicion among its neighbors, producing counterbalancing and an arms race (Midford 2002). Lind, on the other hand, finds that Japan’s post-war foreign policy is more consistent with a buck-passing strategy, that is, a rational response to the international environment whereby a state delegates its balancing to an ally, while itself developing only as much military capability as necessary (Lind 2004).

Second, it has been argued that the idea of Japan as an “enigmatic power” is itself ambiguous as long as a property concept of power in terms of capability is applied, because for some time already Japan has not only possessed great “economic,” or “civilian” capability; it has also developed exceptional military and political capabilities (Hagström 2005a; cf. Lind 2004). Scholars who define power in terms of capability should thus have to conclude that, in addition to being an “economic power” or a “civilian power,” Japan has also become a “military power” and a “political power,” or simply that it has reached the rank of “great power.” The reason why they do not is probably that the assumed connection between capability and outcome has been regarded as unclear in Japan’s case. In brief, the country has not seemed to *use* its vast policy base as anticipated, for example, by engaging in balancing behavior.

In my own research so far I have taken as my starting-point the second criticism above. I have addressed this issue by arguing that, unlike IR theory, foreign policy analysis (FPA) does not *need* power as an independent variable to explain the configuration of the international system. Hence, there is also no need to adhere to a property concept of power when analyzing Japan's foreign policy. Rather, since the treatment of power as a dependent variable suits FPA well—indeed, it could even be seen as tantamount to its very purpose—such analysis should be directed at instances of “control,” that is, what all observers *really* wish to pinpoint by their focus on capability. By developing and employing a framework of “relational power” for foreign policy analysis (Hagström 2005b), my research has demonstrated that Japan has even exercised power over the People's Republic of China (PRC, China) in two divergent—albeit equally “significant” and “central”—empirical settings. It did so, moreover, for the most part by using civilian instruments positively, defensively, and through non-action. Japan's exercise of power over China in those cases warranted speaking of Japan's “quiet,” but not “silent,” power, because the strategies the country depended on were all very subtle and discreet, yet efficient (Hagström 2005c). By focusing on power as it is exercised in a particular relationship rather than the possession of capability in the abstract, my research has demonstrated one way to make Japan's foreign policy more intelligible in terms of power.

Project outline

Research problem

Unlike my PhD-dissertation, the proposed project will engage in the first dis-

cussion outlined in the preceding section. However, rather than accepting any of the disparate propositions at face value, this project aims to problematize all of them in the face of the Japanese foreign policy activism and assertiveness that have recently been growing. In a decade-old article, Berger states that “Japan...prefers to overlook simmering regional threats in North Korea and China and continues to insist that it will make only nonmilitary contributions to the international order” (Berger 1996: 345). More recently, Midford similarly notes that “Japan has not responded in kind [to North Korea's medium-range missiles], nor is it moving to develop the means to conduct effective military strikes at North Korean missile sites” (Midford 2002: 34). In spite of the “serious threats from North Korea and potentially from China in the future” (Lind 2004: 110), Lind moreover concludes that in the post-cold war world “conventional threats to Japan have declined, which suggests that Japan should decrease its military efforts” (ibid.). The problem, for both constructivists like Berger and Katzenstein and their realist critics, is that in recent years Japan has taken a much more proactive stance in its foreign policy—a development which seems to be related precisely to China and North Korea, and which has often crystallized in its policies toward those countries (Hughes 2004a: 42–6). Japan no longer seems to behave quite as the “quiet power.”

First, after it normalized relations with the People's Republic of China in 1972, Japan's China policy was long characterized by war guilt and commercial interests. Yet the relationship was not frictionless; the so-called “history issues” and the territorial dispute over the Pinnacle (*Senkaku/Diaoyu*) Islands, in particular, have long been causes for concern (Tana-

ka 1991; Hagström 2005a). However, in more recent years such problems have been aggravated, and Japan has also started to handle them in a more proactive fashion. Since 2001, when Prime Minister Koizumi decided to honor Japan's war dead—including fourteen convicted and executed war criminals—by visiting the controversial Yasukuni Shrine annually, Chinese leaders have consistently refused to meet him other than on the periphery of multilateral summit meetings. For their part, Japanese leaders and public opinion have reacted with increased hostility to the repeated Chinese incursions into Japanese territorial waters and economic zones in recent years. In the December 2004 issue of the annual *Defense of Japan*, China was mentioned for the first time as a future military threat alongside North Korea. As Japan's image of China has grown increasingly negative, it has become opportune for politicians to demand that Japan's aid program in the country should be terminated, and that Japan should handle the islands dispute with force (Hagström and Lagerkvist 2005). The upsurge of anti-Japanese nationalism in China in the spring of 2005, and the indignant Japanese response, reflect the volatility of the bilateral relationship.

Second, since its establishment in 1948, North Korea has been a continuous source of unrest to Japan. As the structural constraints surrounding the country started to loosen after the end of the cold war, North Korea developed into a constant headache for Japanese policymakers. Yet, if Japan's involvement in the multilateral negotiations, which were prompted by the first nuclear crisis in 1993–94, is compared with its stance in the second crisis, which is presently unfolding, it becomes clear that the country's foreign pol-

icy has grown increasingly proactive over the last decade, especially since 2002 (Hagström, under review). Twelve years ago, Japan, together with China and South Korea, resisted US proposals that the nuclear issue be referred to the UN Security Council and sanctions be used against the country. At present, however, Japan is itself threatening to impose sanctions to resolve what is known as the "abduction issue" (i.e. the abduction of Japanese nationals to North Korea in the 1970s and 1980s), and it is doing so against the advice of both the USA and countries in the region. Japanese public debate features people usually known as moderates recommending that Japan should stage an attack against North Korea (McCormack 2004a; Hagström and Karelid 2005).

The preceding paragraphs are intended to demonstrate that, despite the fact that overall "conventional threats to Japan have declined," Japan is *not* overlooking the "simmering threats" in its nearby region any more. Berger's analysis continues to prove correct only to the extent that the country has so far handled its neighbors using *mainly* non-military instruments. However, the recent passing of ten related national emergency bills that establish comprehensively—for the first time in the post-World War II period—how to respond to a direct attack, the dispatch of troops to Afghanistan and Iraq—entering hostile territory for the first time since World War II—and lively debates over whether to revise the "peace constitution," acquire nuclear capability, cut contributions to the UN unless Japan gets a permanent seat on the UN Security Council, and become a "normal state"—symbolizing a country with military power commensurate with its economic strength—all these are evidence enough that Japan has grown significantly more

proactive, assertive, and even nationalistic in its foreign policy than predicted by either constructivism or its critics (Hughes 2004a; Hughes 2004b; McCormack 2004b; Hagström 2005d). How could the re-emergence of Japan as a more assertive military power be understood theoretically?

Theoretical possibilities

Recent developments in Japan's international outlook, *especially* in regard to China and North Korea, thus give reason to problematize the constructivist conclusion that Japan will remain in its "pacifist cocoon." They are also inconsistent both with the logic of assurance and with the buck-passing interpretation, and Lind, at least, admits that "In the post-Cold War era, the buck-passing theory receives mixed results" (Lind 2004: 115). More traditional realists like Waltz, however, could claim that Japan has finally been given the injection of *realpolitik* that will transform it in accordance with the maxims of their theory. Still, considering that the present material situation in East Asia differs only marginally from that of a decade ago, such a conclusion is not very convincing. Realists could also argue that Japan's emerging activism and assertiveness are a result of US pressure, thus reflecting the *global* material situation and a Japanese fear of abandonment (cf. Hughes 2004b). However, Japan has successfully resisted US demands for "burden-sharing" in the past, so why could it not continue to do so?

Liberals, on the other hand, are predisposed to seek an answer in Japan's domestic politics. For instance, they have ascribed importance to individual initiatives (Johnston 2004; McCormack 2004b: 29), or argued that a generational change is un-

derway in Japanese politics (Center for Strategic and International Studies 2002; cf. Johnston 2004; Lind 2004: 119). However, such explanations still beg the question: Why now? If the normative and institutional transformation after World War II was indeed as qualitatively thorough as constructivists argue, why are not later generations bound by it? In general, I accept the constructivist notion that national identity matters, and in this research proposal I will draw attention to two kinds of criticism against Berger and Katzenstein, which are drawn from within constructivism. Taking such criticism seriously, moreover, not only generates an alternative way to conceptualize identity in connection with foreign policy, but also—hopefully—a more plausible way to understand the recent development of Japan's foreign policy.

One critique against "conventional" constructivism is that it treats identity (norms, culture etc.) as a property concept, that is, as an intrinsic attribute of a state. Instead, the critique goes, identity should be treated as a relational concept, because even the way identity is domestically constructed typically relies on a process of differentiation between oneself and others (Neumann 1996)—and not just necessarily "the Other" in antagonistic terms (cf. Wæver 2002). Although the material situation in East Asia may not have changed so radically during the last decade, it is possible, and even likely, as can be inferred from the next section, that the discursive process of differentiation between Japan and, for instance, China, North Korea and the USA is different now than the process in the mid-1990s (cf. Morris-Suzuki 2003; McCormack 2004a).

The second point of critique is that Katzenstein and Berger's "take" on Japa-

nese identity is biased toward stability, and hence toward foreign policy continuity. Of course, if identity were not believed to be at least fairly stable, it would be virtually meaningless as an analytical device. However, other constructivists contend that, at its heart, “if constructivism is about anything, it is about change” (Adler 2002: 102; cf. Lapid 1996; Wæver 2002).

One way to handle both continuity and change within the same analytical framework would be to treat identity not only as a structure of meaning (Wæver 2002: 26) but as a layered one, so that identity is simultaneously constituted on different—yet mutually interacting—levels of inter-subjective meaning. Somewhat in line with this idea, Wæver proposes a three-layered discourse analysis of the foreign policy of European states, where narratives of nation/state and Europe interact among themselves and with the contemporary policy debates (Wæver 2002: 25). Although I have yet to choose what “lenses of identity” (ibid.) to work with, with this perspective, identity change on a level nearer to the surface interacts with and builds on the structure on deeper levels—whether it too changes or not. The latter levels are “deeper” to the extent that they are “more solidly sedimented and more difficult to politicise and change” (Wæver 2002: 31). With this approach it would be possible to understand foreign policy change, and even sharp turns in identity construction—for instance, when the belligerency and emperor cult of the early and mid-1900s gave way to the culture of antimilitarism after World War II—in light of recurring themes on the most sedimented level of discourse. However, not even the deepest structure should be reified; change is not just possible but necessary in a longer perspective.

Empirical focus and method

Neumann argues that “The focus for studies of identity formation should ... be ... how these boundaries come into existence and are maintained” (Neumann 1996: 167), and Wæver suggests that the construction of identity should be analyzed in terms of how self is distinguished from others in public texts such as parliamentary debates, speeches and so on (Wæver 2002: 26). I can see the relevance of analyzing such texts as representatives of discourse “nearer to the surface.” However, I agree with Berger’s idea that the task of getting Japan to assume an enhanced international role “will require a far-reaching resocialization” of the Japanese public and elites (Berger 1998: xi), and that is why I believe school education and the mass media should be taken to represent a deeper—perhaps intermediate—layer. The relevance of such agents of secondary socialization as battlegrounds for establishing, negotiating, and contesting a shared identity and for shaping a sense of belonging in relation to others is often stipulated even in various IR theories, but it has seldom been demonstrated analytically (Katzenstein 1996: 26, 31, 39–41, 58; Berger 1998: 13; Andersson 2001: 161–2, 166; Eriksson 2001: 293).

Benedict Anderson’s *Imagined Communities* brings attention to, par excellence, the modern ways of mobilizing a citizenry by essentializing national identities that are firmly located in geography (Anderson 1991). Research on Japanese history, moreover, has demonstrated how educational institutions and the mass media mobilized Japanese citizens to accept the ambitions of Imperial Japan during the Meiji period (1868–1912) (Gluck 1985) and in the 1930s and 1940s (Midford 2002: 37), and how, in the wake of World

War II, schools became known as bastions of “the left,” where generations of Japanese were socialized into the peace culture (cf. Klien 2002). In recent years, however, the imagination of national identities has supposedly been undermined by increased mobility and new forms of allegiances, where postmodern ways of identification—through transnational mass media, popular culture and consumer society—have gained prominence (Held 1995).

Recent events in Japan do imply the recurring relevance of the modern “hubs” for establishing, negotiating and contesting identities. The present re-evaluation of Japan’s foreign policy in fact seems to go in tandem with important changes both in education and in the mass media. The Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology recently recommended that national symbols such as the flag and the national anthem should be hoisted and sung in Japanese schools. The City of Tokyo has even made them obligatory in all types of ceremony. Teachers and head teachers who refuse to obey are dismissed. At the same time, new high school history textbooks in 2005 reportedly whitewash Japan’s wartime history to a greater extent than earlier textbooks and blank out narratives that set Japan in an unfavorable light. Media coverage also seems to have changed during the last decade. One indicator of the hysteria that is building up in the media in regard to North Korea and China (cf. Hishiki 2003; Morris-Suzuki 2003; Lynn, under review), is that, while the keyword “North Korea” (*Kitachsen*) generated about 500 hits in the *Asahi Shimbun* database between 1989 and 1999, there were 10,000 hits between January 2000 and October 2004. At the same time, politicians reportedly interfere with and censor the con-

tents of TV programs (McCormack 2005), and as harassment, intimidation and death threats face dissenters in the bureaucracy, academia and the business world, self-censorship is likely to become more prevalent.

The present project will thus focus on the processes of socialization and normalization as they have been reflected in education and in the mass media in Japan since the early 1990s, and it will elaborate the links between them and the other public texts, as suggested by Wæver, and with Japan’s evolving foreign policy direction, in particular the policies toward China and North Korea. Although my instinct as a political scientist leads me to ask if any one person or group benefits more than others from the establishment of a particular identity, or is more instrumental to its construction, the kind of textual analysis that I have in mind does not necessarily single out individuals who can be held responsible (cf. Lukes 2005: 57). However, this approach could and should ask about the power of discourse: How imperative is it? What kind of dissent is there?

I will use a case study method to analyze and compare aspects of identity construction in school education and the mass media in the early 1990s and the early 2000s, and investigate the linkages between that comparison and the development of Japanese foreign policy discourse and practice during the same decade. I plan to analyze textbooks in history and the social sciences as representatives of school education, and debate articles and editorials as representatives of the mass media. As a representative of an even more sedimented layer, I intend moreover to analyze the discourse on Japanese exceptionalism which unfolds recurrently, for example, in Japanese literature, because I believe that both

belligerent and peaceful self-images in the past could be understood against the background of such exceptionalism. Improving on the discourse analysis suggested by Wæver, in my project I will develop and use an interpretative and reconstructive method for textual analysis.

Preliminary results

I have already touched on the theme of this research project in various writings, but never in a consistent fashion (Hagström and Lagerkvist 2005; Hagström and Karelid 2005; Hagström 2005d). To my knowledge, only one book has so far attempted to analyze the construction of Japanese national identity, as a prerequisite for the definition of the country's foreign policy and its international role, roughly along the lines of my present proposal (Klien 2002). Klein's concept of identity is relational, but not layered. She describes convincingly the fragmented and diversified character of Japanese identity discourses, although she tends to "actorize" them. She also fails to make an overall assessment in regard to the robustness over time of such identity construction. Moreover, accounting for Japan's gradual shedding of its post-war pacifism in recent years, she does not really draw on her analysis of identity, but rather adheres to the common sense of liberal or even realist explanations.

Significance

The research project connects to and is expected to generate valuable results for research on Japanese foreign policy in the volatile East Asian context, Japanese society and identity construction, and, by elaborating on the more theoretical issue

of how to connect identity construction and foreign policy analytically, it will also contribute to foreign policy analysis, and perhaps to the more general understanding of the role of nationalism in international relations. Although it is distant, as the second-largest economy in the world Japan cannot be neglected, and the Swedish research community should be fostering expertise on all aspects of its external relations, especially now that East Asia is developing into a potential powder keg, with tensions growing all over the region.

References

- Adler, Emanuel, 2002. Constructivism and international relations, pp. 95–118, in Carlsnaes, Walter, Risse, Thomas and Simmons, Beth (eds), *Handbook of International Relations*. London, Thousand Oaks and New Delhi: SAGE Publications.
- Anderson, Benedict, 1983, rev. ed. 1991. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Andersson, Björn, 2001. Narrativ makt, pp. 147–176 in Eriksson, Leif and Hettne, Björn (eds), *Makt och internationella relationer*. Lund: Studentlitteratur.
- Berger, Thomas U., 1996. Norms, identity, and national security in Germany and Japan, pp. 317–56 in Katzenstein, Peter J. (ed.), *The Culture of National Security: Norms and Identities in World Politics* (qv).
- Berger, Thomas U., 1998. *Cultures of Antimilitarism*. Baltimore, MD and London: Johns Hopkins University Press.
- Center for Strategic and International Studies, 2002. *Generational Change in Japan: Its Implications for U.S.–Japan Relations*. Available at <<http://www.csis.org/isp/pastprojects/GenChange-Japan.pdf>>.
- Eriksson, Leif, 2001. Om våld och makt i freds- och utvecklingsforskning, pp. 259–301 in Eriksson, Leif and Hettne, Björn (eds), *Makt och internationella relationer*. Lund: Studentlitteratur.

- Gluck, Carol, 1985. *Japan's Modern Myths: Ideology in the Late Meiji Period*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Hagström, Linus, 2004b. Japan's security policy, the US–Japan alliance, and the 'war on terror': Incrementalism confirmed or radical leap?, *Australian Journal of International Affairs* 58 (4), pp. 427–45.
- Hagström, Linus, 2004b. Remilitarizing Japan, *New Left Review* 29, Second Series, September/October, pp. 29–45.
- Hagström, Linus, 2005. War and Japan's memory wars: The media and the globalization of consciousness, *Japan Focus* 206. Available at <<http://www.japanfocus.org/>>.
- Hagström, Linus, 2005a. *Japan's China Policy: A Relational Power Analysis*. London and New York: Routledge.
- Hagström, Linus, 2005b. Relational power for foreign policy analysis: Japan's China policy, *European Journal of International Relations* 11 (3), pp. 395–430.
- Hagström, Linus, 2005c. Quiet power: Japan's China policy in regard to the Pinnacle Islands, *The Pacific Review* 18 (2), pp. 159–188.
- Hagström, Linus, 2005d. Japans säkerhetspolitik i stöpsleven, *Internationella Studier* 4, pp. 20–25.
- Hagström, Linus, under review. Dogma of Japanese insignificance: The academic discourse on North Korea policy coordination, currently under review by *Pacific Affairs*.
- Hagström, Linus and Linda Karelid, 2005. *Nordkorea och kärnvapenfrågan*. Världspolitikens dagsfrågor, No. 2, Stockholm: Utrikespolitiska Institutet.
- Hagström, Linus and Johan Lagerkvist, 2005. Ett kallt krig har brutit ut mellan Kina och Japan, *Årss 1*.
- Held, David, 1995. *Democracy and the Global Order: From the Modern State to Cosmopolitan Governance*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Hishiki Kazuyoshi, 2003. Nitch kanren hod-media ga baiy suru fushin to zo no yoron [Media coverage in connection to Japan–North Korea [relations]: the public opinion of distrust and hatred that is exacerbated by media], pp. 159–165 in Kang sang Jung et al. (eds), *Nitch keshi: Kadoi to tenb* [Japan–North Korea Negotiations: Tasks and Prospects]. Tokyo: Iwanami shoten.
- Hughes, Christopher W., 2004a. *Japan's Re-emergence as a Normal Military Power*. Adelphi Paper 368-9. London: International Institute for Strategic Studies.
- Johnston, Eric, 2004. *The North Korea Abduction Issue and Its Effect on Japanese Domestic Politics*. JPRI Working Paper No. 101. Available at <<http://www.jpri.org/>>.
- Katzenstein, Peter J., 1996. *Cultural Norms and National Security: Police and Military in Postwar Japan*. Ithaca, NY and London: Cornell University Press.
- Klien, Susanne, 2002. *Rethinking Japan's Identity and International Role: An Intercultural Perspective*. London and New York: Routledge.
- Lapid, Yosef, 1996. Culture's ship: Returns and departures in International Relations theory, pp. 3–20 in Lapid, Yosef and Kratochwil, Friedrich (eds), *The Return of Culture and Identity in IR Theory*. Boulder, Colo. and London: Lynne Rienner.
- Layne, Christopher, 1993. The unipolar illusion: Why new great powers will rise, *International Security* 17 (4), pp. 5–51.
- Lind, Jennifer M., 2004. Pacifism or passing the buck: Testing theories of Japanese security policy, *International Security* 29 (1), pp. 92–121.
- Lukes, Steven, 1974, rev. ed. 2005. *Power: A Radical View*. London: Macmillan.
- Lynn, Hyung-Gu, under review. Vicarious traumas: Television and public opinion in Japan's North Korea policy, currently under review by *Pacific Affairs*.
- McCormack, Gavan, 2004a. *Target North Korea: Pushing North Korea to the Brink of Nuclear Catastrophe*. New York: Nation Books.
- Hagström, Linus, 2004b. Remilitarizing Japan, *New Left Review* 29, Second Series, September/October, pp. 29–45.
- Hagström, Linus, 2005. War and Japan's memory wars: The media and the globalization of consciousness, *Japan Focus* 206. Available at <<http://www.japanfocus.org/>>.
- Midford, Paul, 2002. The logic of reassurance and Japan's grand strategy, *Security Studies* 11 (3), pp. 1–43.

- Morris-Suzuki, Tessa, 2003. The politics of hysteria: America's Iraq, Japan's North Korea, in *Japan in the World*. Available at <<http://www.wiwanami.co.jp/jpworld/text/politicsofhysteria01.html>>.
- Neumann, Iver B., 1996. Self and Other in international relations, *European Journal of International Relations* 2 (2), pp. 139–74.
- Rosecrance, Richard, 1986. *The Rise of the Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World*. New York: Basic Books.
- Tanaka Akihiko, 1991. *Nitch kankei 1945–1990* [Japan–China Relations 1945–1990]. Tokyo: Tokyo University Press.
- Waltz, Kenneth N., 1993. The emerging structure of international politics, *International Security* 18 (2), pp. 44–79.
- Wæver, Ole, 2002. Identity, communities and foreign policy: Discourse analysis as foreign policy theory, pp. 20–49 in Hansen, Lene and Wæver, Ole (eds), *European Integration and National Identity: The Challenge of the Nordic States*. London and New York: Routledge.

Public deliberation – a contradiction in terms? Transparency, deliberation and political decision-making.

DANIEL NAURIN

The research problem

What is the effect of opening up previously closed processes of political decision-making to a public audience, by means of transparency reforms? A common view in the scholarly debate on the democratic status of the European Union is that increased transparency may promote “output-oriented legitimacy” (Scharpf 1999:6), which means that political decision-makers who are forced to act in public will have to ‘shape up their acts’. Transparency has the power to prevent “wrong-doing” (Scharpf 2003:4), make elite decision-makers more “responsive” (Héretier 1999:272) to the public and “secure the adoption of more impartial decisions” (Gargarella 2000:202), it is argued. It is assumed to increase the quality both of the decision-making processes and of the decisions taken.

This positive view of transparency finds strong support in deliberative democratic theory, where transparency is seen as “one of the purifying elements of politics” (Gutmann & Thompson 1996:95). In particular, transparency is assumed to affect the mode of decision-making away from bargaining (defined in the deliberative democratic literature as aggregation of preferences via the exchange of threats and promises) towards arguing (transfor-

mation of preferences via the exchange of rational arguments) and the types of justifications used by actors from self-regarding to other- and ideal-regarding (Elster 1998:109). In public, it is assumed, the ‘force of the better argument’ norm rules, and actors will be sanctioned if they refuse to abide to it. “Public debate induces actors to replace the language of power by the language of reason, i.e. they have to appeal to common norms and values” (Eriksen & Fossum 2000:27). From a normative point of view this is a shift in behaviour which is welcomed by deliberative theorists. The heart of democracy, in their view, is the exchange of rational arguments concerning the common good, rather than bargaining or voting. Transparency, thus, is an important component of deliberative theorists’ institutional program of designing “deliberative processes that favour broader over narrower interests [and] puts a premium on moral deliberation rather than power politics and bargaining” (Macedo 1999:10. See also, for instance, Chambers 2004, Dryzek 2000, Bohman & Rehg 1997, Habermas 1996.)

The current drive towards increasing transparency in political institutions is not applauded everywhere, however. Some argue that transparency puts the effectiveness of negotiations at risk. A certain degree of secrecy is necessary in order to produce agreements, according to this view. For instance, the famous culture of compromise in the EU Council of Ministers may be damaged by radical transparency reforms (Hayes-Renshaw & Wallace 1997:7).

The sceptics may lean towards negotiation theory for support. In order for negotiating parties to reach a “wise outcome”, it is claimed within this literature, “it is useful to establish private and confidential means of communicating with the

other side" (Fisher, Ury & Patton 1999:36. See also Walton & McKersie 1965, Lax & Sebenius 1986, Putnam 1988). Secrecy is a necessary condition for positive-sum "integrative bargaining" (Walton & McKersie 1965: chap 4), which is characterised by a cooperative attitude, rich information-sharing and participants candidly speaking their minds. Transparency, on the other hand, leads to posturing and more rigid positions, negotiation theorists argue. Recent game theoretical works have reached similar conclusions. Transparency may inhibit Pareto-efficient outcomes: "Although there may be benefits to 'sunshine laws' and other measures to make negotiations open, our results show that they may actually harm efficiency" (Groseclose & McCarty 2001:114). David Stasavage argues that "in any empirical investigation we should expect to see more uncompromising positions taken during open-door bargaining, greater polarization of debate, and more frequent breakdowns in bargaining than would otherwise be the case" (Stasavage 2004: 679).

The ground for this controversy between the deliberative theory and the negotiation theory perspectives lies in their different assumptions of the basic characteristics of the public sphere. Deliberative theorists assume that the public audience, which decision-makers who are exposed to transparency will have to face, is an audience of *citizens*. Citizens are public-regarding, in the sense that they expect and demand public-regarding justifications of policy, and willing to deliberate, i.e. to give and take arguments about what is the best public policy. In the negotiation theory and game theory models, on the other hand, the public audience is an audience of *constituents*. Constituents have already made up their minds about what they

want; maximizing their own interests. The decision-makers and negotiators represent these different constituents, which makes them vulnerable to group pressure in public settings. The constituents want to know that their representative is on their side, fighting for their interests, and at the end of the day it is the constituents who decide whether their representative will be re-elected or not.

Two hypotheses on the effect of transparency reforms, which will be tested empirically in the project, may thus be formulated:

1. (Deliberative theory) Transparency promotes a shift in the mode of decision-making away from self-interested bargaining towards public-spirited arguing.
2. (Negotiation theory) Transparency will push actors towards "distributive" rather than "integrative" bargaining. That means that positions will become less flexible, arguments more selfish, discussions less open and frank, information more manipulated and the degree of trust will fall.

In addition to studying the effect of transparency on the arguing-bargaining continuum, probing the different assumptions of deliberative democratic theory and negotiation theory, the project will test a third hypothesis which is often referred to in political and scholarly debates on the value of transparency reforms, in particular with respect to the European Union (Curtin 1996:104, Lord 1998:88). The vice-president of the European Commission, Margot Wallström, has formulated this proposition in the following way, referring to recent transparency reforms in the EU Council of Ministers: "The most important compromises and discussions are now taken at different dinners and lunches. We are gaining weight!" (Dagens Nyheter 050118)

If transparency has the effect of making decision-makers less willing to reveal private information and be flexible on their positions, in line with the second hypothesis above, and/or if the force of the better argument norm forces actors to refrain from bargaining all together, as the first hypothesis states, then the actors involved may find that they have incentives to create new shielded arenas for decision-making. This will be the case if the actors judge arguing as an ineffective way of reaching agreement, while they want to avoid, or cannot use, voting as a decision-making mode. The main effect of transparency, in such cases, may be that the real decision-making process 'leaks' out the backdoor. The actors will seek new informal arenas where log-rolling and horse-trading may safely take place. The paradoxical consequence may be that a misguided transparency reform leads to less *actual* transparency, if the real decision-making takes place over lunch or in the sauna. Informal arenas are not only non-public, their very existence may be unknown to outsiders. An additional effect, therefore, may be that the number of actors having access to the core decision-making may be reduced. Less powerful actors may 'get lost' between the formal and the informal non-public, but real, decision-making arenas. This phenomena of 'decision-making leakage', thus, potentially affects also the powers of relevant actors.

The problem of decision-making leakage in fact questions whether it is at all possible to substantially decrease the level of secrecy in a given democratic decision-making process. Max Weber's proposition that there is an inherent tendency of bureaucracies to insulate themselves from public insight comes to mind (Weber 1987:86). Critics of the Swedish centuries-

old publicity principle have argued that the fact that almost everything that is put on paper within Swedish governmental agencies becomes publicly available has implied that civil servants are using much more verbal communication than they would have done otherwise. One consequence of that is that the archives are less useful for reconstructing afterwards, for example by historians, what was actually going on (Ahlenius 2004). According to Helen Wallace and Fiona Hayes-Renshaw the recent transparency reforms in the EU Council of Ministers have had no effect at all on the content of the negotiations for this reason: "The introduction of cameras into Council meeting rooms has merely had the effect of altering the timing and location of the real negotiations on the basis of which actual decisions are taken" (Wallace & Hayes-Renshaw 2003:14). They present no data to support this claim, however.

The third hypothesis thus reads:

3. Transparency reforms will lead to decision-making leakage from formal to informal (intransparent) arenas. This may affect the actor-constellations involved in decision-making.

The project will make a distinction between transparency and publicity. The connection between transparency and publicity may be described as transparency promoting publicity. Publicity can be defined as having one's actions exposed to a broad audience. While publicity is a phenomena that political *actors and actions* are exposed to, transparency is a characteristic of the political *process*, and on an aggregate level of political *systems*. A transparent political process is one which is easy to follow for anyone who is interested, there is freedom of information and easy access to decision-makers for the media. But the correlation between trans-

parency and publicity is not perfect. There will be no publicity, i.e. no actual exposure of political actors and actions to a broad audience, no matter how transparent the policy-making process if the available information about political actions is left unattended. The mass media is therefore a crucial link between transparency and publicity and to the potential effects on political behaviour. To what extent transparency without media attention will produce the hypothesised effects above will be a question which will be studied in the project.

Aim of the project

Daniel Naurin acquired his Ph.D. at Göteborg university in 2004, on a study of lobbyists' use of arguing and bargaining techniques in Sweden and in the EU (Naurin 2004). His postdoc-project concerns coalition-building in negotiations between member states in the EU Council of Ministers and is mainly based on statistical analyses of survey data. The project which the present application proposes implies a return, on Naurin's behalf, to some of the research questions which were raised by the findings of the dissertation. One of the most striking results in that study was the fact that industry lobbyists tended to emphasise selfish group interests harder in public than in private, which corresponds to the negotiation theory hypothesis above. With respect to the mode of communication, on the other hand, it was found that successful lobbying involves arguing rather than bargaining even in the most secretive closed-door sessions. Thus, the subtitle of the dissertation read: "Why increasing transparency in the European Union will not make lobbyists behave any better than they already do." Naurin's dissertation was a pioneer work

on the problem of effects of transparency and publicity on political behaviour, but several questions were left unsolved.

For example, the generalisability of the behaviour of lobbyists to other political actors and contexts is unclear. In particular Naurin's dissertation shares a problem with other recent attempts at studying the empirical relevance of the theory of deliberative democracy (Jacobsson & Vifell forthcoming, Steiner et. al. 2005, Magnette & Nicolaidis 2004, who all study deliberation, although not transparency and publicity effects), namely that the deliberations studied (encounters between lobbyists and officials, parliamentary floor debates, advisory institutions) are not real decision-making situations. Studies of deliberation in real decision-making, rather than pre- or post-decision-making deliberations, are few (one exception is Öberg 2002). Especially the hypothesised effect of transparency on efficiency can only be credibly tested in a real decision-making situation.

Another outstanding issue is the question of decision-making leakage as an effect of transparency, which seems to be a fundamental problem for transparency reforms. This phenomenon has not been studied empirically at all so far.

In addition to pushing forward the research on transparency effects the present project will address an important methodological issue for the literature on deliberative democratic theory.

There is general agreement among theorists that deliberative democratic theory has "come of age" as a normative theory (Delli Carpini, Cook & Jacobs 2004, Chambers 2003, Bohman 1998). While there are still normative issues to be solved with respect to deliberative democracy, more and more focus has been directed towards empirical studies of de-

liberation. Empirical research cannot be used to 'test' the validity of normative propositions, but it can, and should, test the *relevance* of normative theories to the real world of politics. This project will make an important contribution to that research task, not only by testing the proposed effects of transparency, but also by developing more valid operationalisations of deliberation for empirical research.

A difficult problem facing researchers who wish to contribute to this field of democratic theory is the question of how to operationalise and measure deliberation empirically, without making assumptions that are simplified to the extent that normative theorists no longer recognize the concept. One part of the project will involve reviewing the recent stream of empirical studies aiming at identifying the level of deliberation and arguing in different real world political processes. An assessment will be made to what extent the operationalisations being used are in fact true to the normative theory to which they refer and to what extent they are useful as tools for empirical research. For example, the most ambitious attempt so far - the Deliberative Quality Index of Steiner et al. - suffers from overloading the concept and not making a clear distinction between arguing ('X is the best policy option because of public-interest reason Z') and integrative problem-solving forms of bargaining ('if you give us X, we'll give you Y'). Also fruitless efforts at getting inside the minds of actors must be avoided. The aim of this part of the project will be to develop a series of propositions on how deliberation should, and should not, be operationalised for empirical research, which can be used in the empirical study of transparency's effect on the arguing-bargaining continuum, but which also has

general relevance for the research on deliberative democracy.

Research design and method

The three hypotheses are general in their claims. They will be tested with different methodologies in two different contexts - which will maximize the generalisability of the results - where unique opportunities now exist to compare non-public with public behaviour.

First, as a result of the increasing pressure in favour of transparency in the EU the Council of Ministers has in the last couple of years held an increasing number of their meetings in public. These sessions are televised and recordings can be acquired. The public meetings will be compared in the project to the closed sessions which are also held on the same issues. Both direct observations and interviews will be used. Naurin will benefit from his experience of previous fieldwork in Brussels as well as an extensive network. In particular professor Helen Wallace at the EUI, whom Naurin cooperates with on his postdoc-project, has a unique network in and around the Council. Access to the non-public sessions will be sought via the Swedish and the British Permanent Representations.

Second, since 1994 Swedish municipalities are allowed to hold committee meetings in public. In 2001 open committee meetings were standard in 49 municipalities, occasional in 54, while the remaining 186 had decided to keep their meetings closed. Over time more and more municipalities have chosen to open their doors to the public (Gilljam, Jodal & Cliffordson 2003). There are also reports, however, that some have decided to go back to closed door sessions, after finding that the

discussions in public “became too stiff” (Kommunaktuellt No. 26, 2003). The variation in the degree of transparency in the Swedish municipalities provides an exceptional chance for testing hypotheses on transparency effects which should not be missed. Contacts have already been taken with some municipalities in order to analyse their willingness to let a researcher in on the closed meetings and the responses have been mainly positive.

All three hypotheses may be tested by comparing the contents of the deliberations/negotiations in public and non-public meetings both in the Council of Ministers and in the Swedish municipalities. This includes the extent to which the actors are arguing or bargaining, emphasise group interests or common interests, speak freely and are willing to change their positions. Decision-making leakage may be detected by analysing whether some issues tend to be solved before the meeting to a greater extent in public sessions compared to non-public sessions, or if some issues are handled only in non-public sessions. The data will be collected via direct observations and, to the extent possible, taped recordings of the sessions. The researcher (or research assistant) who is sitting in on the meetings, or is analysing recordings, will have a standardized coding scheme which documents the issues being discussed, the character of the deliberations, types of argumentation, etc. The judgement now, given the proposed budget, is that data can be collected from 10-15 closed Council meetings (the tapes from the open meetings can be requested from the General Secretariat of the Council), while at least the double should be possible for the Swedish municipalities. Naurin will do the fieldwork in Brussels while funding for a research assistant to

do at least a part of the job in the Swedish municipalities is applied for.

Two types of issues will be distinguished in the content analyses: Issues which raise media attention, or at least potentially are salient to a broader public, and issues which are not salient and not reported to any larger degree in the media. The later cases are subject to transparency, but not to publicity. The point of this distinction is to be able to draw conclusions on to what extent transparency must be accompanied by the media and an active public sphere in order to produce any effects on elite behaviour. Both Council of Minister meetings and municipality committee meetings usually involve a range of issues, both salient and non salient. The degree of salience/media attention will therefore be coded after the data on the proceedings has been collected.

Although the content analyses will go quite a long way in testing the proposed hypotheses this data will be complemented by interviews. In particular issues concerning decision-making leakage, the degree of trust between the actors and the ‘frankness’ of the discussions will require interview data to be satisfactorily tested. In the study of the Council of Ministers interviews will be face-to-face with participating negotiators. These interviews will focus on specific issues on which the respondent has been active in both public and non-public sessions. The respondent will be asked to describe how he/she experienced the decision-making process, the communications between the participants, the importance of public and non-public arenas for shaping the outcome, etc. Naurin conducted ca 30 semi-structured face-to-face interviews during his dissertation fieldwork and so is familiar with this type of data collection.

With respect to the municipalities a survey will be used. Closed and open committee meetings will be compared by means of a survey to the chairs and vice-chairs of 180 committees in 60 municipalities (i.e. 360 respondents). Comparisons will be made both between the same type of committees (public and non-public) in different municipalities and between public and non-public committees in the same municipalities, in order to control as well as possible for omitted variables. The respondents to the survey will be asked to recall *the three most recent* committee meetings and base their responses on their experiences of those meetings. This will provide more accurate data than personal reflections on the committee work in general. The questions will concern the characteristics of the deliberations/negotiations in the meetings, the extent to which issues are pre-negotiated in informal forums, the degree of public salience and media attention, etc. Naurin has extensive experience of collecting and analysing survey data from his present postdoc project.

Relevance and publications

For several years increasing transparency has been on the top of the agenda in the debate on how to strengthen democratic legitimacy in international organisations in general and in the European Union in particular. In Sweden the famous publicity principle has been an institutionalised and much saluted part of Swedish politics for 250 years. The political and democratic relevance of the research problem must therefore be considered to be very high. While some recent works within deliberative democratic theory and game theory have started to theorize and formally model more systematically the effects of

transparency on elite political behaviour (see especially Chambers 2004 and Stasavage 2004) Naurin's earlier work on the subject and the proposed project are internationally leading in the field with respect to empirical research. The present project will also address a key issue for democratic theory, namely how to operationalise deliberation for empirical research without losing its normative core.

The results will be published primarily in the form of articles in leading international journals. Naurin has previously been very active in domestic and European public debates on democracy, transparency and lobbying. The findings will almost certainly be of great public interest and will be communicated to the public via newspaper articles, public lectures and debates.

References

- Ahlenius, I. 2004. "Rätten att granska tomma skåp", *Dagens Nyheter* 040423.
- Bohman, J. 1998. "Survey Article: The Coming of Age of Deliberative Democracy." *The Journal of Political Philosophy*, 6:4.
- Bohman, J. and Rehg, W. (eds). 1997. *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics*. Cambridge, Mass: MIT Press
- Chambers, S. 2003. "Deliberative Democratic Theory." *Annual Review of Political Science*, 6:1.
- Chambers, S. 2004. "Behind Closed Doors: Publicity, Secrecy, and the Quality of Deliberation", *Journal of Political Philosophy*, Vol. 12, No. 4.
- Curtin, D. 1996. "Betwixt and Between: Democracy and Transparency in the Governance of the European Union." In Winter, J., Curtin, D., Kellerman, A., de Witte, B. (eds), *Reforming the Treaty on European Union: The Legal Debate*, The Hague: Kluwer Law International.
- Delli Carpini, M., Cook, F. and Jacobs, L. 2004. "Public Deliberation, Discursive Participation and Citizen Engagement: A Review of the Empirical Literature", *Annual Review of Political Science*, 7:1.

- Dryzek, J. 2000. *Deliberative Democracy and Beyond: Liberals, Critics, Contestations*. Oxford: Oxford University Press.
- Elster, J. 1998. "Deliberation and Constitution Making", in Elster J. (ed), *Deliberative Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press
- Eriksen, E.O. and Fossum, J. (eds) 2000. *Democracy in the European Union. Integration through Deliberation?* London: Routledge.
- Fisher, R., Ury, W. and Patton, B. 1999. *Getting to Yes. Negotiating an agreement without giving in*. 2nd ed. London: Random House.
- Gargarella, R. 2000. "Demanding public deliberation. The Council of Ministers: some lessons from the Anglo-American history", in Eriksen, E.O. & Fossum, J.E. (eds), *Democracy in the European Union: Integration through Deliberation?* London: Routledge
- Gilljam, M., Jodal, O. and Cliffordson, O. 2003. *Demokratiutveckling i svenska kommuner*, CEFOS 2003.
- Groseclose, T. and McCarty, N. 2001. "The Politics of Blame: bargaining before an audience", *American Journal of Political Science*, 45:1
- Gutmann, A. and Thompson, D. 1996. *Democracy and Disagreement. Why moral conflict cannot be avoided in politics, and what should be done about it*. Cambridge, Mass: The Belknap Press of Harvard University Press
- Habermas, J. 1996. *Between Facts and Norms. Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Hayes-Renshaw, F and Wallace, H. 1997. *The Council of Ministers*, London: Macmillan.
- Héritier, A. 1999. "Elements of democratic legitimation in Europe: an alternative perspective." *Journal of European Public Policy*, 6:2
- Jacobsson, K. and Vifell, Å. Forthcoming "Deliberative Transnationalism? Analysing the role of committee interaction in soft co-ordination", in Linsenmann I., Meyer C., Wessels W, (eds) *Economic Governance in the EU*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Lax, D. and Sebenius, J. 1986. *The Manager as Negotiator: bargaining for cooperation and competitive gain*. New York: Free Press.
- Lord, C. 1998. *Democracy in the European Union*, Sheffield: Sheffield Academic Press
- Macedo, S. 1999. (ed.) *Deliberative Politics. Essays on Democracy and Disagreement*. Oxford: Oxford University Press.
- Naurin, D. 2004. *Dressed for Politics. Why increasing transparency in the European Union will not make lobbyists behave any better than they already do*. Kungälv: Livréna.
- Putnam, R. 1988. "Diplomacy and domestic politics: the logic of two-level games." *International Organization*, 42:3.
- Scharpf, F.W. 1999. *Governing in Europe: Effective and Democratic?* Oxford: Oxford University Press
- Scharpf, F.W. 2003. "Problem-Solving Effectiveness and Democratic Accountability in the EU." *MPIfG Working Paper 03/01*
- Steiner, J., Bächtiger, A., Spörndli, M. and Steenbergen, M. 2005. *Deliberative Politics in Action. Analysing Parliamentary Discourse*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stasavage, D. 2004. "Open-Door or Closed-Door? Transparency in Domestic and International Bargaining", *International Organization*, 58:4.
- Wallace, H. & Hayes-Renshaw, F. 2003. "Reforming the Council: A Work in Progress." *Steps* 2003:9.
- Walton, R. and McKersie, R. 1965. *A behavioural theory of Labor Negotiations. An analysis of a social interaction system*. Ithaca, NY: ILR Press
- Weber, M. 1987. *Ekonomi och samhälle. Förståelsesociologins grunder*. Del 3. Lund: Argos
- Öberg, P. 2002. "Does Administrative Corporatism Promote Trust and Deliberation?" *Governance*. 15:4

Parlamentarismens presidentialisering

HANNA BÄCK OCH THOMAS
PERSSON

De parlamentariska styrelseskicken vilar på idén om en demokratisk styrningskedja, där politisk makt delegeras i flera led. Väljarna delegerar maktbefogenheter till sina valda parlamentariker, som i sin tur delegerar exekutiv makt till regeringen. Inom regeringen fördelas befogenheter mellan ministrarna och regeringen delegerar sedan delar av den exekutiva makten till förvaltningen. En viktig förutsättning för parlamentarismens funktion är att den delegerade makten kan kontrolleras och att ansvar kan utkrävas av dem som utövar makten. Den demokratiska kontrollen garanteras bl a genom olika konstitutionella regler för valsätt, regeringsbildning och delegation av makt till myndigheter och övernationella organisationer (Strøm 2000; Bergman, Müller & Strøm 2003; Bergman & Strøm 2004).

I ett viktigt avseende förefaller de parlamentariska systemen att i tilltagande utsträckning avvika från den stiliserade modellen. Utvecklingen innebär att regeringarna tillägnar sig mer makt samtidigt som de gör sig mer eller mindre oberoende av den parlamentariska kontrollen. De parlamentariska styrelseskicken karakteriseras därmed av en till synes autonom regeringsmakt, där premiärministrarna förvärvat en i det närmaste presidentlik ställning, alltmedan de konstitutionella reglerna förblir oförändrade (Poguntke & Webb 2005). Den pågående internationaliseringen och europeiseringen tycks i allt väsentligt ha förstärkt denna utveckling mot en tilltagande maktkoncentration (Peters, Rhodes & Wright 2000).

De parlamentariska styrelseskicken bedöms därigenom närma sig de presidentiella systemen. I ett utpräglat presidentiellt system, som det amerikanska, är exekutiven inte primärt ansvarig inför kongressen utan presidentmakten vilar på ett eget folkligt mandat. Eftersom endast presidenten kan ställas till svars av väljarna för den exekutiva maktutövningen har också presidenten befogenheten att tillsätta och avsätta ministrarna i regeringen. Ministrarna är endast ansvariga inför presidenten och är således helt beroende av förtroende från den person som bär ansvar för hela administrationen (Sartori 1994).

Syftet med föreliggande projekt är att beskriva och förklara omfattningen av denna förmodade förskjutning av praxis i de parlamentariska styrelseskicken i riktning mot de presidentiella systemen. I vilken utsträckning och under vilka omständigheter sker en presidentialisering av parlamentarismen och hur kan den förklaras? Påverkas olika typer av parlamentariska system i varierande omfattning och på olikartade sätt, eller är utvecklingen så generell som litteraturen gör gällande?

Ett närmande mellan olika länders styrelseskick påverkar samtidigt grunderna för den demokratiska maktutövningen. Ytterligare en uppgift för projektet är därför att normativt bedöma denna utveckling. Går det att demokratiskt rättfärdiga en ordning där dessa modeller tillåts glida in i varandra? Projektet knyter härmed an till en omfattande forskningstradition om betydelsen av att utforma regeringsättet på bästa tänkbara sätt (Linz & Valenzuela 1994; Sartori 1994; Lijphart 1999).

Forskningsfältet

Forskningen kring exekutiven i olika länder har i huvudsak kretsat kring distinktionen mellan parlamentariska och presiden-

tiella system. En rad författare har studerat den variation som finns i relationen mellan den verkställande och den lagstiftande makten i olika politiska system. I huvudsak har man sökt fastställa i vilken utsträckning exekutiven är beroende av legislativens förtroende, samt bedöma effekterna av skiftande konstitutionella lösningar i detta avseende (Linz & Valenzuela 1994; Lijphart 1992; 1999; Sartori 1994; Shugart & Carey 1992; Tsebelis 2002).

Det råder idag stor enighet om innebörden av skillnaderna mellan parlamentariska och presidentiella system: (1) att presidenter är direktvalda av folket för en bestämd mandatperiod medan premiärministrarna utses av parlamentet; (2) att regeringschefen i parlamentariska system är beroende av förtroende från parlamentet medan motsvarigheten i ett presidentiellt system inte (under normala omständigheter) kan avsättas av parlamentet; (3) att parlamentariska system har en kollektivt agerande regering medan presidentiella system baseras på en icke-kollegial exekutiv under en enda persons ledningsansvar (ex. Lijphart 1999). Inom dessa två huvudkategorier uppträder i realiteten en rad empiriska variationer, däribland de s.k. semi-presidentiella systemen (Elgie 1999; 2004).

Det råder däremot brist på forskning som tar fasta på den utveckling som tycks innebära att olika politiska system närmar sig varandra. Det har i litteraturen hävdats att det sker en presidentialisering av parlamentarismen (Poguntke & Webb 2005), vilket också tycks ha sin motsvarighet i en parlamentarisering av de presidentiella systemen (Colomer & Negretto 2005). Den samlade kunskapen om denna förmodade utveckling är dock begränsad till ett fåtal länderstudier, däribland Sverige (Aylott 2005) och Storbritannien (Foley 2000). Denna kunskapslucka blottlägger

behovet av systematiskt jämförande forskning kring huruvida det pågår en konvergens mellan olika typer av regeringssätt.

De omständigheter under vilka regeringar bildas i de parlamentariska systemen har framför allt studerats inom koalitionsforskningen. Detta forskningsfält kretsar kring frågan om vilka partier som bildar regering och vilket parlamentariskt underlag regeringen vilar på (för en översikt se Bäck 2003; Laver & Schofield 1998). Ett banbrytande arbete på området är Laver och Shepsles (1996) *Making and Breaking Governments*, som gör gällande att de partier i en koalition som innehar medianpositionen på den policy-dimension som en ministerpost kan sägas kontrollera, erhåller denna post. Förutom partiernas strategiska agerande i samband med regeringsbildningen har det i litteraturen också hävdats att den aktör som får i uppdrag att bilda regering kommer att ha avgörande inflytande över regeringsbildningen (se t.ex. Baron & Ferejohn 1989; Baron 1991). Vem som skall utses till regeringsbildare regleras konstitutionellt på varierande sätt i olika politiska system (Diermeier & Merlo 1999; Müller & Strøm 2000).

Utgångspunkten för att beskriva och förklara den utveckling som innebär en presidentialisering av parlamentarismen, bör således vara att närmare söka förstå hur regeringsmakten formas och förändras. Ytterligare ett forskningsfält att knyta an till rör därför exekutivens funktion och arbetssätt i de parlamentariska systemen (Blodel & Müller-Rommel 1997; Blondel & Thiébault 1991).

Teori och hypoteser

Flera forskare beskriver en samtida utveckling av de parlamentariska demokra-

tierna som innebär att regeringarna tillägnar sig mer makt samtidigt som de gör sig mer eller mindre oberoende av den parlamentariska kontrollen. De parlamentariska styrelseskicken karakteriseras därmed av en till synes autonom regeringsmakt, där premiärministrarna förvärvar en i det närmaste presidentlik ställning (Poguntke & Webb 2005). Såsom tidigare nämnts, är syftet med föreliggande projekt att besvara frågan om det pågår en presidentialisering av parlamentarismen och hur denna utveckling kan förklaras.

Utgångspunkten för projektet är att den beskrivna utvecklingen låter sig studeras genom de regler och den gällande praxis som rör *regeringsbildningen* i olika politiska system. Poguntke och Webb (2005) definierar presidentialiseringen av parlamentarismen som en process där det sker (1) en ökad koncentration av makt och autonomi för de politiska ledarna visavi partierna och inom den politiska exekutiven, och (2) en ökad fokusering på de politiska ledarna i den elektoral processen. Projektets fokus ligger i huvudsak på den första av dessa två aspekter, dvs. premiärministerns makt och autonomi inom partierna och exekutiven. Tanken är att praxis vid regeringsbildningen speglar den autonomi exekutiven åtnjuter, och i synnerhet premiärministerns oberoende ställning. Omfattningen av presidentialiseringen kan därmed bedömas empiriskt genom premiärministerns förmåga att på egen hand tillsätta och avsätta ministrar. Självklart måste regeringen i ett parlamentariskt system ha stöd (eller åtminstone tolereras) av en majoritet i parlamentet. Vad som därutöver sker vid regeringsbildningen, tycks emellertid i växande utsträckning vara upp till regeringsbildaren att avgöra.

Även om detta sedan länge varit konstitutionellt sanktionerat i flertalet parlamentariska system, som exempelvis i Sverige

sedan 1974, så har premiärministern (läs den svenske statsministern) de facto varit begränsad i sitt handlingsutrymme. Premiärministrarna har i praktiken tvingats välja ministrar (eller statsråd, som är den svenska beteckningen) med brett stöd i det egna partiet och i den egna parlamentsgruppen. Den förstärkning av premiärministerns roll som sker kan följaktligen förväntas ha sin motsvarighet i en försvagning av partiernas roll i regeringsbildningsprocessen (Bergman 2004).

Ett uttryck för presidentialiseringen torde därför vara att den förhandlingsposition partierna åtnjuter utifrån parlamentariska styrkeförhållanden försvagas. I den tidigare forskningen om regeringsbildning har man konstaterat att det råder en i det närmaste strikt proportionalitet vid bildandet av koalitionsregeringar mellan det antal ministerposter ett parti erhåller i förhållande till det antal mandat partiet har i parlamentet (Browne och Franklin 1973). Presidentialiseringen torde dock innebära att regeringsbildarens roll blir mer avgörande för regeringsbildningen, som således kan komma att avvika från den strikta proportionaliteten. Presidentialiseringen förväntas också få till följd att regeringsombildningar blir allt vanligare när premiärministern ges vidgade befogenheter att utse och avsätta enskilda ministrar. Partiernas svagare ställning kan således förväntas ge upphov till en svagare partiförankring hos de ministrar som tillsätts, vilka i sin tur blir mer beroende av premiärministerns förtroende. Huruvida en lägre grad av proportionalitet vid regeringsbildningen och en ökad förekomst av ombildningar är tecken på en presidentialiseringstrend kommer att utredas i projektet.

I litteraturen har det lanserats flera tänkbara förklaringar till den generella presidentialiseringstrend som antas pågå. En hypotes som lyfts fram i litteraturen är att

internationaliseringen av politiken leder till en presidentialisering av de parlamentariska demokratierna. Den mekanism som ligger till grund för denna hypotes är att internationaliseringen av politiken får till följd att allt fler frågor hanteras genom mellanstatliga förhandlingar, exempelvis på EU-nivå, vilket förskjuter makten till stats- och regeringscheferna. Enligt Poguntke och Webb (2005) innebär den europeiska integrationen att en större del av politiken på nationell nivå bestäms på den internationella politiska arenan, som i hög utsträckning domineras av politiska ledare snarare än parlament och partier. Även den starka medialiseringen, som innebär att politiken blir alltmer personcentrerad, har lyfts fram som en tänkbar förklaring till presidentialiseringen (Poguntke & Webb 2005). Projektet gör en systematisk utvärdering av i vilken utsträckning dessa faktorer bidrar till att förklara den tilltagande maktkoncentrationen och den allt större autonomi som exekutiven tycks åtnjuta.

Olika konstitutionella arrangemang kan i varierande utsträckning förväntas vara mottagliga för det förändringstryck som dessa "trendorienterade" faktorer skapar. För att besvara projektets frågeställningar är det därför nödvändigt att undersöka på vilket sätt utformningen av ett lands författning påverkar regeringsbildningen (Bergman, Müller & Ström 2003). Projektet är således till sin karaktär komparativt och tar sikte på systematiska jämförelser mellan olika parlamentariska system och de styrelseskick som brukar benämnas semi-presidentiella (Elgie 1999; 2004). En viktig uppgift för projektet är att pröva ett antal hypoteser om effekter av olika konstitutionella förhållanden, gällande bl a betydelsen av negativ parlamentarism (Bergman 1995) och de institutionella förhållanden som reglerar premiärministerns

makt att utse och avskeda ministrar. En hypotes som skall prövas är att länder med författningar som likt den svenska ger stor möjlighet för premiärministern att själv utse och avsätta ministrar (Persson 2003), är mer mottagliga för det tryck som till exempel europeiseringen av politiken innebär. Det kan m.a.o. finnas en interaktion mellan olika länders konstitutionella förhållanden och mer generella förklaringsvariabler, som exempelvis europeiseringen av politiken. Den hypotes som testas är således om det krävs både en viss typ av författning och en europeiserings-trend för att vi skall se en presidentialisering.

Metod och genomförande

Projektets metodologiska grepp är att genomföra jämförande studier av regeringsmakten i de europeiska länderna och fördjupade studier av ett mindre antal länder. För att förstå hur olika institutionella förhållanden påverkar regeringsbildningsprocessen och graden av presidentialisering är det, såsom tidigare nämnts, nödvändigt att genomföra komparativa studier där tillsättningen och avsättandet av ministrar i Sverige jämförs med motsvarande processer i andra länder. Projektarbetet kan delas in i tre delar:

1. *En jämförande kvantitativ analys av europeiska regeringar.* Här handlar det i huvudsak om att sammanställa befintliga data-set med uppgifter om ministrars tillsättande och avsättande, samt egenskaper hos ministrarna såsom kön, ålder och parti tillhörighet. Dessa data kompletteras med uppgifter om de europeiska politiska systemen, information om de beslutande församlingarnas sammansättning, partiernas ideologiska positioner och uppgifter om

olika institutionella förhållanden. Sådana data har samlats in av ett flertal forskare som exempelvis studerat regeringsbildningar i de västeuropeiska länderna (se t ex Müller & Strøm 2000). Genom att analysera dessa data kommer projektet att kunna besvara frågan om det förekommer en presidentialisering av de europeiska parlamentariska systemen, samt huruvida det finns en variation mellan olika länder och hur denna variation kan förklaras.

2. *Ingående fallstudier av europeiska regeringar.* Inom ramen för projektet genomförs dessutom en antal fallstudier, däribland en ingående studie med fokus på det svenska fallet. För att undersöka om statsministerns makt att utse och avsätta ministrar har ökat över tid skapas ett data-set över svenska ministärer under efterkrigstiden (insamlade av detta data-set har redan påbörjats av projektdeltagarna och Ludvig Beckman vid statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet). Även mer "kvalitativa" fallstudier som bygger på intervju-material kommer att genomföras i syfte att undersöka de orsaksmekanismer som ligger till grund för de statistiska samband som blottläggs i den jämförande kvantitativa analysen av de europeiska regeringarna.
3. *En normativ bedömning av de empiriska resultaten.* Innebörden av de empiriska resultat som erhållits i såväl den kvantitativa jämförande analysen som i fallstudierna, kommer att bedömas normativt. Innebörden av en eventuell presidentialisering av parlamentarismen har avgörande betydelse för det demokratiska ansvarsutkrävandet

och diskuteras utifrån statsvetenskaplig demokratiteori.

Projektets avrapportering sker i form av ett flertal artiklar för publikation i internationella tidskrifter, en monografi på engelska om presidentialiseringen av parlamentarismen och en antologi om det svenska fallet. Projektet ämnar också föra ut forskningsresultaten till en bredare allmänhet i form av ett antal populärvetenskapliga artiklar. Forskningen är av central betydelse för den författningspolitiska diskussionen i Sverige, inte minst mot bakgrund av den pågående Grundlagsutredningens arbete (Dir. 2004:96).

Litteratur

- Aylott, Nicholas. 2005. "President Persson? How Did Sweden Get him?" In Poguntke, T. & Webb, P. (eds). *The Presidentialization of Politics: A Comparative Study of Modern Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Baron, David. 1991. "A Spatial Bargaining Theory of Government Formation in Parliamentary Systems". *American Political Science Review* 85: 137-164.
- Baron, David, and John Ferejohn. 1989. "Bargaining in Legislatures". *American Political Science Review* 83: 1181-1206.
- Bergman, Torbjörn. 1995. *Constitutional Rules and Party Goals in Coalition Formation*. Umeå University: Department of Political Science.
- Bergman, Torbjörn. 2004. "Sweden: Democratic Reforms and Partisan Decline in an Emerging Separation-of-Powers System" i *Scandinavian Political Studies*. Vol. 27:2, pp. 203-225.
- Bergman, Torbjörn & Strøm, Kaare. 2004. "Shifting Dimensions of Citizen Control" i *Scandinavian Political Studies*. Vol. 27:2, pp. 89-113.
- Bergman, Torbjörn, Wolfgang Müller, and Kaare Strøm. 2003. "Democratic Delegation and Accountability: Cross-national Patterns". In Kaare Strøm, Wolfgang Müller and Torbjörn Bergman (eds). *Delegation and Accountability in*

- Parliamentary Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Blondel, Jean & Thiébaud, Jean-Louis (eds). 1991. *The Profession of Government Minister in Western Europe*. Basingstoke: Macmillan.
- Blondel, Jean & Müller-Rommel, Ferdinand (eds). 1997. *Cabinets in Western Europe*, 2nd ed. Basingstoke: Macmillan.
- Browne, Eric C., and Mark N. Franklin. 1973. "Aspects of Coalition Payoffs in European Parliamentary Democracies". *American Political Science Review* 67: 453–469.
- Bäck, Hanna. 2003. *Explaining Coalitions. Evidence and Lessons From Studying Coalition Formation in Swedish Local Government*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Colomer, Josep M. & Negretto, Gabriel L. 2005. "Can Presidentialism Work Like Parliamentarism?". *Government and Opposition*, 40:1, pp. 60-89.
- Diermeier, Daniel, and Antonio Merlo 1999. "An Empirical Investigation of Coalition Bargaining Procedures". A CMS-EMS Working Paper, Northwestern University.
- Dir. 2004:96. "En samlad översyn av regeringsformen". Beslut vid regeringssammanträde den 1 juli 2004.
- Elgie, Robert (ed.). 1999. *Semi-Presidentialism in Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Elgie, Robert. 2004. "Semi-Presidentialism: Concepts, Consequences and Contesting Explanations" i *Political Studies Review*. Vol. 2, pp. 314-330.
- Foley, Michael. 2000. *The British Presidency*. Manchester: Manchester University Press.
- Laver, Michael, and Norman Schofield. 1998. *Multiparty Government – The Politics of Coalition in Europe*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Laver, Michael, and Kenneth Shepsle. 1996. *Making and Breaking Governments – Cabinets and Legislatures in Parliamentary Democracies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lijphart, Arendt (ed.). 1992. *Parliamentary versus Presidential Government*. Oxford: Oxford University Press.
- Lijphart, Arendt. 1999. *Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. New Haven and London: Yale University Press.
- Linz, Juan & Valenzuela, Arturo (eds). 1994. *The Failure of Presidential Democracy*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Müller, Wolfgang C., and Kaare Strøm. 2000. "Conclusion". In Wolfgang C. Müller and Kaare Strøm. 2000 (eds). *Coalition Governments in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Persson, Thomas. 2003. *Normer eller mytta? Om de politiska drivkrafterna bakom Regeringskansliets departementsindelning*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Peters, B. Guy, Rhodes, R. A. W., Wright, Vincent. 2000. "Staffing the Summit – the Administration of the Core Executive: Convergent Trends and National Specificities" i Peters, B. Guy, Rhodes, R. A. W., Wright, Vincent (eds) *Administering the Summit. Administration of the Core Executive in Developed Countries*. London: Macmillan.
- Poguntke, Thomas & Webb, Paul (eds). 2005. *The Presidentialization of Politics. A Comparative Study of Modern Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Sartori, Giovanni. 1994. *Comparative Constitutional Engineering. An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes*. London: Macmillan.
- Shugart, Matthew S. & John M. Carey. 1992. *Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics*. New York: Cambridge.
- Strøm, Kaare. 2000. "Delegation and Accountability in Parliamentary Democracies". *European Journal of Political Research* 37, 261-89.
- Tsebelis, George. 2002. *Veto Players. How Political Institutions Work*. New York: Russel Sage Foundation.

En värdeneutral stat? Äktenskap, moral, liberalism och politisk teori

JOHN TRALAU

Inledning

Detta projekt syftar till att utvärdera en av de mest kontroversiella tankarna i samtidens politiska tänkande. I samhällsdebatten och i den politiska teorin hävdar vissa att staten i någon mening bör vara neutral i frågor om medborgarnas värderingar och livsval. Men frågan är vad en sådan neutralitet innebär. Syftet med det projekt som skisseras här är att försöka tillämpa principen om värdeneutralitet, alltså att se vad det får följder om man använder den i politiska frågor. Det finns ett stort antal spörsmål som en sådan neutralitet i värderingsfrågor kan tänkas spela roll för, som familjepolitik, skolpolitik, narkotikapolitik och jämställdhetspolitik – alltså den typ av frågor med stark moralisk laddning som tycks bli allt viktigare i politiken. Men här handlar det alltså om att tillämpa principen i en än mer kontroversiell och aktuell politisk fråga: äktenskapet.

Äktenskap och värdeneutralitet

Några av de mest omstridda politiska förslagen och besluten under senare år har just handlat om hur staten förhåller sig till äktenskapet. Vissa hävdar exempelvis att ett förhållande mellan två personer av samma kön i princip bör likställas med ett mellan två personer av olika kön. Andra gör gällande att äktenskap bara kan ingås

mellan en man och en kvinna. I USA pågår en juridisk strid om detta, och president Bush har föreslagit ett tillägg till författningen som fastställer att äktenskap bara kan ingås mellan man och kvinna. I Spanien inträffade förra året en liknande konflikt mellan den dåvarande regeringen och Katalonien. Den svenska regeringen har helt nyligen tillsatt en utredning som skall ”ta ställning till om par av samma kön bör kunna ingå äktenskap”. Det är därför uppenbart att frågan om äktenskaps ställning och om hur staten bör reglera detta blir alltmer viktig inte bara i Sverige utan också i andra länder i västvärlden.

Det avgörande är nu att ställningstaganden i dessa omstridda frågor ofta försvaras med hänvisning till statens värdeneutralitet, alltså till att staten bör förhålla sig neutralt i värdefrågor. I Sverige har exempelvis moderata riksdagsledamöter motionerat om att äktenskapsbalken skall upphävas då det enligt motionärerna strider mot principen om statens värdeneutralitet att staten tillhandahåller paketlösningar för parförhållanden (2002/03:L321). I stället skall de autonoma medborgarna själva skriva civilrättsliga kontrakt som reglerar deras förhållanden – varför heterosexuella och homosexuella, men även incestuösa par, eller kanske personer som önskar ingå månggifte skall kunna skriva civilrättsliga avtal om äktenskap över vilkas utformning och innehåll de själva bestämmer.

Det intressanta är här, för det första, att motionärerna uttryckligen hänvisar till den liberala doktrinen om statens värdeneutralitet. För det andra aktualiserar de frågan om statens förhållande till andra icke-traditionella parbildningar, som exempelvis polygami – och sådana är oavsett om de just nu är på dagordningen av lika stort principiellt intresse som den mer

uppmärksammade frågan om homosexuella och äktenskap.

Syftet med detta projekt är, som har framhållits ovan, att undersöka de konsekvenser som en tillämpning av principen om statlig värdeneutralitet skulle ha i frågan om äktenskapet. Frågan är naturligtvis varför just denna fråga är mer intressant än andra: så visar exempelvis den häftiga debatten om skollagen och läroplanen under den borgerliga regeringen i början av nittiotalet att kontroversen kring statens förhållande till värde- och moralfrågor kan vara minst lika tydlig på andra områden som på äktenskapets. Det hävdas ofta att skrivningarna om att skolan skulle grunda sig ”i den etik som förvaltas av kristen tradition och västerländsk humanism” (Lpo 94) strider mot statens värdeneutralitet (se motion 2004/2005: Ub409). Därför vore det möjligt att tillämpa och kritiskt undersöka principen om statlig neutralitet även i förhållande till andra frågor med tydliga kopplingar till värdeföreställningar.

Att projektet begränsar sig till äktenskapsfrågan grundar sig alltså inte i att denna på något sätt skulle vara den enda av relevans för projektet; däremot kan valet motiveras med att statens förhållande till äktenskapet för det första är en aktuell fråga och för det andra är ett politiskt område med ovanligt tydlig anknytning till frågor om moral och värderingar. Men det finns skäl att påpeka att projektet inte bara kan få betydelse på detta enskilda område. Skulle en tillämpning av principen om statens värdeneutralitet av någon anledning visa sig omöjlig – vilket i sådana fall skulle ge doktrinen kritiker, som William Connolly och Michael Sandel, rätt – får detta naturligtvis konsekvenser för hur vi uppfattar principen som helhet. Skulle det teoretiskt visa sig att varje form av politiskt ställningstagande eller reglering på

ett visst område strider mot principen, betyder det att principens räckvidd måste inskränkas, alltså att den inte kan gälla på alla områden (vilka icke-neutrala beslut som i sådana fall skall vara tillåtna eller påbjudna är då en annan fråga). Detta skulle i sin tur innebära att principen inte kan kvarstå i den anspråksfulla universella form som hittills har utvecklats i den politiska teorin, nämligen som något grundläggande för all offentlig politik. Om det kan vi förstås inte veta något i förväg – det avgörande är här att detta visar att projektet inte bara är av intresse för den som råkar intressera sig för frågan om äktenskapet; dess resultat kan ha stor betydelse inte bara för andra politiska frågor utan för värdeneutralitetsprincipen som sådan.

Politik, moral och neutralitet

Tanken att staten skall vara neutral i förhållande till medborgarnas värderingar om ett gott liv är historiskt en sällsynt fågel: den är i sina mer radikala versioner i allt väsentligt en ganska sen modern teoretisk innovation. I Aristoteles Politiken heter det att ”de som bekymrar sig om lag och ordning [eunomias] ägnar frågan om medborgarnas dygd och uselhet [peri d' aretçs kai kakias politikçs] ett grundligt studium” (Pol. 1280b5-6, Karin Blomqvists översättning). På samma sätt kan Hegel i Grundlinien der Philosophie des Rechts polemisera mot uppfattningen att politik inte i högsta grad handlar om moraliska frågor (§148). Även idag finns naturligtvis teoretiker som hävdar att lagstiftning bör syfta till att förbättra medborgarnas moral (George 1995 passim).

Principen om statens värdeneutralitet har emellertid spelat en stor roll i den samtida politiska teorin, och i synnerhet i den anglosaxiska världen har den försvarats av

liberala teoretiker. Enligt denna lära får staten inte ingripa i frågor som gäller medborgarnas värderingar om det goda livet: politik bör på något sätt vara oberoende av olika föreställningar om vad som är gott. Den måste, säger Ronald Dworkin, "be independent of any particular conception of the good life, or of what gives value to life" (Dworkin 1985 s. 64). Det är viktigt att framhålla att föreställningar om statlig värdeneutralitet ofta lägger tonvikten på "det goda livet": i normativa frågor finns det å ena sidan normativa principer – att man inte får använda människor, sig själv eller andra, enbart som medel, exempelvis, eller att man har rätt att göra allt som bara skadar en själv men inte någon annan – och å andra sidan just "föreställningar om det goda livet", som handlar om hur man bör leva. Vi kommer snart att se att denna distinktion har ifrågasatts. Men till att börja finns det alltså skäl att påpeka att det som nedan kommer att kallas "statlig värdeneutralitet" och dylikt handlar om neutralitet i förhållande till en viss form av värderingar – nämligen värderingar om vad som är ett gott liv.

Nu har denna lära också kritiserats som helhet. Vissa har hävdats att kravet på att värderingar och föreställningar om vad som är ett gott liv inte skall tillåtas spela roll i politiken innebär att vissa kontroversiella "liberala" värderingar ges företräde genom att framställas som något neutralt, som något som helt enkelt inte är en värdering (se den roliga framställningen i Connolly 1995 s. 124). Skulle denna kritik visa sig vara riktig, betyder det att neutraliteten i allt väsentligt är ett omöjligt projekt.

Det finns emellertid andra, i lika hög grad grundläggande problem. Ludvig Beckman har hävdats att det även bland föreställningens ledande förespråkare inte är klart hur neutraliteten överhuvudtaget

skall förstås, och att det bland liberala teoretiker finns tre olika versioner som inte i tillräckligt hög utsträckning skiljs åt. För det första kan det röra sig om neutralitet vad gäller hur olika människor tänks påverkas av ett politiskt beslut, alltså vad som är det egentliga syftet med beslutet i fråga – och neutralitet föreligger enligt denna föreställning om en politisk åtgärd eller institution syftar till att alla medborgare (eller alla berörda) faktiskt påverkas på samma sätt. För det andra kan det i stället röra sig om neutralitet i de skäl som anförs för att rättfärdiga beslutet. Här rör det sig alltså inte om motivet till ett visst politiskt beslut – ett motiv som vi naturligtvis inte alltid kan ha kunskap om – utan om motiveringen. Det innebär att politiska åtgärder är neutrala om de skäl som framförs till stöd för dem i sin tur är neutrala, alltså att dessa skäl inte grundar sig i någon värdeladdad föreställning om det goda livet. För det tredje kan det handla om neutralitet i utfallet, alltså att alla medborgare faktiskt också påverkas på samma sätt av beslutet. Beckman själv hävdar att neutraliteten i själva verket inte i någon av dessa versioner kan härledas logiskt ur liberalismens egna principer, det vill säga att det inte finns några tvingande skäl för en liberal att ställa sig bakom läran (2001 passim). Vissa liberala politiska teoretiker som starkt har bidragit till att neutralitetsbegreppet har blivit så utbredd har också i efterhand velat ta avstånd från det (Rawls 1993 s. 191).

Likväl spelar föreställningen om att staten bör förhålla sig neutralt i värdefrågor alltjämt en stor roll inte bara i den politiska teorin utan också i samhällsdebatten. Bo Rothstein har argumenterat för en välfärdspolitik som grundar sig i principen att offentlig politik skall vara värdeneutral (1994 passim). Och Jürgen Habermas hänvisade nyligen till att argument måste

vara "weltanschaulich neutral" när han i debatten om stamcells forskning tog avstånd från användning av embryon i forskningssyften och samtidigt försvarade abort (Habermas 2001 s. 61). Och att föreställningen om statlig värdeneutralitet spelar roll även i svenskt politiskt beslutsfattande visar om inte annat den motion som nämndes ovan.

Att tillämpa värdeneutralitet

Föreställningen om statens värdeneutralitet har således debatterats länge i den politiska teorin. Ändå finns ett område som inte har belysts i samma utsträckning – nämligen hur en tillämpning av principen om statens neutralitet i värdefrågor skulle se ut i praktiken. Projektet syftar till att göra just detta. Det fall som det rör sig om är statens förhållande till äktenskap. Projektets bidrag till den internationella forskningen ligger alltså i dess kritiska prövning och tillämpning av den normativa principen om värdeneutralitet.

Det är nämligen inte klart vad en tillämpning av principen skulle få för resultat i denna fråga. De riksdagsledamöter som nämndes i inledningen menade att principen innebär att själva förhållandet att staten reglerar något såsom äktenskap är illegitimt. Andra skulle hävda motsatsen, att staten under alla omständigheter har en skyldighet att tillhandahålla vissa grupper rättsligt erkännande för äktenskap. Det finns många olika ståndpunkter vad gäller hur detta konkret bör se ut, exempelvis vad gäller samkönade par eller polygami. Bör äktenskap mellan ett flertal parter tillåtas och ges rättsligt skydd? Bör även äktenskap mellan nära släktingar tillåtas? Det finns skäl att därför även ställa andra frågor än dem som regeringens utredning kommer att ta ställning till. Up-

penbart är att värdeneutraliteten är en mycket kontroversiell normativ princip. En feministisk kritik kan gå ut på att principen innebär ett okritiskt försvar för 'lika behandling' till skillnad från politiska åtgärder för jämställdhet (för en sådan kritik mot begreppet "opartiskhet", som hos vissa teoretiker används närmast synonymt med "värdeneutralitet", se Young 1990). En kommunitär som Michael Sandel (1982 passim) skulle hävda att oavsett hur man reglerar dessa frågor grundar sig lagstiftningen i en föreställning om det goda livet – vilket strider mot värdeneutraliteten. Enligt denna kritik är distinktionen mellan "föreställningar om det goda livet" och "moraliska principer" en chimär: oavsett hur man motiverar politiska institutioner grundar sig detta sist och slutligen i just föreställningar om hur man bör leva (ett exempel från detta område kan vara att förbudet mot incestuösa äktenskap skulle grunda sig i en föreställning om att sådana är förkastliga oavsett om någon tredje parts rättigheter kränks eller inte). Är den invändningen riktig, kan principen om statlig neutralitet i värderingsfrågor överhuvudtaget inte tillämpas eller upprätthållas. För det projekt som här skisseras blir det därför viktigt att förhålla sig till denna kritik – och ett sätt att pröva om den verkligen håller torde vara att just undersöka om den kan tänkas vara riktig i förhållande till statlig reglering av äktenskapet.

Om och i sådana fall hur principen kan tillämpas är alltså oklart, och det av flera skäl. Ett är att denna typ av undersökningar av hur principen om värdeneutralitet kan tillämpas i praktiken har saknats. Ett annat är att de tre motstridiga sätten att formulera idealet om statlig värdeneutralitet kan ha olika och motstridiga konsekvenser (Beckman 2001 s. 129f): hur principen kan tillämpas på en sådan politisk

fråga beror på vilken av dessa föreställningar om neutralitet som man utgår från.

Det avgörande är här alltså att det finns en normativ princip som spelar roll i den allmänna debatten och i den politiska teorin, men vilkens konsekvenser inte är klarlagda. Enligt värdeneutralitetens kritiker är principen själv motsägande eller ohållbar. Men för att bedöma om en sådan kritik är riktig måste man rimligen undersöka hur föreställningen om statens neutralitet i värdefrågor kan tillämpas i konkreta och kontroversiella politiska frågor. En sådan fråga är statens förhållande till äktenskapet: få frågor förefaller mer lämpade att undersöka, för få frågor är så moraliskt laddade. En av den politiska teorins uppgifter är att utvärdera normativa principer. Detta projekt syftar till just detta.

Att projektet primärt handlar om att tillämpa principen om värdeneutralitet, alltså att arbeta med just den som utgångspunkt, betyder inte att det kommer att förhålla sig okritiskt till den. För det första innebär "intern" kritik, alltså försöket att undersöka en principens hållbarhet utifrån dess egna förutsättningar, visserligen att man har denna princip som utgångspunkt, det vill säga arbetar just 'inifrån' den. Men denna typ av kritik, som genom att utveckla en principiell ståndpunkt och undersöka om denna låter sig generaliseras, är från första början ett sätt att utröna om en åsikt eller princip är riktig – eller om den tvärtom leder till själv motsägelser eller på andra sätt får ohållbara konsekvenser. Detta ligger till grund inte bara för vår kultur (Colli 2001 s. 102), utan för allt normativt tänkande (Platon: Men. 75d).

För det andra innebär en tillämpning av principen om statlig neutralitet med nödvändighet att denna förhålls till andra normativa principer. Värdeneutraliteten kan – och förstås av vissa av sina företrädare

som – en precisering av John Stuart Mills skadeprincip, enligt vilken alla har rätt att göra vad som helst som inte skadar någon annan (Edwards & Townshend 2002 kap. 6; Mill 1995 passim). Det oklara med Mills princip är hur man skall förstå "skada" och "någon annan". Kan exempelvis förhållandet att ens handlingar upplevs som stötande rättfärdiga ett förbud mot dem? Hur direkt måste "skadan" vara för tredje part? Kan exempelvis stimulantia förbjudas med hänvisning till att vissa personer skadar andra på grund av sitt missbruk? Vi kommer strax att se att man måste fråga sig om inte principen om statlig värdeneutralitet kan hamna i motsättning till skadeprincipen. Det innebär att projektet inte bara tar principen för given, utan också kritiskt utvärderar den. Det förtjänar emellertid att upprepas att projektet primärt syftar till att tillämpa principen, alltså att arbeta inom ramen för och i den mening som ta den för given – vilket alltså inte utesluter intern kritik av den.

Undersökningen

Undersökningen består av fem delar.

I ett första steg kommer projektet syfta till att utröna på vilket sätt läran om statens värdeneutralitet kan uttolkas för att vara så teoretiskt stark som möjligt. En utläggning av principen som uppenbart gör den omöjlig är inte intressant. I stället finns det skäl att undersöka hur den kan uttolkas eller utvecklas för att kunna vara trovärdig. Så är det inte otroligt att den tredje av de neutralitetsdimensioner som den tidigare forskningen har urskilt, utfallsneutralitet, alltså föreställningen att alla medborgare skall påverkas på samma sätt, är mindre intressant på grund av att den uppställer ett ideal som knappast kan förverkligas: det är svårt att föreställa sig att politiska åtgärder kan beröra alla på

samma sätt. Ett politiskt beslut om prioritering av vissa forskningsområden kan exempelvis inte i någon rimlig mening sägas beröra alla inblandade på samma sätt, ett beslut om åtgärder för att underlätta för handikappade berör inte handikappade och icke-handikappade på samma sätt. En gissning är att det i stället är rättfärdigandeneutralitet, alltså kravet att politik skall rättfärdigas på ett neutralt sätt, som kan erbjuda den mest plausibla och teoretiskt robusta versionen av statlig värdenneutralitet. Men om det är så, och hur denna neutralitet i sådana fall skall formuleras som tydlig normativ princip, är alltså den fråga som ställs i den första undersökningen inom projektet.

Därefter kommer denna föreställning om neutraliteten att tillämpas i förhållande till tre grupper i tre olika delundersökningar.

I projektets andra delstudie rör det sig om par av samma kön. Innebär principen om statlig neutralitet i frågor om det goda livet att sådana par bör kunna ingå äktenskap i statens regi på samma villkor som man och kvinna? Frågan, men inte nödvändigtvis den principiella utgångspunkten, är alltså identisk med den som skall besvaras av den utredning som regeringen har tillsatt. Redan här blir det tydligt att principen om värdenneutralitet måste förhållas till andra normativa föreställningar. För det första rör det sig om folkviljans räckvidd: i vilken mån kan exempelvis majoritetens normer genom staten utsträckas till att reglera minoriteters önskemål? Syftet med detta projekt är emellertid inte demokratiteoretiskt – detta är en så stor fråga att det skulle motivera ett eget projekt – och därför handlar det här inte främst om demokratin, utan om liberalismen. För det andra uppstår nämligen det 'inomliberala' problemet hur 'kärnan' av politiska värderingar förhåller sig till det

'yttre' lagret av privatmoraliska föreställningar. Martha Nussbaum har nyligen hävdad att denna uppdelning inte är problematisk eller oklar, och att ingen lagstiftning kan rättfärdigas med hänvisning till att några eller de flesta medborgare finner någon särskild företeelse stötande eller upplever sig kränkta av den: tvärtom måste alla statliga förbud och tvångsåtgärder grunda sig i skydd för individens rättigheter. Men det är uppenbart att Nussbaum möter problem som hon själv inte riktigt vill ta ställning till. Frågan om hur den liberala 'kärnan' skall se ut är nämligen inte löst om man som Nussbaum inte ansluter sig till en mycket precis och väldefinierad version av Mills skadeprincip: så hävdar Nussbaum att en liberal stat kan införa statlig vegetarianism och förbjuda alla medborgare att äta kött förutsatt att detta rättfärdigas med moraliska skäl, inte med religiösa sådana (Nussbaum 2004 passim). Om detta skulle nu inte alla liberaler vara eniga, då vegetarianism kan tänkas falla just under de föreställningar om det "goda livet" som den politiska liberalismen vill hålla utanför politiken. Det visar att principen om statlig värdenneutralitet måste definieras på ett mycket tydligare sätt i förhållande till olika gruppers känsla för vad som är 'stötande': frågan är på vilket sätt om överhuvudtaget lagstadgad hänsyn till det som upplevs som 'stötande' är förenlig med statlig neutralitet i värdefrågor. Ett fall som aktualiserar denna problematik är just statens förhållande till par av samma kön, och därför handlar den första tillämpande studien i projektet om detta.

I den tredje delundersökningen rör det sig om polygami. Bör personer som så önskar kunna ingå månggifte? Denna fråga har till skillnad från den förra inte varit föremål för politisk debatt i Sverige, och inte heller i någon särskilt hög utsträck-

ning i övriga västvärlden. I Sverige har det funnits historiska skäl till detta: med undantag för några få fall har inga religiösa (eller andra) minoriteter krävt erkännande för polygami. Därför har heller inte den politiska teorin ägnat sig åt frågan om huruvida, som Hegel hävdade, äktenskapet "väsentligen" ("wesentlich") är monogami (RPh §167): monogamin har på denna punkt inte ifrågasatts. Likväl eller just därför finns det skäl att undersöka om principen om värdenneutralitet innebär att staten bör tillåta även månggifte. För det första kan det komma att bli en omdiskuterad fråga i framtiden. För det andra är frågan av principiellt intresse oavsett om den just i vårt samhälle inte har fått någon politisk betydelse. För det tredje finns det goda skäl att undersöka även just de fall där det i vårt samhälle föreligger någon form av outtalad konsensus: sådan samstämmighet är oftast ett resultat inte bara av reflektion kring normativa principer, utan framför allt av politiska stridigheter och kompromisser. Därför kan en fråga som inte har varit omstridd på ett tydligare sätt visa på motstridigheter och själv motsägelser i ett samhälles självförståelse, alltså hur dess praxis inte är i överensstämmelse med dess principer: denna delstudie skiljer sig från den föregående och motiveras just genom att den aktualiserar liknande principiella problem men inte är lika omstridd i moraliskt och politiskt hänseende. På samma sätt som i studien om par av samma kön handlar det om att förhålla värdenneutralitetsprincipen till det 'stötande': är det förenligt med neutralitet i värderingsfrågor att ett livssätt fränkänns en viss typ av särskilt rättsligt och politiskt erkännande på grund av att det avviker från eller kränker en majoritets eller minoritets känslor – och i sådana fall under vilka omständigheter?

Detta gäller också den sista tillämpande studien i projektet. Här handlar det om incest. Svensk lag förbjuder könsumgänge mellan nära släktingar: brottsbalken föreskriver att samlag med avkomling bestraffas med fängelse i högst två år, medan samlag med helsyskon bestraffas med fängelse i högst ett år (BrB 6:7). Även i detta fall kan man säga att det inte rör sig om en kontroversiell norm: få verkar på principiella eller andra grunder för rätten för incestuösa par att ingå äktenskap. Och i högre grad än i fallet med de föregående studierna kan det hävdas att det här finns en form av världshistorisk konsensus om det förkastliga med incest. En av vår kulturs viktigaste konstverk, Kung Oidipous, handlar om den befläckelse som tillintetgör den man som sig själv ovetande har dödat sin far och avlat barn med sin mor, som alltså avlat barn med den "från vilken jag själv föddes" (OT 1485). Vissa har velat se incestförbudet som den enda konstanten i samhällenas moralsystem – så menar Arnold Gehlen att incesttabu uppstod i och med totemismens inträde, och att denna gränsdragning var den avgörande landvinning som ledde till att de primitiva samhällena kunde bli civiliserade. (Gehlen 2004 passim) Frånsett något ovanligt fall med incestpar som har fått barn (senast ett syskonpar som har valsat runt i tysk (och svensk) boulevardpress efter att de vid upprepade tillfällen har blivit föräldrar tillsammans och brodern-fadern dömts till fängelse för detta) är det alltså inte ett tabu som uppmärksammas eller ifrågasatts, utan snarare något som uppfattas som en självklar förutsättning i ett civiliserat samhälle.

Frågan är emellertid hur man kan rättfärdiga förhållandet att detta tabu upprätthålls politiskt och rättsligt – närmare bestämt: frågan är i vilken mån ett sådant förbud är förenligt med statlig neutralitet i

värderingsfrågor. Så kunde man hävda att incestförbudet är ett moralistiskt ställningstagande i den meningen att det handlar om ett förhållande som bara rör de berörda. Men detta aktualiserar återigen värdeneutralitetens förhållande till andra normativa principer – i detta fall exempelvis skadepincipen, då det kunde hävdas att ett syskonpars avkomma eller kommande generationer riskerar att skadas på grund av inavel. I analogi med Hans Jonas välkända argument mot kloning kan man därför hävda att förbudet grundar sig i omtanke om den avkomma som kan skadas fysiskt eller psykiskt (Jonas 1979). Men Jonas argument är ett etiskt argument, inte ett politiskt-filosofiskt, och det återstår att visa att det kan göras till en fråga för lagstiftning. Ett motargument utifrån neutralitetsprincipen är att argumentet i alla händelser bara gäller i det fall incestparet verkligen får barn, och att frågan om hur äktenskapet juridiskt regleras endast handlar om huruvida exempelvis ett syskonpar tillåts gifta sig. Ytterligare ett argument är att det är oklart hur både neutralitetsprincipen och skadepincipen förhåller sig till skada som uppkommer på en person som annars inte skulle ha kommit till världen. Det kunde alltså hävdas att incestförbudet inte kan upprätthållas inom ramen för principen om statlig värdeneutralitet, att i detta fall inte heller skadepincipen är tillämplig, och att det därför inte är legitimt att som i svensk rätt förbjuda könsumgänge mellan nära släktingar eller fränkänna dem rätt till äktenskap, detta då ett sådant förbud måste grunda sig i ett ställningstagande till vad som är ett gott liv, alternativt bara kan rättfärdigas utifrån denna typ av argument. Denna delstudie motiveras alltså genom att den på ett tydligare sätt aktualiserar frågan om huruvida neutralitetsprincipen kan komma i konflikt med skade-

principen – och om den förras implikationer inte i själva verket är långt mer radikala än som vanligen förutsätts.

De tre fallen – par av samma kön, polygami och incest – är naturligtvis inte de enda tänkbara. Så aktualiserar även exempelvis förbudet för barn att gifta sig, liksom motsvarande (i Sverige sedan 1989 upphävda) förbud för förståndshandikappade, frågor om moraliska normers förhållande till politiken. Även dessa skulle därför kunna vara intressanta för den typ av projekt som här föreslås. Att de likväl inte kommer att ingå i studien kan motiveras med att de grundar sig i en annan problematik: här rör det sig om en föreställning om att dessa personer inte i egentlig mening är ansvariga för sina handlingar. Detta är förvisso även det en föreställning som grundar sig i moraliska överväganden, nämligen en norm om förmåga till moraliskt handlande och reflektion, men det är delvis en annan fråga än den som ställs i detta projekt.

I den femte och sista delstudien kommer de olika resultaten av principens tillämpande att sammanfattas och utvärderas. Hur förhåller sig principen om statlig värdeneutralitet till utbredda moraliska intuitioner? Hur förhåller den sig till gällande rätt i dessa frågor? Och hur bör man mot bakgrund av dessa resultat förstå principen inom ramen för samtidens politik och politiska teori?

De fem delundersökningarna tänks bli lika många vetenskapliga artiklar på mer gångbara vetenskapliga språk än svenska, företrädesvis engelska och tyska. Dessa artiklar kommer att sammanfogas till en samlad monografi på engelska. Under projektets gång kommer resultaten att göras tillgängliga i mer populär form, som essäer i tidskrifter och som understreckare i Svenska Dagbladet. Därutöver tänks

projektet utmytna i en populärt hållen es-säbok på svenska om politik och moral.

Det närmaste årtiondets politik och politiska debatt kommer troligen i hög grad att behärras av denna typ av frågor, alltså moraliska frågor om erkännande som inte främst rör ekonomisk omfördelning. Det är ingen slump att ett av nittioalets mest uppmärksammade verk i den politiska teorin hade titeln "kamp för erkännande" (Honneth 1994): "erkännande" är en typ av anspråk som befinner sig i det område som i lika hög grad rör moral och politik. Därför är detta projekt väl motiverat inte bara inomvetenskapligt, som ett sätt att reda ut en omstridd normativ princip, utan också samhällreligt – alltså för att se om principen om statens neutralitet i värdefrågor kan ha något att bidra med i kontroversiella frågor som rör lagstiftning om äktenskap.

Referenser

- Aristoteles: *Politiken* (Pol.).
- Beckman, Ludvig: *The Liberal State and the Politics of Virtue*, New Brunswick och London: Transaction Press, 2001.
- Colli, Giorgio: *La nascita della filosofia*, Milano: Adelphi, 2001.
- Connolly, William: *The Ethos of Pluralization*, Minneapolis: Minnesota University Press, 1995.
- Dworkin, Ronald : *A Matter of Principle*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1985.
- Edwards, Alistair & Townshend, Jules: *Interpreting Modern Political Philosophy: From Machiavelli to Marx*, London: Palgrave, 2002.
- Gehlen, Arnold: *Urmensch und Spätkultur*, Frankfurt/Main: Klostermann, 2004.
- George, Robert P: *Making Men Moral. Civil Liberties and Public Morality*, Oxford: Oxford University Press, 1995.
- Habermas, Jürgen: *Die Zukunft der menschlichen Natur. Auf dem Weg zu einer liberalen Eugenik?*, Frankfurt/Main: Suhrkamp, 2001.
- Hegel, G W F: *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, Hamburg: Meiner, 1995.
- Honneth, Axel: *Kampf um Anerkennung. Zur moralischen Grammatik sozialer Konflikte*, Frankfurt/Main: Suhrkamp, 1994.
- Jonas, Hans: "Laßt uns einen Menschen klonieren! Von der Eugenik zur Gentechnologie", i *Technik, Medizin und Ethik. Zur Praxis des Prinzips Verantwortung*, Frankfurt/Main: Suhrkamp, 1996.
- Mill, John Stuart: *On Liberty*, London: Penguin, 1995.
- Nussbaum, Martha: *Hiding from Humanity. Disgust, Shame, and the Law*, Princeton: Princeton University Press, 2004.
- Platon: *Menon* (Men.).
- Rawls, John: *Political Liberalism*, New York: Columbia University Press, 1993.
- Rothstein, Bo: *Vad bör staten göra? Om välfärdsstatens politiska och moraliska logik*, Stockholm: SNS, 1996.
- Sandel, Michael: *Liberalism and the Limits of Justice*, Cambridge: Cambridge University Press, 1982.
- Sofokles: *Kung Oidipous* (OI).
- Young, Iris Marion: *Justice and the Politics of Difference*, Princeton: Princeton University Press, 1990.

Den representativa demokratis gåtor

ANDERS WESTHOLM

Under perioden från början av 1950-talet till mitten av 1960-talet ägde något som kan liknas vid en tyst revolution rum inom statsvetenskapen. Ett antal centrala pionjärarbeten, alla författade av ekonomer (Arrow 1951; Downs 1957; Black 1958; Buchanan och Tullock 1962; Olson 1965), banade väg för en ny orientering inom den politiska teorin baserad på tanken om rationellt handlande aktörer. Hur stor betydelse dessa tidiga arbeten så småningom skulle få för statsvetenskapens utveckling var knappast uppenbart vid den tidpunkt då de publicerades. Ämnet befann sig då mitt uppe i en annan revolution, nämligen den beteendevetenskapliga. Under 1980-talet blev det emellertid alltmer uppenbart att den nya teoretiska ansatsen och dess tillämpningar vann allt större insteg. Vid millennieskiftet svarade forskning baserad på teorier om rationellt handlande för inte mindre än en tredjedel av innehållet i statsvetenskapens internationellt sett mest inflytelserika tidskrifter (Rahn, Sullivan och Rudolph 2002).

Den allmänna tanken om intentionalt handlande var självfallet väl företrädd inom statsvetenskapen långt tidigare. Exempelvis hade den sedan lång tid tillbaka väglett mängder av historiska och andra ideografiska studier. Även den beteendevetenskapliga forskningen stod knappast främmande för tanken även om den klädde den i annan språkdräkt. De nya element som nu tillfördes låg på ett annat plan. För de första hade den nya inriktningen en målmedveten strävan att skapa positiva teorier av ett tämligen generellt slag. För det andra var också dess teoretis-

ka metoder nya för statsvetenskapligt vidkommande. Teorierna var nämligen formella, det vill säga byggde på en serie explicita antaganden, från vilka mer övergripande teorem i sin tur lät sig härledas.

Den entusiasm som såväl målsättning- en som de formella metoderna väckte bidrog med all säkerhet till den nya inriktningens relativt snabba och kraftiga spridning. Det gjorde sannolikt också det faktum att de nya teoretiska tankegångarna på ett skarpsinnigt sätt lyckades problematisera en rad företeelser som man tidigare tagit för självklara. Exempelvis ställde Arrows (1951) omöjlighetsteorem mycket av tidigare demokratiteoretiskt tänkande på huvudet. Den så kallade deltagandeparadox som Downs (1957) och Riker och Ordeshook (1968) bidrog till att formulera vände på motsvarande sätt uppochner på invanda föreställningar rörande medborgarnas politiska deltagande.

Däremot torde även många av teorinriktningens förespråkare se sig tvungna att erkänna att dess rent empiriska framgångar hittills varit mer begränsade. Det är också en huvudtes i den granskning som för tio år sedan företogs av två sympatiskt inställda kritiker (Green och Shapiro 1994). Den rationalistiska teoribildningen synes så här långt ha varit väsentligt bättre på att producera teoretiskt intressanta problem än empiriskt övertygande lösningar.

Spatiala teorier om den representativa demokratis funktionssätt

Därmed infinder sig den allmänna frågeställning som bildar utgångspunkten för det forskningsprojekt som här presenteras. Anta att vi är obenägra att ge upp vad

som allmänt betraktas som den rationalistiska teoribildningens kanske främsta fördel, det vill säga den klarhet som följer av dess formella uppbyggnad. Hur kan vi under den betingelsen förbättra överensstämmelsen mellan dess förutsägelser och den verklighet vi med befintliga empiriska metoder kan observera?

I syfte att närma oss en mer specifik formulering av denna stora och allmänna fråga – och i anslutning därtill några tänkbara förslag till svar – kan det vara lämpligt att betrakta några viktiga drag i de senaste årens utveckling inom ett i sammanhanget centralt område. Den allra mest kända av alla rationalistiska teorier inom statsvetenskapen torde vara den spatiala teorin om den representativa demokratins funktionssätt. I samband med en studie av spatiala marknader, det vill säga konkurrerande företags optimala geografiska placering i förhållande till sin kundkrets, påpekade Harold Hotelling (1929) att hans teoretiska iakttagelser måhända kunde överföras till det politiska systemet, det vill säga till partiernas ideologiska placering i förhållande till väljarkåren. Hotellings idé återuppväcktes och utvecklades trettio år senare av Anthony Downs (1957) och blev därigenom vida känd i statsvetenskapliga kretsar. Som Wattenberg (1991) påpekar avancerade Downs bok efter hand till att bli det mest citerade verket inom statsvetenskapen bland dem vars författare fortfarande var i livet. Och även om boken behandlar en rad olika företeelser torde en mycket stor del av referenserna avse just den spatiala modellen.

Det faktum att teorin kommit att inta en dominerande ställning har på intet sätt inneburit att den undgått kritik. Redan i ett tidigt skede ifrågasatte exempelvis Donald Stokes (1963) — i en kritisk framställning som numera tillhör klassikerna — flera av de förenklade antaganden på

vilken teorin bygger. Det dröjde emellertid ytterligare ca 25 år innan något som kan sägas vara ett egentligt alternativ till Downs och Hotellings teori presenterades. Den nya teorin, som i vissa avseenden tog sin utgångspunkt i Stokes kritik, bytte ut ett av den gamla teorins grundläggande antaganden, nämligen tanken att en väljare föredrar det parti som åsiktsmässigt står honom eller henne närmast. Istället antogs nu en väljare föredra det parti som tydligast företrädde samma åsiktsriktning som väljaren själv (Rabinowitz och Macdonald 1989; Macdonald, Rabinowitz och Listhaug 1991).

Det nya antagandet byggde i sin tur på en förändrad konceptualisering av väljarnas åsikter i politiska sakfrågor. Tidigare hade man tänkt sig att dessa åsikter motsvarade policypositioner på en kontinuerlig skala från exempelvis mycket låga till mycket höga skatter. Den nya teorin byggde istället på tanken att väljarna bara förmådde urskilja två huvudriktningar, exempelvis skattesänkning kontra skattehöjning, och att variationerna på skalan därutöver speglade intensiteten i deras uppfattningar, det vill säga hur angeläget de ansåg det var att röra sig i den ena eller andra riktningen. Den nya teorin benämndes därför riktningsteorin ("the directional theory") medan den gamla, som ditills helt enkelt kallats den spatiala teorin, istället fick namnet närhetsteorin ("the proximity theory").

Den nya teorin föreföll till att börja med vara utomordentligt framgångsrik. I en rad artiklar, flertalet publicerade i ledande statsvetenskapliga tidskrifter, syntes riktningsteorins skapare kunna visa att den i empiriskt hänseende var helt överlägsen den gamla närhetsteorin. Även andra forskare som jämförde de båda teoriernas förmåga fann åtminstone visst stöd för den riktningsteoretiska tanken även om

de inte var lika oreserverat entusiastiska som dess upphovsmakare. Hur starkt stöd den nya teorin erhöll visade sig nämligen vara beroende av vilka metoder testerna grundade sig på.

Så småningom lät det sig konstateras att utfallet vid en prövning på individnivå helt och hållet bestäms av fyra specifika metodval. Det första rör *informationen om partiernas positioner* längs olika åsiktsdimension: Bör man i det avseendet basera analysen på hur väljaren subjektivt uppfattar saken eller på mer objektiva mått? Såväl det andra som det tredje metodvalet avser hur närhetsteorin preciseras med avseende på *metrik* (hur olika åsiktsdimensioner kombineras) samt *nyttofunktionens form* (preferenskurvans exakta utseende): Bör man anta att väljaren baserar sitt tänkande på så kallad kvartersbaserad metrik ("city-block metric") eller euklidisk metrik och bör man anta att preferenskurvan är linjär eller kvadratisk mot avståndet? Det fjärde metodvalet, slutligen, gäller *jämförelsernas karaktär*: Bör analysen inriktas på att bestämma hur en och samma väljare ser på olika partier eller på hur olika väljare ser på samma parti (dvs. ta formen av nyttojäm-förelser inom eller mellan personer).

Väljer man det första alternativet i alla fyra fallen erhålls ett utfall som helt är till närhetsteorins förmån. Väljer man istället genomgående det andra alternativet får man ett utfall som entydigt korar riktningsteorin till segrare. Andra alternativkombinationer ger utfall någonstans däremellan. Jag har själv bidragit till forskningen inom området genom att påpeka de tre sist nämnda metodvalens betydelse (det första hade påtalats tidigare) samt genom att påvisa den dramatiska inverkan dessa fyra val sammantaget har på utfallet (Westholm 1997; se även Westholm 2001, 2005). Resultaten illustrerar på ett mycket slagkraftigt sätt de metodval som tester av

formella teorier kan ställas inför liksom den avgörande betydelse de kan ha för utfallet (jfr Morton 1999, som nyttjar dem som pedagogiskt exempel).

Liksom andra centrala empiriska resultat ger även dem jag just beskrivit upphov till nya frågor. En sådan är självfallet vilka metodval som är de korrekta. Analysen och debatten är på den punkten långt ifrån avslutad (se t.ex. Lewis och King 2000; Macdonald, Rabinowitz och Listhug 1998, 2001; Merrill och Grofman 1999; Westholm 2001, 2005). Det förhindrar emellertid inte att vissa slutsatser redan låter sig dras. Dessa slutsatser pekar i sin tur fram mot de mer specifika syftena med det forskningsprojekt som här presenteras.

Projektets målsättningar i ljuset av tidigare forskning

Det första metodvalets inverkan kan tolkas som att närhetsteorin hävdar sig bättre mot riktningsteorin om väljarnas perception av partiernas positioner antas vara probabilistisk (dvs. antas rymma ett visst mått av perceptuellt brus) än om den antas vara deterministisk (dvs. antas innebära perfekt information). Denna tolkning styrks av såväl simuleringar som tester baserade på dynamiska data med vars hjälp andra tänkbara tolkningar låter sig elimineras (se Westholm 2005).¹

Därav följer i sin tur två slutsatser. Den första är att en teori som tillåter probabilistisk perception kan ge upphov till förutsägelser som systematiskt avviker från dem som den erhålls på basis av dess deterministiska motsvarighet. Om så ej vore fallet skulle det nämligen inte spela någon roll för utfallet om de båda teorierna empiriskt jämfördes på grundval av partier-

nas objektiva positioner eller på grundval av väljarnas subjektiva bilder av dessa positioner. Även det faktum att relationen mellan de objektiva partipositionerna och väljarnas partipreferenser är icke-linjär snarare än linjär är logiskt konsistent med den slutsats som låter sig dras på grundval av de empiriska resultaten.²

Den andra slutsatsen är att det sannolikt finns en bättre väg att gå om man vill öka närhetsteoriens förklaringskraft än den som riktningsteorin valt. Riktningsteorin väljer att byta ut en systematisk princip (närhet) mot en annan (riktning). De empiriska resultaten antyder emellertid att det vore bättre att behålla den förstnämnda och istället ändra ett annat antagande, det vill säga antagandet om att perceptionsprocessen är deterministisk snarare än probabilistisk.

Märkligt nog har detta steg ännu ej tagits. Trots att surveyundersökningar för länge sedan med all önskvärd tydlighet klargjort att antagandet om deterministisk perception (perfekt information) är ohållbart har teorin i detta avseende förblivit oförändrad. Av allt att döma beror detta mer på att man förbisett de kvalitativa implikationerna än att man bedömt det som

olämpligt eller omöjligt att företa en förändring i denna riktning. Teorin har nämligen redan blivit föremål för modifieringar i probabilistisk riktning i andra hänseenden. För det första har man studerat följderna av att ge upp antagandet om deterministisk preferensbildning (Enelow och Hinich 1989). För det andra har man också, från Shepsle (1972) och framåt (se t.ex. Alvarez 1998), undersökt de teoretiska implikationerna av osäkerhet ("uncertainty") ifråga om partiernas positioner.

Det senare skulle vid första påseende kunna förmodas vara samma sak som en probabilistisk perceptionsprocess. Så är dock inte fallet. Osäkerhetstanken innebär i praktiken att partiernas objektiva positioner i åsiktsrymden antas ta formen av diffusa moln (en sannolikhetsfördelning kring ett medelvärde) snarare än bestämda punkter. Tanken är dock fortfarande att alla väljare ser samma moln.³ Det innebär i sin tur att perceptionsprocessen fortfarande antas vara deterministisk. Bristen på realism kvarstår därmed. Om väljarna faktiskt såg exakt samma molnuppsättning med exakt samma tyngdpunkter

1 Det har hävdats att det faktum att närhetsmodellen får starkare stöd när den testas på grundval av väljarnas subjektiva bilder av partiernas positioner skulle kunna tänkas bero på så kallade projektionseffekter (se Krosnick 2002 för en utmärkt översikt över forskningen om detta psykologiska fenomen). Det har också hävdats (med hänvisning till studier av s.k. "on-line processing", såsom Lodge och Steenbergen med Brau 1995) att de objektiva partipositionernas inverkan inte förmedlas av den variation i väljarnas subjektiva bilder av dessa positioner som kommer till uttryck i surveyundersökningar. Med hjälp av paneldata kan båda dessa påståenden testas. Ingen av dem finner något empiriskt stöd.

2 Om relationen tog formen av en linjär kausalkedja skulle någon systematisk avvikelse ifråga om förutsägelser på individnivå ej kunna uppstå. Teorierna stipulerar emellertid en icke-linjär relationen. Det gäller även om själva perceptionsprocessen antas vara linjär. De objektiva partipositionernas inverkan förmedlas av väljarnas subjektiva bilder av var partierna befinner sig. De senare måste emellertid kombineras med väljarnas egna åsikter i de politiska sakfrågorna innan de kan ge upphov till några partipreferenser. Kombinationen, vilken matematiskt kan ta formen av ett avståndsmått (närhetsteorin) eller produkter (riktningsteorin), innebär i sin tur att relationen som helhet är icke-linjär.

3 I vissa fall har molnets storlek men däremot ej dess tyngdpunkt (medelvärde) tillåtits variera från en väljare till en annan.

(medelvärden) borde deras svar på surveyundersökningarnas frågor också vara identiska (de kunde alla förväntas uppgesamma tyngdpunkter). I praktiken finns dock mycket stora variationer.

Osäkerhetsantagandet kan därtill i en viss bemärkelse sägas förstärka bristen på realism. Det förutsätter nämligen att väljarna i praktiken har förmåga att dra slutsatser på basis av hela sannolikhetsfördelningar snarare än enskilda punkter. Sådana slutsatser förutsätter tämligen komplicerade beräkningar (vilket om inte annat framgår av de härledningar forskarna tvingas till i syfte att fastställa vilka preferenser väljarna kan tänkas komma fram till). Antagandet står därmed i dålig samklang med den psykologiska forskning som visar att vi vanligen söker vägar att förenkla snarare än komplicera de beslutsproblem vi ställs inför.

Vi kan således konstatera att det förefaller såväl önskvärt som möjligt att överge det gamla antagandet om en deterministisk perceptionsprocess och istället tillåta ett probabilistiskt element. Den första målsättningen med det projekt som här presenteras är således att företa en sådan förändring samt studera dess teoretiska implikationer (hur förändras modellens förutsägelser) och dess förmåga att förbättra modellens empiriska förklaringskraft.

Detta är dock inte den enda målsättningen. Därtill kommer också flera metodologiska syften. Debatten om närhets- kontra riktningsteoriens empiriska företräden och de metodval som därvid aktualiserats pekar på att vi i flera avseenden saknar tillfredsställande verktyg för att pröva dessa och liknande teoriers bärkraft. Skälen är i huvudsak två.

För det första kompliceras analysen av väljarnas preferensbildning av misstanken om att orsakssambandet mellan deras par-

tipreferenser och deras subjektiva bild av partiernas sakfrågepositioner inte är enkelriktat. Närmare bestämt finns en hypotes med gamla teoretiska anor (Festinger 1957; Heider 1958) om att väljarnas subjektiva placering av partierna delvis präglas av så kallade projektionseffekter, det vill säga en form av önsketänkande (se Krosnick 2002 för en översikt över litteraturen om detta fenomen). Den som redan är starkt positiv till ett visst parti kan frestas att placera partiet närmare sig själv än vad som är sakligt motiverat. På motsvarande sätt kan starkt negativa uppfattningar om ett visst parti tänkas ge upphov till en benägenhet att mentalt skjuta partiet ifrån sig i den subjektiva åsiktsymden. Styrkan i den process vi egentligen vill uppskatta (preferensbildning snarare än projektion) riskerar därmed att överskattas.

Detta problem utgör ett av de främsta argumenten mot tester baserade på varje väljares egen subjektiva bild av partiernas positioner. Problemet kan motverkas genom att den empiriska analysen istället grundas på genomsnittet av samtliga väljares perceptioner. Den lösningen bygger emellertid på det ogrundade antagandet (se Westholm 2005) att väljarnas perceptioner är helt likformiga eller att de variationer som finns kan elimineras utan att några nya snedvridande effekter uppstår. Problemet kan också angripas med hjälp av paneldata (se t.ex. Westholm 2005). Panelundersökningar är emellertid tämligen sällsynta och ger därtill upphov till en del nya komplikationer. Det finns därför ett starkt behov av alternativa tekniker med vars hjälp projektionsproblematiken låter sig angripas.

För det andra saknar vi idag hållbara metoder för att pröva hela kausalkedjan från partiernas objektiva positioner till väljarnas partipreferenser (där den första

länken utgörs av perceptionsprocessen och den andra av den preferensbildning som därpå följer). De metoder som vanligen används bygger på ett antagande om deterministisk perception och ger därför upphov till snedvridna skattningar. Även de mer sofistikerade (och därför mer sällan tillämpade) tekniker som idag finns (t.ex. Aldrich och McKelvey 1977) innebär att idiosynkratiskt brus i perceptionsprocessen hanteras på ett otillfredsställande sätt. Även på denna punkt finns därför ett starkt behov av alternativa metoder.

De målsättningar som hittills diskuterats fokuserar på två av de tre möjligheter som finns om man vill förbättra utsikterna att lösa den representativa demokratis gåtor: att förbättra teorin och att förbättra de metoder med vars hjälp den låter sig prövas. Det finns emellertid också en tredje möjlighet, nämligen att de gåtor vi tycks stå inför i vissa avseenden kan tänkas vara illusoriska.

Ett exempel på att så kan vara fallet är det fjärde av de fyra metodval som diskuteras i slutet av föregående avsnitt. Stödet för riktningsteorin (liksom dess upprinnelse; se Rabinowitz 1978) baseras till stor del på analyser där man jämför olika väljares sympatier för ett och samma parti med hjälp av så kallade termometerskalor. Man finner därvid inte, som man kanske skulle vänta, att kurvan når sin topp bland de väljare som befinner sig närmast partiet och sjunker på ömse sidor om denna punkt. Istället har kurvan en närmast linjär form, även för partier som befinner sig tämligen långt från extremerna. Detta fenomen har tolkats som det kanske främsta empiriska belägget för riktningsteorin och mot närhetsteorin.

Emellertid kan det vid närmare påseende konstateras att närhetsteorin inte gör några förutsägelser överhuvudtaget rörande denna typ av kurvor. Dess förutsä-

gelser avser preferenser och de senare baseras i sin tur på jämförelser inom en och samma individ tvärs olika partier snarare än på jämförelser inom ett parti tvärs individer. När analysen bygger på den korrekta typen av jämförelser (dvs. ett studium av preferenskurvor) framträder med all önskvärd tydlighet det mönster som närhetsteorin ger oss anledning att förvänta, åtminstone så länge vederbörlig hänsyn tas till det faktum att perceptionsprocessen är probabilistisk snarare än deterministisk (se t.ex. Westholm 1997, figur 4). Den anomali som riktningsteorin hade ambitionen att eliminera var således i detta fall en ren illusion. Analysen beaktade "förutsägelser" som de facto ej lät sig härledas från teorin och glömde bort dem som istället borde ha undersökts.

I debatten om närhets- och riktningsteorin fördelar och tillkortakommanden återfinns emellertid ytterligare några återkommande observationer som anses tala till den nya teorins fördel och den gamlas nackdel. En gemensam nämnare för många av dessa observationer är att de avser det sätt på vilket partierna eller deras företrädare placerar sig i förhållande till väljarkåren. Riktningsteorin innebär ett försök att eliminera de anomalier som närhetsteorin därvid synes uppvisa. Detta försök bygger på tanken att ett systematiskt mönster måste ha en systematisk orsak (t.ex. i form av en annan systematisk princip för preferensbildning än den närhetsprincip man tidigare utgått från).

En annan möjlighet, som jag för egen del finner väl så plausibel, är att slumpen även i dessa fall kan tänkas spela oss ett spratt. Ett välbekant faktum, som dock ofta glöms bort, är att vad som på en analytisk nivå bara är slumpmässigt brus kan ge upphov till synnerligen systematiska mönster på en annan (se t.ex. Green 1964). En tredje typ av målsättning för

detta projekt är således att undersöka om vissa av de aggregerade mönster som för närvarande påstås stå i strid med närhets-teorin vid närmare granskning låter sig avskrivras som utslag av det faktum att de underliggande processerna är stokastiska snarare än deterministiska. Tanken om determinismens problem återkommer således som ett ledmotiv i projektet även i detta fall. Däremot är det inte enbart, och kanske inte heller främst, antagandet om en deterministisk perceptionsprocess som står i förgrunden.

Projektets målsättningar låter sig därmed sammanfattas på följande sätt:

Trots att den klassiska spatiala teori som Downs och Hotelling lanserade har en dominerande ställning inom sitt tillämpningsområde är dess överensstämmelse med verkligheten i vissa avseenden starkt ifrågasatt. Detta projekt syftar till att pröva tre olika tänkbara förklaringar till detta faktum. Den första är att teorin till viss del bygger på orealistiska antaganden. Den andra är att även de metoder med vars hjälp teorin prövats i vissa avseenden grundas på orealistiska antaganden. Den tredje är att vissa av de observationer som ligger grund för slutsatserna om bristande verklighetsöverensstämmelse baserats på en förenklad förståelse av teorin.

En gemensam nämnare för dessa förklaringsförsök är att de ifrågasätter befintliga antaganden om determinism och/eller antaganden om det sätt på vilket indeterminismen kommer till uttryck. Särskild uppmärksamhet ägnas därvid åt antagandet om att väljarna har perfekt information om partiernas ställningstaganden. I den utsträckning förklaringsförsöken visar sig framgångsrika kan de ligga till grund för en vidareutveckling av de analytiska verktygen. Förhoppningen är därmed att projektet inte bara skall öka vår probleminsikt utan också bidra till att a)

vidareutveckla själva teorin, b) vidareutveckla de metoder med vars hjälp den prövas samt c) vidareutveckla förståelsen av teorins förutsägelser om verkligheten.

Projektets genomförande

Eftersom projektets ambitioner främst avser teori- och metodutveckling snarare än empirisk prövning av befintliga teorier består arbetet till stor del av logiska härledningar av olika slag. Därtill kan även olika former av simuleringar tänkas komma till användning. Inte desto mindre finns i många fall skäl att med hjälp av verkliga data företa en första prövning av de nya verktygens bärkraft och/eller illustrera hur de låter sig tillämpas.

För det ändamålet fordras primärt data som tillhandahåller information om väljarnas perceptioner av partier/kandidater för en förhållandevis rikhaltig uppsättning politiska sakfrågor samt därtill information om väljarnas egna uppfattningar i samma frågor och deras preferenser med avseende på de aktuella partierna/kandidaterna. Lyckligtvis finns en rad datamängder från flera olika länder som tillgodoser dessa krav. Dessa kan utan svårighet erhållas från befintliga dataarkiv. I vissa fall finns även paneldata (på väljarnivå) och/eller data om partiernas objektiva positioner (baserade på exempelvis surveyundersökningar med partiets företrädare inom den politiska eliten) att tillgå. Bland de aktuella länderna märks Norge, Sverige, Holland, Storbritannien, Canada och USA. Det faktum att dessa länder skiljer sig åt med avseende på partisystem (antal partier) och valsystem gör det möjligt pröva resultatens robusthet med avseende på sådana variationer (i de fall de förväntas vara robusta) eller pröva om variationerna har väntad inverkan (i de fall de kan antas ha systematisk effekt).

Det ligger, såvitt jag kan bedöma, i sakens natur att det är svårare att bedöma framgångsutsikterna för ett projekt som i stor utsträckning syftar till teori- och metodutveckling än för en renodlat empirisk studie. Det torde också svårare att för ett sådant projekt på ett precist och koncist sätt klargöra hur man tänker sig att "undersökningen" skall genomföras. Någon egentlig motsvarighet till begreppet "undersökningsdesign" föreligger inte när det handlar om "the context of discovery".

Vad jag i denna ansökan trots allt hoppas ha klarlagt är vilka problem jag avser att attackera och varför det är av vikt att lösa dem. De frågeställningar projektet aktualiserar är i många fall sådana som jag haft skäl och möjlighet att fundera över sedan jag för något tiotal år sedan först började intressera mig för området. Det finns också ett flertal förstudier utöver de tre jag redovisar (Westholm 1997, 2001, 2005) även om de ännu inte är i sådant skick att jag vill redovisa dem offentligen eller referera till dem som färdiga manuskript. De tre skrifter jag hittills författat i direkt anslutning till forskningsområdet belägger förhoppningsvis också att jag förmåga att ge den typ av bidrag jag säger mig ha ambitionen att åstadkomma.

Referenser

- Aldrich, John H., och Richard D. McKelvey. 1977. "A Method of Scaling with Applications to the 1968 and 1972 Presidential Elections." *American Political Science Review* 71: 111–30.
- Alvarez, R. Michael. 1998. *Information and Elections*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Arrow, Kenneth J. 1951. *Social Choice and Individual Values*. New York: Wiley.
- Black, Duncan. 1958. *The Theory of Committees and Elections*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Buchanan, James M., och Gordon Tullock. 1962. *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Downs, Anthony. 1957. *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper & Row.
- Festinger, Leon. 1957. *A Theory of Cognitive Dissonance*. Stanford: Stanford University Press.
- Green, Donald P., och Ian Shapiro. 1994. *Pathologies of Rational Choice Theories: A Critique of Applications in Political Science*. New Haven: Yale University Press.
- Green, H. A. John. 1964. *Aggregation in Economic Analysis: An Introductory Survey*. Princeton: Princeton University Press.
- Heider, Fritz. 1958. *The Psychology of Interpersonal Relations*. New York: Wiley.
- Hotelling, Harold. 1929. "Stability in Competition." *Economic Journal* 39: 41–57.
- Krosnick, Jon A. 2002. "The Challenges of Political Psychology: Lessons to be Learned from Research on Attitude Perception." I *Thinking about Political Psychology*, red. James H. Kuklinski. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lewis, Jeffrey B., och Gary King. 2000. "No Evidence on Directional vs. Proximity Voting?" *Political Analysis* 8: 21–33.
- Lodge, Milton, och Marco R. Steenbergen med Shawn Brau. 1995. "The Responsive Voter: Campaign Information and the Dynamics of Candidate Evaluation." *American Political Science Review* 89: 309–26.
- Macdonald, Stuart Elaine, George Rabinowitz och Ola Listhaug. "Issues and Party Support in Multiparty Systems." *American Political Science Review* 85: 1107–1131.
- Macdonald, Stuart Elaine, George Rabinowitz och Ola Listhaug. 1998. "On Attempting to Rehabilitate the Proximity Model: Sometimes the Patient Just Can't Be Helped." *Journal of Politics* 60: 653–690.
- Macdonald, Stuart Elaine, George Rabinowitz och Ola Listhaug. 2001. "Sophistry versus Science: On Further Efforts to Rehabilitate the Proximity Model." *Journal of Politics* 63: 482–500.
- Merrill, Samuel III, och Bernard Grofman. 1999. *A Unified Theory of Voting: Directional and Proximity Spatial Models*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Morton, Rebecca B. 1999. *Methods and Models: A Guide to the Empirical Analysis of Formal Models in Political Science*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Olson, Mancur. 1965. *The Logic of Collective Action*. Cambridge: Harvard University Press.
- Rabinowitz, George, och Stuart Elaine Macdonald. 1989. "A Directional Theory of Issue Voting." *American Political Science Review* 83: 93–121.
- Riker, William H., och Peter C. Ordeshook. 1968. "A Theory of the Calculus of Voting." *American Political Science Review* 62: 25–43.
- Shepsle, Kenneth A. 1972. "The Strategy of Ambiguity: Uncertainty and Electoral Competition." *American Political Science Review* 66: 555–68.
- Stokes, Donald E. 1963. "Spatial Models of Party Competition." *American Political Science Review* 57: 368–377.
- Wattenberg, Martin. 1991. *The Rise of Candidate Centered Politics. Presidential Elections of the 1980s*. Cambridge: Harvard University Press.
- Westholm, Anders. 1997. "Distance versus Direction: The Illusory Defeat of the Proximity Theory of Electoral Choice." *American Political Science Review* 91: 865–883.
- Westholm, Anders. 2001. "On the Return of Epicycles: Some Crossroads in Spatial Modeling Revisited." *Journal of Politics* 63: 438–481.
- Westholm, Anders. 2005. "Distance, Direction, and the Problem of Causal Order: A Dynamic Solution to a Static Dilemma." Manuskript. Statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet.

■ Statsvetenskapliga förbundet

FÖRBUNDSREDAKTÖR: HELENA WOCKELBERG

Förbundsredaktören har ordet

Nu har de så kallade förbundssidorna börjat finna sin form här i Statsvetenskaplig tidskrift. De yttre ramarna är mycket vida, det är upp till er läsare att sätta dagordningen för vårt samtal om statsvetenskapen som ämne och våra roller som forskare och lärare. Här blir också all upptänkt information spridd, evenemangstips, information om konferenser och kurser med mera.

I detta nummer kommenterar Niklas Bolin och Thomas Larue den av Högskoleverket nu slutförda utvärderingen av svensk statsvetenskap. Bolin och Larue ifrågasätter det i deras ögon stora antal institutioner som idag kan bedriva forskarutbildning i vårt ämne och manar till ökat nationellt samarbete i syfte att säkra kvaliteten.

Ovan nämnda utvärdering ger en intressant inblick i likheter och olikheter mellan våra institutioner och Högskoleverkets bedömare lämnar en rad rekommendationer till oss. Flera av de som gäller grundutbildningen är visserligen ljuv musik för trötta läraröron, men medför sannolikt ökade kostnader av ett slag det kan bli svårt att finna något utrymme för.

Samtidigt är flera av rekommendationerna uppfriskande och framstår som skrivna med omsorg om ämnet, lärarna, forskarna och studenterna. Bedömarna ger också prov på en förmåga att ställa kostnader mot varandra, vilket till exempel rekommendationen "[v]ärna lärarnas forskningstid och säkra samtidigt att studenterna får mer undervisning genom att effektivisera undervisningen till exempel genom större studentgrupper och återanvändning av undervisningsmoduler" (*Utvärdering av utbildning i statsvetenskap, freds- och utvecklingsstudier och områdesstudier vid svenska universitet och högskolor*, s. 41) visar. Hur det blir med forskningstiden och studentgrupperna får framtiden utvisa, och det kanske också i Högskoleverkets regi eftersom myndigheten snart inleder en ny granskningsomgång där samtliga lärosäten ska utvärderas (på central nivå, samt på fakultets- och institutionsnivå) och betygsättas enligt en tregradig skala. (*Universitetsläraren* nr. 7/2006.)

Lyckade produkter av vårt utbildningssystem finner vi i den svenska avdelningen i den kommande *International Encyclopedia of Political Science*. Jag har ställt tre snabba frågor till Bo Rothstein, en av de tre kollegor som av förbundets styrelse utsetts att representera svensk statsvetenskap. Vad han svarade kan du läsa nedan.

HELENA WOCKELBERG

Har du synpunkter på förbundssidan eller vill lämna bidrag är du välkommen att kontakta förbundsredaktören via e-post Helena.Wockelberg@statsvet.uu.se eller telefon 018-4713448.

Bättre forskar- utbildning i statsvetenskap – ett förslag

Sverige har stora problem vad gäller landets högskoleutbildnings- och forskningspolitik. Samtidigt som landets grundutbildningar har kraftigt expanderats, och gått mot en gymnasifiering, har volymen på forskarutbildningen minskat *trots* fler lärosäten med examinationsrätt. Enligt Högskoleverkets siffror (HSV 2006a) så gick antalet doktorandnybörjare vid landets humanistisk-samhällsvetenskapliga fakultet ned från 1005 för 2002 till 617 för år 2005. Statsvetenskapen följer denna trend med ett kraftigt minskande antal antagna till forskarutbildningen. Här kan vi spåra en märklig och till viss del motsägelsefull utveckling: Å ena sidan har antalet lärosäten som har rätt att examinera doktorer i statsvetenskap mer än fördubblats under de senaste tio åren, från 5 (1996) till 12 lärosäten (2006). Å andra sidan kan vi skönja en tydlig nedgång i antalet antagna doktorander. År 2005 var det till och med antagningsstopp vid de stora institutionerna i Lund och Uppsala. I år har Umeå, Lund och Göteborg tvingats stänga dörarna till sina forskarutbildningar. Även om det kanske är för tidigt att uttala sig säkert så kan man ana effekterna av denna minskning i det lägre antalet doktorsexamina. År 2003 examinerades 40 doktorer i statsvetenskap medan motsvarande siffra för 2005 var 24. Frågan är om inte vi idag har fått en situation där vi har för många forskarutbildningar inom statsvetenskap i Sverige? Bör vi inte koncentrera resurserna till några färre institutioner istället för att sprida ut dem på många? För ett så litet

land som Sverige är onekligen 12 forskarutbildningsinstitutioner för mycket. Även om vi anser att man bör se över antalet lärosäten med examinationsrättigheter och eventuellt minska dessa, så får vi acceptera att det är upp till statsmakten att genomföra en sådan reform. Det enda vi kan diskutera idag på ett mer konstruktivt sätt är hur vi bör hantera dagens situation och bemästra utmaningen som statsvetenskapliga institutioner och statsvetenskap som ämne står inför: Hur behåller man en högkvalitativ forskarutbildning i en tid då man tar in allt färre doktorander på allt fler institutioner?

Frågan är väl värd att ställas och har även aktualiserats i och med Högskoleverkets nyligen färdigställda rapport *Utvärdering av utbildning i statsvetenskap, freds- och utvecklingsstudier och områdesstudier vid svenska universitet och högskolor* (HSV 2006b). I de delar av rapporten där landets statsvetenskapliga forskarutbildningar granskas så framkommer en tydlig bild. Denna bild stödjer vår uppfattning om vad samtliga statsvetenskapliga institutioner bör göra för att även fortsättningsvis kunna bedriva en bra forskarutbildning. Det viktigaste är ett ökat samarbete över lärosätessgränserna. Detta slås fast i HSV:s rapport som uppmanar institutionerna vid Göteborg och Stockholm att "utöka det nationella och internationella samarbetet kring forskarutbildningskurser" (HSV 2006b:73 och 132). Vad gäller högskolan i Jönköping så föreslår Högskoleverket att "inga ytterligare forskarstuderande bör antas förrän /.../ ett omfattande forskarutbildningssamarbete med andra universitet och högskolor kommit till stånd" (HSV 2006:88). Karlstad föreslås "utveckla det nationella och internationella samarbetet i forskarutbildningen med andra lärosäten ytterligare" (HSV 2006b:99), medan Uppsala anmodas att

”öka utbudet av kurser och seminarier i forskarutbildningen, möjligen i samarbete med andra lärosäten” (HSV 2006b:147). Vidare har HSV också anmärkningar gentemot Linköping, där det i rapporten föreslås att ”ett omfattande, fast forskarutbildningssamarbete med andra universitet” (HSV 2006b:104) skall inrättas. Kritiken är kanske som hårdast mot Växjö, där det slås fast att institutionen bör införa ”antagningsstopp i forskarutbildningen tills dess att: .../.../...ett fast organiserat, långsiktigt forskarutbildningssamarbete med andra universitet har kommit till stånd” (HSV 2006b:152).

Vi menar att dessa observationer är tydliga indikationer på att statsvetenskapliga institutioner, gamla såväl som nya, saknar förutsättningarna för att etablera vad som skulle kunna kallas för en kritisk massa inom ramen för sina forskarutbildningar. Den kritiska massan är inte enbart nödvändig för att få till stånd en mer ekonomiskt lönsam forskarutbildning. Den är framförallt ofrånkomlig för att doktorander skall erhålla en högkvalitativ utbildning som förmår skapa morgondagens kompetenta forskare och lärare. Det är, i vår mening, i *mötet* mellan olika forskarstuderande och forskare och i de *diskussioner* och *argumentationer* som uppstår därvidlag som de kan ytterligare förbättra sina färdigheter och kunskaper. Det är dags att skapa en ökad nationell samverkan vilket också Högskoleverket menar skulle leda till en kvalitetsförbättring (HSV 2006b:7). Utöver detta bör även det svenska statsvetarkollektivet söka att etablera en starkare gemensam identitet. Med utgångspunkt i ovanstående beskrivning så vill vi lägga fram tre olika typer av reformer/idéer som skulle kunna leda till en bättre forskarutbildning för alla blivande statsvetare i Sverige.

För det första, anser vi att metodinternatet (som vanligen hålls i juni) bör utvecklas till en nationell grundkurs i metod och analys. Kursens omfång bör förslagsvis bestå av 10-15 poäng och rymma en genomgång av (1) kvantitativa metoder, (2) kvalitativa metoder, och (3) forskningsdesign. Kursen skulle följas på distans av alla nyantagna doktorander under deras första år (vilket skulle förutsätta en viss koordinering av antagningsdatum) och rymma fyra-fem internat (inklusive det sista avslutande och examinerande internatet som är idag det enda som hålls). Vi är övertygade om att man, både med hjälp av modern teknik, såsom nätbaserade konferenser, och relativt billiga färdmedel kan fullfölja en sådan kurs utan större merkostnader för de enskilda institutionerna. Någon form av system för ersättning till de institutioner som tillhandahåller lärare för kursen måste dock förhandlas fram mellan de deltagande institutionerna.

För det andra, anser vi att Statsvetenskaplig tidskrift och statsvetenskapliga förbundet måste spela en starkare roll i den statsvetenskapliga gemenskapen. Detta är angeläget inte minst eftersom det skulle stärka banden mellan institutionerna och även möjligheterna för doktorander att få sina vetenskapliga produkter granskade av flera statsvetare. Ett sätt att bidra till en sådan utveckling skulle vara att (1) införa två pris för bästa uppsats (en för doktorander och en för disputerade) vid statsvetenskapliga förbundets årsmöte. De vinnande bidragen publiceras sedan i tidskriften; (2) ett av tidskriftens fyra nummer läggs ut på en gästredaktör vid en institution (roterande system så att alla blir tillfrågade) samt (3) låta alla doktorander publicera (efter ett års forskarstudier) ett kort abstract på sitt avhandlingsprojekt i Statsvetenskaplig tidskrift.

För det tredje, anser vi att de enskilda institutionernas forskarutbildningar alla bör upprätta följande riktlinjer: (1) varje doktorand *skall* presentera minst en uppsats (kapitel/artikel/del av avhandlingen) vid ett internationellt forum såsom en konferens, seminarium eller kurs och (2) det vore *önskvärt* att varje doktorand lägger fram minst en uppsats (kapitel/artikel/del av avhandlingen) för seminariebehandling vid ett annat lärosäte än det egna.

Våra idéer utgör först och främst praktiska förslag i syfte att starta debatten om vad som bör göras för att kunna bibehålla en hög kvalitet på statsvetenskaplig forskarutbildning. Vår sista uppmaning är till landets samtliga forskarutbildningsansvariga. Dessa bör snarast träffas och lägga upp riktlinjerna för att utveckla samarbetet över institutionsgränserna. Även om vi menar att en nationell och enhetlig samverkan vore det bästa, skulle man även kunna pröva samma tankar fast med lägre ambitioner: Regionala samarbetsprojekt existerar redan idag (forskarkurssamarbetet mellan Karlstad, Mittuniversitetet, Växjö och Örebro kan här tjäna som ett exempel). Kanske utgör regionala samarbetsinitiativ mellan några institutioner en realistisk början på ett större samarbete i framtiden. Tiden är dock som alltid knapp och vi menar att gemensamma och nationella förändringar i riktningen vi angett skulle vara ett första steg i rätt riktning.

NIKLAS BOLIN – THOMAS LARUE
DOKTORANDER VID UMEÅ UNIVERSITET

Referenser

Högskoleverket, 2006a. *NU-databasen*, nedladdad den 25 april 2006. <http://nu.hsv.se/nu/index1.html>.

Högskoleverket, 2006b. *Utvärdering av utbildning i statsvetenskap, freds- och utvecklingsstudier och områdesstudier vid svenska universitet och högskolor*, Stockholm: Högskoleverket.

Tre snabba frågor till ...

... **Bo Rothstein**, Göteborgs universitet, som är utsedd till representant för svensk statsvetenskap i den kommande *International Encyclopedia of Political Science*.

1. Grattis! Du är svensk statsvetenskaps motsvarighet till den alpina skidåkningens Anja Pärson så – hur känns det?

– Lika hedrande som överraskande – och jag är en stor beundrare av Pärson (och av Pillan) för deras mod att tävla i störtlopp. Det är stentufft.

2. Tingsten, Westerstahl och Rothstein kommer alltså vara de svenska namn som nämns i encyklopedin, ser du några gemensamma nämnare er emellan?

– Det är väl inte min sak att lägga i dagen någon uppfattning om detta. Möjligen att alla tre bredvid sin forskning roat sig med att lågmält och försiktigt sticka ut hakan i den offentliga debatten.

3. Vilka namn eller forskningsområden nämns under rubriken "Sweden" om encyklopedin revideras om 25 år?

– The importance of social and gender equality for human well-being.

■ Litteraturoversikter

Stephen Eric Bronner: *Reclaiming the Enlightenment. Towards a Politics of Radical Engagement*. New York 2004: Columbia University Press.

RASMUS KARLSSON

Återerövrandet av upplysningen

Med *Reclaiming the Enlightenment* har Stephen Eric Bronner åstadkommit en dos veritabelt sprängstoff för vilken samhällsvetenskaplig fakultet som helst. Till skillnad från mycket som skrivits om upplysningen är Bronners bok uttalat politisk. I sin strävan att återupprätta upplysningsarbetet skjuter den lika skarpt mot höger som vänster, mot ekonomisk reduktionism och uppgivenhetens *laissez-faire* men också mot den vänster som förlorat greppet om sin egen historia och idag finner sig försvara etniska identiteter framför kosmopolitism, myt framför vetenskap och tradition framför förnyelse.

I denna grafomanins tidsålder utgör Bronners knappa tvåhundra sidor en befriande kontrast; trots sitt breda anslag förblir boken intelligent sammanhållen på ett sätt som borde lämna många *copy-and-paste*-professor blek av avund. Det förenande temat för bokens nio kapitel är upplysningens radikala och politiska karaktär vilken, enligt Bronner, alltför ofta har reducerats till antingen abstrakta filosofiska resonemang eller kulturhistoriska detaljer i sentida forskning. Samtidigt med denna

fragmentering har det blivit högst *comme-il-faut*, särskilt bland vänsterintellektuella, att kritisera upplysningen för att vara imperialistisk, sexistisk och scientistisk. Utifrån sin djupa humanistiska bildning tar sig Bronner an att visa hur historielös en sådan kritik är och, vidare, varför det är ohållbart att enbart tolka upplysningen som ett partikulärt, manligt och västerländskt projekt.

Lika fel som att skylla över att enskilda upplysningstänkare emellanåt gav uttryck för sin tids fördomar, lika fel menar Bronner att det är att sätta likhetstecken mellan upplysningens etos och dessa fördomar. Snarare blir det möjligt att kritisera reaktionära drag hos vissa av 1700-talets filosofer just i kraft av att andra upplysningstänkare inte delade dem. Exempelvis blir Rousseaus och Kants stöd för dödsstraffet moraliskt klandervärt eftersom andra, som Beccaria och Voltaire, förstod dess barbari. I samma ljus bör vi, enligt Bronner, se förhållandet mellan upplysningen och feminismen. Även om kvinnor, svarta eller egendomslösa inte rymdes i den ursprungliga liberala visionen är detta för honom snarare ett uttryck för en oförmåga till reciprocitet hos enskilda *liberaler* än hos *liberalismen* som sådan. Mycket riktigt kritiserade också t.ex. Mary Wollstonecraft franska revolutionen för att inte dra konsekvensen av sin egen universalistiska etik och förverkliga kvinnors likhet inför lagen (Wollstonecraft 1996).

Med liknande historiska analyser "rehabiliterar" Bronner upplysningens emancipatoriska sprängkraft. Det kan behövas när han, i den senare delen av boken, ska gå i närkamp med den kanske allvarligaste

kritiken som riktats mot upplysningen, nämligen att den inom sig bar fröet till sentida totalitära samhällsformer. Denna tanke, att upplysningen riskerar att förbytas i sin motsats har som inte minst Darrin McMahon med tydlighet visat funnits med ända från upplysningens början (McMahon 2001). Genom Max Horkheimers och Theodor Adornos *Upplysningens dialektik* från 1947 erhöll den emellertid en helt annan filosofisk förankring och därtill en lyskraft som lade grunden till senare s.k. kritisk teori. Medan tidigare filosofer, från Edmund Burke och framåt, hade ifrågasatt huruvida det var möjligt att rationellt planera ett samhälle menade Horkheimer och Adorno att det snarare var just den instrumentella rationalitetens exempellösa framgång som utgjorde det allvarligaste hotet mot friheten. De förbådade framväxten av en allt mer "förvaltd värld", en järnålder i vilken byråkratin tillåtits skapa ett genomadministrerat samhälle och "systemets makt över människorna växer för varje steg ut ur naturens" (Horkheimer och Adorno 1996:54). I en tidsånda där såren av Auschwitz och Hiroshima fortfarande var färskast framstod det följdriktigt att se det industriella massmordet som den logiska konsekvensen av moderniteten och inte som en reaktion emot den. Så skrev den finlandssvenske filosofen Georg Henrik von Wright bara några år efter att *Upplysningens dialektik* getts ut: "Påståendet att höjd civilisation inte är en garanti för moralisk förbättring har småningom blivit en trivialitet. Men insikten att civilisationen är en förutsättning för det verkliga barbariet borde fortfarande vara en verksam tankeställare" (von Wright 1994:102).

Den berättigade fråga som Bronner ställer är, kan verkligen upplysningen skylas för detta? Även om totalitära regimer använde instrumentell rationalitet för att

administrera förintelsen av miljoner människor, är det verkligen ett uttryck för en nödvändig "dialektik"? Är det inte snarare så att dessa regimer, med sin fixering vid etnisk renhet, viljedyrkan och en mytisk vördnad för Ledaren stod i absolut motsats till upplysningens kritiska och på individuell autonomi baserade ideal? När den kritiska teorin försöker leda sin dialektik i bevis värjer den sig också vanligen från att ge en historisk analys av hur detta orsaksamband skulle se ut. Bronners första försvarslinje blir därför att den kritiska teorin måste lämna sin "metaphysical mist and the night in which all cows are black" (Bronner 2004:98) och istället se till faktiskt historiska skeenden. Då, menar Bronner, kommer det att bli tydligt att "totalitarian forms of planning, no less than the values underpinning them, retain only the most remote association with the Enlightenment" (Bronner 2004:106).

Det är inte min uppgift att avgöra om Bronner går segrande ur sin drabbning med Horkheimer och Adorno. Klart är att deras klassiska verk, genom sin spännvidd från antropologi till psykoanalys, väcker många trådar som Bronner inte ger sig i kast med. Striden förblir i vilket fall högst central emedan den avgör vilka recept som vi bör skriva ut inför framtiden. Medan den kritiska teorin klamrar sig fast vid tanken att "the whole is false" menar Bronner att upplysningsprojektet fortfarande bär på en stor potential till ökad emancipation, inte minst på ett globalt plan. Istället för att avvisa alla försök till pragmatiska reformer och moderation av kapitalismen som enfaldiga och av naturen omöjliga bör vi, enligt Bronner, ta utgångspunkt i existerande skillnader mellan länder och system i syfte att finna vägar till ett bättre och mer rättvist samhälle.

Om en annan värld nu ska vara möjlig menar Bronner att det är av största vikt att

vänstern återerövrar upplysningens banderoller från högern och dess påstådda ”kamp mellan civilisationerna”. Bronner är snar att visa att den kristna höger i USA som påstår sig försvara upplysningen i nästa andetag beklagar traditionens minskade betydelse, de borttynade familjevärdena och den sexuella frigörelsen. Det borde vara enkelt för vänstern att genomskåda denna pseudo-universalism med dess anti-moderna fördomar. Ju längre bort från det politiska mittfältet vi rör oss ju tydligare blir Bronners analys, extremhögern är inte de intellektuella arvtagarna till Kant eller Voltaire, den ”upplysning” de bejakar är inget annat än en förtäckt rasism. Problemet med Dansk Folkeparti blir då inte *för mycket* upplysning utan *för lite*.

Conservatives, and those even farther to the right, consistently rejected Enlightenment concerns with individualism, dissent, secularism, reform, and the primacy of critical reflection. This differentiated them from the left. (Bronner 2004:2)

Det paradoxala enligt Bronner är att vänstern numera, i sin rädsla för att framstå som rasistisk, inte förmår se att det är just upplysningens värden som ytterst kräver ett erkännande av den andre och ett ifrågasättande av inte bara politisk, utan också ekonomisk, makt. I upplysningens ställe har idéer, vilka tidigare förknippades med reaktionära rörelser, trängt in i vänstern:

Enough ‘liberals’ now suggest that liberal regimes must rest on homogenous national communities with shared cultural values; others influenced by postmodern ideology view universal concepts as complicit with domination and as a threat to their particular identities; ‘western’ ideas no less than the philosophies generating them are strenu-

ously contested by self-styled radical anti-imperialists whose ‘nonwestern’ beliefs are associated with indigenous religions traditions and romanticized visions of an organic society. (Bronner 2004:13)

Mot denna intellektuella förvirring och oklarhet kring vilka syften vänsterns politik egentligen ska tjäna ordinerar Bronner ett återknyttande till upplysningens ideal om individuell autonomi: personlig frihet framför begränsande kulturella sedvänjor, rätten för varje individ att fritt välja sin egen livsväg och en kosmopolitisk sensibilitet som låter oss se att de verkliga klassklyftorna i det senmoderna samhället är de som externaliserats ut ur välfärdsstaten. I denna argumentation hörs ett tydligt eko av statsvetare som Brian Barry och Susan Moller Okin, förvånande nog finner jag inga referenser till någon av dem. I sin kritik mot den tankeinriktning som fått det något olyckliga namnet ”multikulturalism” kommer Bronner annars framförallt Barrys *Culture & Equality* nära:

One of the reasons for the success of these attacks on the welfare state ... is the rise of doctrinaire forms of identity politics and the ideological justifications for fragmentation that have generally been accepted by the left in the name of promoting ‘difference’. (Bronner 2004:156)

Bortom dessa enkla om än kontroversiella måltavlor går Bronner, framförallt med sin kosmopolitiska hållning, även till angrepp mot liberala filosofer som den sene John Rawls. I en tanke jag känner igen från mitt eget arbete (Karlsson 2006) argumenterar Bronner att ”human rights generates demands for entitlement independent of the particular state in which an individual happens to live” (Bronner 2004:134). Att som Rawls tolerera illiberala sedvänjor så länge de utövas av ett ”de-

cent people” undergräver bara den egna moraliska positionen. Mer allmänt fordrar en universalistisk etisk hållning, av den sort Bronner omfattar, en uppgörelse med föreställningen att dagens ofantliga skillnader i livsutsikter och valmöjligheter kan motiveras utifrån godtyckliga nationsgränser. Det är något besynnerligt med att Rawls är beredd att gå nästan hur långt som helst för att kompensera naturgivna ojämlikheter (t.ex. handikapp) inom ett land när den största orättvisan i dagens värld trots allt måste vara att födas i exempelvis något av Afrikas många flyktingläger, något som ingen individ rimligen kan anses ha ”valt”.

Bronners kosmopolitiska agenda blir emellertid verkligt meningsfull först om man tror att samhällliga och ekonomiska framsteg är möjliga, även på ett globalt plan. Det är en tro som inte minst senare års diskussioner om ”post-development” ifrågasatt. Mycket talar för att Bronner har rätt när han identifierar framstegstanken som den förenande måltavlan för den kritik som riktats:

Left critics of the Enlightenment form a motley crew and, perhaps, this reflects the current disarray of progressive forces. Still there is something that, ultimately, binds all of them: a basic discomfort with the notion of progress (Bronner 2004:17)

Det bör omedelbart sägas att den framstegstanke som Bronner själv artikulerar och försvarar i bokens andra kapitel har mycket lite att göra med den bild som 1700-talets upplysningsfilosofer ofta får stå till svars för. Till en början visar Bronner nämligen övertygande att inte ens dessa filosofer (med få undantag) bekände sig till tron på framsteg som något naturgivet, teleologiskt betingat och linjärt. Vidare var framstegstanken inom upplysningstraditionen alltid intimt sammanhå-

rande med en kritisk inställning som ”militated against closure and perfection” (Bronner 2004:40). Denna kritiska mentalitet låter sig kanske bäst fångas i Arnold Toynbees välkända ord: ”civilization is a movement and not a condition, a voyage and not a harbour”. Likväl är det svårt att överskatta betydelsen av framstegstanken om vi rätt vill förstå de senaste hundra årens utveckling i de västliga demokratierna. Och det är kanske här som civilisationskritikens självmotsägelser blir som allra tydligast. Få feministiska eller postkoloniala teoretiker skulle vid närmare betraktelse önska 1800-talet tillbaka i *våra egna samhällen*. Beaktandes de senaste hundra årens utveckling i fråga om jämställdhet mellan könen, distributiv rättvisa eller demokratiskt deltagande krävs det en synnerligen förhärdad cyniker för att påstå att dagens västerländska samhällen inte kvalitativt förändrats till det bättre. Möjligen bör en reservation göras för frågan om ekologisk hållbarhet. Men även där känns det osannolikt att en reträtt från den på vetenskap grundade industriella produktionsformen utgör en räddning. Snarare tycks accelererad teknisk utveckling, givet demokratisk styrning (Feenberg 2002), vara ”crucial for dealing with the ecological devastation brought about by modernity” (Bronner 2004:160).

Sammantaget levererar Bronner en förödande kritik av den cynism och uppgivenhet som blivit bara alltför vanlig i dagens politiska landskap. I någon mening gör han just det han sätter sig före, nämligen att skriva den uppföljare till *Dialektik der Aufklärung* som Horkheimer och Adorno planerade under titeln *Rettung der Aufklärung* men aldrig slutförde. I motsats till dessa intellektuella giganter förblir Bronner emellertid upplysningstraditionen trogen: filosofens uppgift är att blottlägga och inte mystifiera, språket är ett

medel för tydlighet och inte utestängande. Kanske kommer boken just därför att lämna få läsare oberörda.

Litteraturförteckning

Bronner, Stephen Eric, 2004. *Reclaiming the Enlightenment*. New York: Columbia University Press

Feenberg, Andrew, 2002. *Transforming Technology*. New York: Oxford University Press

Horkheimer, Max och Adorno, Theodor, 1996. *Upplysningens dialektik*. Göteborg: Daidalos.

Karlsson, Rasmus, 2006. *Reducing Asymmetries in Intergenerational Justice*. *Organization and Environment*, 19 (2), 233-250.

McMahon, Darrin, 2001. *Enemies of the Enlightenment – The French Counter-Enlightenment and the Making of Modernity*. Oxford: Oxford University Press

von Wright, Georg Henrik, 1994. *Att förstå sin samtid*. Stockholm: Bonnier.

Wollstonecraft, Mary, 1996. *A Vindication of the rights of woman*, London: Constable.

Prenumerera på Statsvetenskaplig tidskrift!
www.statsvetenskapligtidskrift.se

□ ÅRGÅNG 108 2006 NR 2

